

КӨКӨТӨЙДҮН КЕРЭЭЗИ¹

Көкөтөй ооруп
Ажал тооруп,
Кабыргадан кагынып,*
Каса* ажалы табылып,
Акылынан жаңылып,
Как төбөдөн сезгенип,*
Шайманы кетип,
Ажалы жетип
Өлөөрүндө,
Өтүрүк* дүйнөдөн
Чын дүйнөгө жөнөөрүндө
Бай дегени тууганы бар,
Башынан биргелешип турганы бар
Баймырза Байдын баласы,
Чакыртып кашына алды,
Керээз* кылып кебин салды:
Ажалым жеткен окшоду,
Аманат жанды* копшоду.
Балам жаш калды,
Малым бош калды.
Амбар* толгон алтын калды,
Айымкүлдөй катын калды,
Атпай* кыргыз калкым калды.
Ат коюудан кызганып,*
Алда кандай болот деп
Аманат жаным кысталып,
Мурдунан чыгып чимкирик,
Бала койбой чимкирип,
Эркелетип эл жүрүп,
Элге кошо мен жүрүп
Бокмурун болуп атагы,
Атын жакшы койбогон
Атасынын чатагы.
Өлгөнүмдү элге билдирбей,
Өз малымды бүлдүрбөй,
Келген келин тоюндай,
Мени көмсүн
Жаш балдар кылган оюндай.
Кемпирдин ашы кылсын,
Кедейдин башы кылсын.
Өлгөнүм, тирилигим билинбесин,
Өз журтум бүлүнбөсүн.
Эки, үчтөп кара* союңар,
Элүү, кырк чапан кийит кылып,
Эптеп мени коюңар.
Өзөңгө бүтөр байтерек,
Өлгөңгө да мал керек,
Өтүрүк чачып не керек.
Тиккенден өнөр байтерек,

Тирикке да мал керек,
 Ат семирсе жал керек,
 Атасы өлгөн балага
 Ар иш кылса мал керек.
 Тогуз миң токсон жылкым бар,
 Токсон миң беш жүз коюм бар,
 Ошончо малды окустан
 Жалгыз балам Бокмурун
 Чачабы деген оюм бар.
 Эки миң үч жүз төө бар,
 Он бир жерге кыз бердим,
 Ойроттон он бир күйөө бар.
 Алты миң сексен сыйыр* бар,
 Адам уулу мал бакмак —
 Атабыз салган чыйыр бар.
 Топозум тогуз миң болгон,
 Чоңдугум журтка дүң болгон.
 Амбарга жыйган алтын бар,
 Алты ата кыргыз калкым бар,
 Көкөтөй деген көп бай деп
 Ааламга кеткен даңкым бар.
 Эки там толгон күмүш бар,
 Алтымыш сарай карк толгон
 Актатып койгон күрүч бар.
 Көөхар таштан миңи бар,
 Зумуруттан* токсон бар,
 Көрүп баарын билип ал.
 Лагыл,* жакут,* мариат*
 Эки тамда бу да бар,
 Кулак уккан, көз көргөн
 Сонундардан жуда* бар.
 Буулум* да бар, бута* бар,
 Дейилдеден* сексен миң,
 Кызылдан кымкап* жуда бар,
 Зерисабар* бу да бар.
 Жалгыз балам Бокмурун,
 Башынан билем шоктугун,
 Баламда акыл жоктугун.
 Жашы быйыл он беште,
 Жалгыз жанды албай кеңешке,
 Ооганда Акун, Түлкү дейт,
 Анын да арбын мүлкү дейт,
 Түлкүнүн кызы Канышай
 Самаганы, санаасы
 Оюн менен күлкү дейт.
 Ошого балам кетиптир,
 Ошондон кайтып келгиче
 Оңбогон ажал жетиптир.
 Көрбөй кеттим баламды,
 Балам кетип алыска

Көңүлгө салды алаңды,*
Өкүмү күчтүү бир кудай
Өлбөс кылып койсочу
Өрттөнүп кеткен адамды!
Сайылган бойдон тал калды
Жайылган бойдон мал калды.
Жыйылган бойдон пул* калды,
Алганым жесир тул* калды.
Мал берди кудай, башым аз
Жалгыз балам Бокмурун
Жөнүн билбейт, дөөлөт мас.
Акылды терең ойлосун,
Ар дүнүйө мүлүк бар,
Ааламга чачып койбосун!
Казынам оозун ачпасын,
Капыр менен мусулман
Калайыктын баарына
Карк алтынды чачпасын!
Келинге кете* кийгизип,
Кете тондун этегин
Керилтип жерге тийгизип,
Кыздарга кызыл кийгизип,
Кызыл кымкап этегин
Кыйгачтап жерге тийгизип,
Бүлүнтпөсүн мүлкүмдү,
Бүлдүрбөсүн жылкымды.
Кара ашка токсон сойдуруп,
Казган жерин аземдеп
Казыналап койдуруп,
Дооранга* үч жүз төө байлап,
Тогуз жүз кысыр бээ байлап,
Үч миңден уйдан байлатып,
Арасына ал уйдун
Аркагай мүйүз өгүздөн
Алты жүзүн айдатып,
Ааламдын көөнүн жайлатып,
Аябай койдон кырбасын,
Андай түйшүк кылбасын!
Орчун дүйнө бош калды,
Он беште балам жаш калды,
Жамбыдан* санап миң кылып,
Бай Көкөтөй өлдү деп
Жалпы журтка дүң кылып,
Дилдени* санап сан кылып,
Бай Көкөтөй өлдү деп
Дүнүйөгө даң кылып,
Жети кылым эл жыйып
Жердин жүзүн чаң кылып,
Капыр менен мусулман
Койбой баарын чакырып,

Дүнүйөмдү минтип сап кылып,
Астыма алтын так кылып,
Ак ыстампулга* оротуп
Асемдеп өлүк жаткырып,
Акырет кеткен мен үчүн
Арбын дүйнө зарп кылып,
Кылыч менен кырдырып,
Кымыз менен жуудуруп,*
Аяк менен башымды
Кымкап менен буудуруп,*
Сай* төрөгө карматып.*
Сарбап* менен буудуруп,
Замзам* менен жуундуруп,
Чарайнага* чаптатып,
Шайингиге* каптатып,
Ырчыларга мактатып,
Ыжыктарга* сактатып,
Таратып дүйнө көбүмдү,
Таштап коюп сөөгүмдү,*
Чындай кылып төгүндү,
Чыгарбай таштап сөөгүмдү,*
Мааникер атты мингизип,
Бадана* тонду кийгизип,
Жалган дүйнө жүзүнө
Баары журтка билгизип,
Бай Көкөтөй өлдү деп,
Бааны* дүйнө, чын жайды*
Барып акыр көрдү деп,
Салыңар деп топурак,
Саны түмөн журт келип,
Аскер түшүп топурап,
Андай түйшүк кылбасын,
Жалгыз балам Бокмурун
Насыятым тыңдасын!
Күн алдына барбасын,
Күбөйгө кабар салбасын,
Күлдү* журтка кылганы
Үлгү болуп калбасын!
Ай алдына барбасын,
Абайга кабар салбасын,
Адамдын баары жыйылып
Ашыма келип калбасын,
Атпай кыргыз журтуна
Азапты кылып салбасын,
Алына балам карасын!
Мааникер атым мингизип,
Бар дүнүйө жүзүнө
Баянымды айтып билгизип
Какандын шаарын каралап,
Каз моюл журтун аралап,

Жетиген жакка* барбасын.
Жетимурук журту бар,
Желмогуздай ушулар:
Бир кулагы жамынчы,
Жоо дегенде камынчу,
Бир кулагы төшөнчү,
Айбаты бар ошончо,
Маңдайда бар көздөрү,
Басып жүргөн айбандай,
Макоодон жаман өздөрү,
Байкап адам түшүнгүс
Балдырлаган сөздөрү,
Адам десең айбандай,
Ар бирөөнүн мүйүзү
Найзадан мурун сайгандай,
Алда таала кудурет
Жан жараткан ар кандай!
Күшөндү деген улугу,
Дөө менен перинин
Арасынан уругу,
Көйкапттын чети туругу.
Айтып кабар салбасын,
Калкы адам уулунун
Каргышына калбасын!
Күн батышта Кызыл дөө,
Сыйлаармын андай адамды,
Эч болбосо берермин
Бай болгун деп батамды,
Бу сөздү айтып салбасын,
Курчтук кылып куу бала
Кумулдун журтун албасын.
Олуя-Ата, Ташкенди,
Оолактан жыйып көп элди,
Орчун Кокон, Маргалаң,
Ойдогу шаар Самаркан,
Оро-Төбө, Кожонттон,
Койнотто шаар Котондон,
Козголоң салып ошо элден
Жетимиш шаар Жеркентти,
Барып Багдат журтуна,
Бадахшан, Балык ошого,
Кырым менен Балыкка,
Кыдырып жүрүп айтпасын
Кытай, орус калыкка.
Атакемдин өлүгүн
Киргизем деп барыкка
Кабар салып барбасын
Караңгы менен жарыкка!
Желпиниш деген жери бар,
Жетимиш урук эли бар,

Араптын журту чөлдө бар,
Аяттын журту көлдө бар,
Эргежээли, итаалы,
Катыны адам, эркеги ит,¹
Кабарын уктум мен аны,
Аларга кабар салбасын,
Зор мээнетке койбосун
Кара кыргыз баласын!
Казак, кыргыз, катаган,
Жедигер, нойгут, думара —
Баарыбыз бир атадан,
Калмак жатыр канча жан.
Мангулга тууган татар бар,
Бар болгон соң бир өлүм
Баары жанга катар бар.
Кара калпак, үйшүн бар,
Каңыры, тейит, багышы,
Канча журтка угулган
Кара кыргыз дабышы.
Калмактан тыргоот, шибээн бар,
Жегени бака, жылан — мар.*
Кыргызга калба салбасын,
Кыжылдап жаткан кытайды
Чакырып ашка албасын!
Лоп дарыя, Шор дайра,
Ар түрдүү журт бар ол жайда.
Көчүгү балык, башы адам,
Миң жылга бири жашаган,
Кутурук деген жандар бар
Отуз кулач жаянды
Оп тартып бир-бир ашаган.
Аягы адамдай бөлүнгөн,
Башы балык көрүнгөн
Баяндас деген бири бар,
Дагы суунун адамы
Жетелек деген жини бар.
Дарыянын ичинде
Кырк канаттуу кушу бар,
Кыйла сонун ушу бар,
Биринин сексен башы бар,
Зумурт таштан ашы бар,
Ар бирөөнүн жана да
Алты миң, беш миң жашы бар.
Андайга кабар салбасын
Атпай кара кыргыздын
Убалына калбасын!
Менин көзүм өткөн соң,
Бу дүйнөдөн көчкөн соң,
Жан чырагым өчкөн соң
Жети суу толо мал калды,

Жети таш* жерге тигилген
Жетимиш уруу тал калды,
Жети үйдө алтын — зар* калды,
Жети миң беш жүз нар калды,
Үч миң айры төө калды,
Кошунам Кошой дөө калды.
Чарбактагы жемишим,
Телегейи тегизим —
Алма, жаңгак, мейизим.
Кыргыздар үлгү албасын,
Кылган, бүткөн өнөрү
Кыяматка калбасын.
Сары башыл койдон сан кылып,
Аш берем деп атама
Санатын журтка даң кылып,
Жылкыдан он бир миң кылып,
Кабарын калкка дүң кылып,
Төөдөн төрт миң кылдырып,
Кара малдан* канча айдап
Байгенин башын жылдырып,
Төөдө болуп төөчүсү,
Кишиден барып төрт жүзү,
Жылкыга барып жылкычы,
Уй деген бар улук мал,
Урматтуу сөзүм угуп ал,
Эки миңдеп айдатып,
Алиги төрт жүз адамдан
Элүүсүн ага шайлатып
Отуз катын, жыйырма эркек
Ошого ээ болбосун,
Ордодогу мүлкүмдү
Кара журтка көргөзүп
Калкайтып жыйып койбосун!*Зумурт, көөхар,* зерсабар,
Лакыл, жакут таштар бар,
Көргөзүп тулга койбосун,
Көөдөнү тетик уулум бар
Көп дүйнөмдү жойбосун!
Инжи,* маржан* шурумду,
Жарыя кылып мунумду
Калкка нуска калбасын,
Капкайдагы асылды
Калдайтып тулга салбасын.*
Калктын көзү түшпөсүн
Ар түрдүү сонун булума,
Алган жарым Гүлканыш
Олтурбасын тулума!*Буулум, бута, дүрүйө,*
Бу бир жалган дүнүйө,
Эртели-кечти үн салып*

Калкымдагы катындар
Какшабасын күнүнө.
Келин-кызым жоктошуп,*
Бадыша атам кетти деп
Мактап айтып токтошуп,
Байлыгымды дайындап,
Байкабаган кай бирөө
Мактап куру айтты деп
Башын чайкап айындап,
Эртели-кечти жоктотуп,
Эт бышым айтып токтотуп,
Ар маалда жоктотуп,
Аш бышым айтып токтотуп,
Өлүктү кылып шаанилүү,
Өзөк сөз айтып маанилүү,
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага* кой союп,
Аябастан малымды,
Ченебестен алымды,
Кыргызга кылган кандыгым,
Кырк кез темир сандыгым,.
Ачкычы тогуз, тили жүз,
Акылын таап ачпасын,
Кызыл дилде, ак жамбым
Кылымга бүтүн чачпасын!
Кара ашын* токсон сойдуруп,
Конок ашын жүз кылып,
Кадырлап келген адамды
Кардын сыйлап тойдуруп,
Катаалга мүрзө ойдуруп,*
Казыналап* койдуруп,
Казгандарга ыйгарып,
Казынанын оозун
Оң кол жактан чыгарып,
Кыбыла* кылып бетимди,*
Насыят-акыл бериңер
Бокмурун бала жетимди.
Сарбап менен буудуруп,
Токсон кишээ карматып,
Замзам менен жуундуруп,
Кыябын кымкап* буудуруп,
Буугучунун баарысын
Кымыз менен жуудуруп,
Чарайнага чаптатып,
Шайиңгиге каптатып,
Ыжыктарга сактатып,
Ырчыларга мактатып,
Буурул айгыр, сур айгыр
Бурак атка* токутуп,

Бу дүйнөлүк аалымга*
Үч ай куран окутуп,
Келе молдо* келтирип,
Кемигенин жеткирип,
Абу замзам* суусунан
Кепиниме септирип,
Тогуз миң дооран сур байлап,
Баарысын семиз кур байлап,
Көкөтөй өлгөн экен деп
Көрмөккө келген адамдын
Көңүлүн басып куп жайлап,
Өз дүнүйөм бүлүнсүн,
Өлгөнүм журтка билинсин!
Өткөнүмө өкүнтүп,
Жан келгендин баарысын
Жарым таш жерден өкүртүп,
Арбагымды сыйлатып,
Ак жоолукчан айымды
Айттырып менин жайымды
Аталатып ыйлатып
Калганга болсун бир нуска!
Жалгыз балам Бокмурун
Ашык экен бир кызга.
Ашык жарын алганча,
Асты мени койбоңор
Балам топо салганча!
Сексен төрт келген жашымда
Жеткен өлүм башыма,
Керээз-кебим укпады
Бокмурун туруп кашымда!
Жыл маалына толтуруп,
Жыл он эки ай болтуруп,
Канышай жарым Гүлайым
Кара кийип* отуруп,
Карадан кымкап жамынып,
Карк алтындан гүлдөгөн
Карадан жоолук салынып,
Казынага бул салып,
Албан түрлүү сонундан
Ак сарай үйгө тул салып,*
Өзүмө кылып сыйларын,
Өксөп тыйбай ыйларын
Олтуруп акыр калбасын,
Ойротко* кабар салбасын!
Мааникер атты мингизип,
Бадана тонду кийгизип,
Баянсыз жалган дүйнөнүн
Баарына кабар тийгизип,
Кабар айтып ар жайга,
Бүлүнүштө не пайда!

Кызыл чоктуу Нескара
Кытайдын зор бир улугу,
Чабдарыңды байла деп,
Чабууга көңүл жайла деп,
Мындай байге кайда деп,
Кара кыргыз калкынан
Көкөтөй өттү бирөө деп,
Тоотору сакта сүрөө деп
Жетимиш түрдүү тил билген,
Жетиминен жетилген,
Жеген-ичкен ырыскың
Жер-суудан кудай келтирген
Жаш Айдар андан өтпөсүн,
Кара жалдуу Бороончу
Кабар айтып кетпесин:
Кылымда мындай кайда деп,
Кылкүрөң атың байла деп,
Чабарга бала шайла деп.
Ашыгып андан өтпөсүн,
Оюктун боюн жердеген,
Ойроттон киши жеңбеген,
Ороңуга жетпесин
Ороңгу деген катындыр,
Орою суук капырдыр,
Он эки таман бети бар,
Карт кокодой эти бар,
Кулабээңди байла деп,
Мындай өнөр кайда деп,
Көкөтөй деген бай өттү
Кең Түркстан жайда деп.
Сыйкын деген журту бар,
Сукан аттуу дөөсү бар,
Өмүрүнчө ат көрбөс
Журтунун кыйла жөөсү бар,
Сыйкылыктын калкы бар,
Беш жүз кулач бойлору,
Бенденин ишин кылбаган
Эчен түрдүү алпы бар,
Дайралардын жаянын
Тамак кылган салты бар,
Салкашка атың байла деп,
Чабышка көңүл жайла деп,
Чабууга бала шайла деп
Кабар берип өтпөсүн,
Калмак Ушаң дегенге
Кабар айтып жетпесин:
Салкулаңды байла деп,
Санатта мындай кайда деп,
Байгеге саяр малдарын,
Маалым кылып баарыга

Бай Көкөтөй алдарын.
Андан ары өтпөсүн,
Атасында бата жок,*
Айтканымда ката жок,
Алп Жолойго жетпесин.
Энесинде нике жок,*
Элде мындай бөкө* жок,
Ачбуудан атың байла деп,
Акылман бала шайла деп.
Токшукер деген уругу,
Чоюн-Чаңда туругу,
Бозкерттикке барбасын, —
Боору жазы, мойну узун,
Боз дөбөдөй заңкайтып
Бозчаңгыл аттын соорусун,
Күлүгүң болсо байла деп,
Көкөтөй деген бай өткөн
Түркстан деген жайда деп,
Чабарга бала тапкын деп,
Чаңгылбозду чапкын деп
Кабар салып өтпөсүн!
Солобонун Соорондук
Чоң Бээжиндин баатыры,
Согушканын соо койбос
Чоң улук эле акыры.
Телкүрөңүн байла деп,
Ат чабыш деген өнөр бар,
Көңүлүңдү жайла деп,
Андан өтүп албасын,
Эмилдин эки суусу бар,
Эл сонуну ушу бар.
Айткан сөзгө бир макал,
Азыркы күндө ак сакал,
Кан Алооке кары бар,
Адамын арбын баштаган
Атышаар жоодон шашпаган
Алоокенин кыйыны —
Коңурбайга барып өт,
Коопсуз кабар салып өт:
Алгара атын байласын,
Аты чыккан эр көрөт
Бай Көкөтөй пайдасын.
Баргандардын баарына,
Жашы менен карыга,
Жүк көтөрчү нарына
Таштабай айтсын өнөрүн,
Талапкер эрдин баарысы
Акыры калбай токтолуп
Намыс үчүн жөнөөрүн.
Уругу кытай журтунан

Узап өтүп ушундан
Эргежээли, итаалы
Кабар салып кайтпасын,
Кан Көкөтөй өлдү деп
Эргежээли улугу
Чакчайышка айтпасын.
Аралап акыр өтпөсүн,
Кабар берип кетпесин!
Күн батышка кетпесин,
Желпинишке жетпесин.
Күркүрөп болгон шамал бар,
Аманат жанга жаман бар.
Учуруп кетсе шамалы
Куурулар эрдин амалы,
Башы таштан болсо да
Түшөр акыр заманы.
Медине, Меке жерине,
Беш дүркүм арап элине,
Байгамбардын оолаты,*
Мазабыл кары өз аты,
Төрөсүнө барбасын,
Көкөтөй деген бай өттү,
Урматын көргүн жүрүп деп
Айтып кабар бербесин,
Андан өтүп келбесин.
Оролдун ою конуш бар,
Он эки тайпа* орус бар.
Баатыры да, балбаны
Бар ишин колго алганы,
Басташып келген душмандын
Баарынын чыгат далдалы.
Айтып кабар салбасын,
Атпай кыргыз уулунун
Азабына калбасын!
Басып өтүп келбесин
Бадакшан менен Балыкты,
Башкы атасы бир бөтөн
Баары тажик калыкты.
Абдылкадыр каны бар,
Аскери жүз миң саны бар.
Кан Көкөтөй өлүптүр
Кадиксиз көңүл жайла деп,
Атың кокус бир чыкса
Ааламда жок пайда деп
Айтып кабар бербесин,
Азабы журтка келбесин!
Мындан өтүп Айдарың,
Аттанып калса кокустан
Билет меним көңүлүм
Бирин койбой айтарын,

Букарай-Шарып ары жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы,
Орто-Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Ок өтпөстөн тон кийген —
Буудайык уулу Музбурчак,
Музкараңды байла деп,
Көкөтөй сындуу бай өлдү,
Бузбай көңүл жайла деп.
Андан өтүп албасын,
Күн жүрүшкө салбасын.
Татым кыйын, тузу арзан,
Жайы кыйын, кышы арзан,
Кыпчактардын кыйыны,
Кыйрынан кетпейт жыйыны,
Элеман деген байы бар,
Козголбос Котон жайы бар,
Ургаачысы кийгени
Торгун,* тубар, шайы бар,
Эр Төштүккө барбасын,
Эртелеп кабар салбасын,
Чалкуйрук- атын байлатып,
Керме-Тоого жайлатып,
Бай Көкөтөй өлдү деп,
Байгеге малын бөлдү деп,
Аты озгон адам алат деп,
Күлүгү жоктун баарысы
Күйүп-бышып калат деп
Кабар берип өтпөсүн,
Самарканда Санжы бар,
Кабар айтып кетпесин!
Кең Таласты жердеген,
Каары катуу эр деген,
Кармашып душман жеңбеген,
Нурку жери Таласка,
Улук баатыр Манаска
Кан Көкөтөй өлдү деп,
Кадыр алда кудаанын
Өкүмүнө көндү деп,
Касиеттеп көмдү деп
Айтып кабар бердирип,
Ашын бийлеп сен бер деп
Алып мында келтирип,
Азганакай журтума
Азапты арбын жеткирип,
Алекке салып өздөрүн
Аманат жанын кыйнаса,
Арбын дүйнө жыйнаса,
Арбып кетип жыйганы
Жер жүзүнө сыйбаса,

Алганы туубай токтолсо,
Артында бала жок болсо,
Калса малы талаага,
Бербесе бөлүп балага
Мал жайында турганы,
Баарын бөлүп, олжо дейт
Аталаш кыйыр тууганы,
Тууганы талап алат деп,
Тумшугу жок өлгөн жан
Беш мүрүчө* пайда жок
Бекерге жатып калат деп,
Эр Манаска айтып кеп,
Акыры кылган кудайы
Акыретте пайда деп,
Арстанга айтып андай кеп,
Мааникер атты чаалытып,
Баатырды минтип наалытып
Кабарын айтып өтпөсүн,
Көңүлү жакын эр эле,
Көптүрбөсүн өпкөсүн.

Кылымга чечен үлгүлүү
Кыпчактардын Үрбүсү.
Таздын уулу Үрбүнүн
Эгиз кара ат байлатып,
Элин сыртка жайлатып,
Көкөтөйдүн ашы деп,
Көрүүгө сонун ушу деп,
Көңкү капыр, мусулман
Кудайы ашка жыйылып
Кубанар кези ушу деп,
Баатырлар жүрөк салышып,
Балбандар билек алышып,
Чечендер сөздөн жеңишип,
Атка болгон чабендес*
Ат үстүнөн эңишип,
Мергендер мылтык атышып,
Аш болду деп жатышып,
Ар түрдүү даам татышып,
Билимдүүлөр иш бүтүп
Бир-бирине катышып,
Күлүктөр алып байгесин,
Күлдү журт көрүп пайдасын,
Балбан күрөш, төө чечиш,
Көсөмдөр ойноп көл кечиш,
Билдерге сынап жүк артыш,
Билмекке күчүн ит тартыш,
Тартынбай шарга түшүшүп,
Таз жеңишип сүзүшүп,
Көп билип бенде өлөрүн,
Көрсүн деп журтка айттырып

Көкөтөйдүн өнөрүн,
Чакырчууң андан өтпөсүн,
Такаат кылып токтобой
Мааникер менен кетпесин.
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Салышкан жоодон тайбаган,
Көгала атын байлаган,
Алтындан наал,* жез өкчө*
Айдаркан уулу эр Көкчө.
Кыпкызылдай өрт экен
Калмак, кытай балдары,
Кан Көкөтөй ашы деп
Каалап келер бар даары,
Чакырдык, ашка келгин деп
Казактын Көкчө зардалы,
Кабар салар казакка,
Калтырар журтумду азапка,
Жардылыкты жеткирер
Жайнаган кыргыз элине,
Жанымдагы Баймырзам,
Салдыңбы кулак кебиме?!
Аттансам ушу дүйнөдөн,
Акыры жаным чыкканча
Ашыкпайын сүйлөөдөн,
Ким жүрөр тирүү жалганга,
Менден калган бир нуска
Үлгү болсун калганга!
Болгон сөздүн баарын айт
Бокмурун деген балама.
Козусун саабай түрк* кылсын,
Кочкорду бычып ирик кылсын,
Айгырды бычып ат кылсын,
Бирок балага айтарым:
Урматтап күтүп калкыны
Ынтымагын бузбасын
Ыраакы менен жакыны.
Мурункулар айткан кеп:
Бир адамдын ырыскы
Бирөөгө ырыс болбойт деп.
Баштагылар айткан кеп:
Башка адамдын дүйнөсү
Башкага дүйнө болбойт деп.
Алтын-күмүш зар калды,
Аңдабай күттүм жалганды,
Айры* менен нар калды,
Азар* түмөн* мал калды,
Айганыш, Күлжар жар калды.
Мээнетти тарттым жашымда,
Бербердигер* кудурет

Берди дөөлөт башыма.
Кайыптан күттүм баланы,*
Балага айтса жетеби
Атанын айткан саламы
Уругу кыргыз — улуу журт,
Көпчүлүгү кара курт,
Каадабыз калмак дининде,
Калмак бойдон кала албас
Кара кыргыз зилинде,
Арзымды балам жеткирсин
Арстан Манас иниме!
Бул сөздү айтып Көкөтөй
Көк түтүнү бур этти,
Көкүрөктөн жан кетти,
Көз алдында тургандар
Көпчүлүгү чур этти.
(Өткөндөргө өкүнүш,
Олордон калды өкүрүш).
Өттү дешти өкүнүп,
Өбөктөштү өкүрүп.
Өңкөй кыргыз уулуна
Өкүрүк андан калганы.
Алып койгон* заманда
Эр Бокмурун баласы
Эми жетип барганы.
Түлкүнүн кызы Канышай
Кайын атасы өткөнгө
Кайгырып ыйлап жайма-жай,
Наалып айгай салыптыр,
Келиндин аягынан деп,
Койчунун таягынан деп
Андан нуска калыптыр.
Бокмурун келди өкүрүп,
Көрбөй көчүп кеткенге
Боздоп ыйлап өкүнүп:
Мамыкка салып бөлөткөн,
Майышкан жерде жөлөткөн,
Ыйлаганда соороткон,
Ак кадек* менен ороткон,
Таттыдан тандап бал берген,
Майдан тандап жал берген,
Жоргодон тандап тай берген,
Торкодон* тандап шай берген,
Күлкүм чыкса сүйүнгөн,
Ыйым чыкса күйүнгөн,
Сары башыл коюнан
Садагага чаптырган,
Көрүнбөй калсам чакырган,
Жедирип дүйнө жемишин,
Жеке мага бийлеткен

Дүнүйөнүн тегизин
Акырет атам кеттиңби?!
Айланып мени бир көрбөй
Арманда бойдон өттүңбү?!
Укпадым урмат кебиңди,
Узактан барып келгенче
Уу өлүм тапты эбиңди!
Айттырбай керээз сөзүңдү,
Ажал торгоп өзүңдү,
Тириликте көрбөдүм
Атакем сенин көзүңдү!
Ал сөздү айтып акырып,
Айгай салып бакырып,
Бокмурун ыйлап болкулдап,
Сууга салган чыбыктай
Тула бою солкулдап.
Кеңгиреди кары-жаш
Кең Ташкендин калаасы,
Кейибеген киши жок
Өңкөй кыргыз баласы:
Жөө болгонго ат эле,
Залимдерден жат эле.
Ач болгонго аш эле,
Өзүбүзгө көп күйгөн
Кыргыздын анык башы эле!
Кейиште төккөн жашыбыз,
Кеттиби кыргыз башыбыз!?
Үшүгөнгө тон эле,
Ушу жалган дүйнөдө
Дүнүйөсү мол эле.
Мүлүшкөр болсо куш эле,
Бүлүнсө кыргыз балдары
Качырганын куткарбас
Карчыга кара куш эле,
Кан заадабыз* ушу эле.
Бу сөздү айтып буркурап,
Албан түрдүү кара журт
Айгай салып чуркурап,
Кой дээрге бенде жок болуп,
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн жармысы болгондо
Күлдү журту басылып
Күңгүрөнүп токтолуп.¹
Калайык карап тек турса
Кара сакал Баймырза
Бакырган үнүн басылтып,
Баланын жашын чачылтып,
Жетелеп чыгып эшикке,
Эки жакта жан жокпу,
Салып көзүн тешикке,

Олтургузуп баланы,
Ойдогу сөзүн салганы:
Келиндин кыл деп тоюндай,
Кемпирдин кыл деп ойнундай,
Атакеңдин өзү деп,
Айткан мага сөзү деп,
Керээз айткан кеби деп,
Кыргыз менин өз журтум,
Бүлдүрбөсүн теги деп.
Бүлдүргөн менен өлүктүн
Тирилип келмек наркы жок,
Зөөкүрдүк кылбай тим көмсүн,
Сөөгүмдү көмсүн баркы жок.
Калайлуу капка дарбаза
Калкыма кылып каргаша
Ачкычтап кулпун ачпасын,
Агар алтын, ак күмүш
Дүнүйөнү чачпасын.
Атаң керээз кеп айтты,
Акыры жалган дүйнөдөн
Азар түмөн эл айтты:
Атагын угуп билбеген,
Адам болуп зилдеген
Адамдын уулун койбоду,
Ажалы жетип өлөрдө
Ар түрдүү кеңеш ойлоду.
Эти жаман ачынып
Элиргенин билбедим,
Эче түрдүү журт угуп
Уругун анын ким дедим.
Жеткенин билип ажалы
Желиккенин билбедим,
Эки-үч күнгө жатканга
Эриккенин билбедим.
Жалган дүйнө жүзүнөн
Жалгыз бир жерди койбоду,
Жатып алып атаңыз
Далай акыл ойлоду.
Кара жаны кыйналып,
Кас ажал жетип жыйналып,
Ойлогонун билбедим,
Же кара күчкө шоок кылып
Ойногонун билбедим.
Өтүп кетсем окустан,
Өлүп кетсем кокустан
Мааникер атты кыйна деп,
Күн чыгыштан — күн батыш
Күлдү баарын жыйна деп,
Кылымга тийбес салмагым,
Дүнүйөм арбын кыйла деп,

Бар журтка кабар салып деп,
Жердин жүзү жыйылар,
Кара кыргыз калык деп
Калкыма салба салык деп,
Каражат канча кылса да
Толуп жаткан дүнүйөм бар,
Тозулбасы анык деп,
Адам атын укпаган
Ар бир түрдүү эл айтты,
Адам уулу болгондон
Асты койбо деп айтты.
Адам турсун бу жакка
Айтып кабар бер деди
Дөө, пери тыякка.
Кабар сал деди калыкка,
Баарына даам бергин деп
Дайрада жаян балыкка.
Атакең айткан керээзи
Адам укпас кеп экен,
Кургактагы жүргөндөн
Дайрада жандар көп экен.
Байлыгым журттан башка деп,
Баарын чакыр ашка деп,
Он эки айга толтуруп,
Ушу жерден былк этпей,
Бир жыл бүтүн олтуруп,
Жыл он эки ай болгондо,
Жыл маалына толгондо
Такыядай Ташкенден,
Жан жоро кошпой башка элден,
Айлым көчүп чыксын деп,
Аш кудайы деген сөз
Атпай журт кабар уксун деп,
Чымыгенттин чыбырга
Чыбырата кулун байлатып,
Жатакчыдан бөлөгүн
Жан таштабай айдатып,
Астында көчкөн айлымды
Сары-Арка чыга жайлатып,
Козу-Башы, Копого
Кой көктөтүп ошого,
Алтыбайдын бөксөгө
Ат семиртип өтсүн деп,
Аземденип көчсүн деп,
Кер жорго аттан минсин деп,
Кериге туяк тийсин деп,
Келиним кете кийсин деп,
Кызылдан жорго минсин деп,
Кырчынга туяк тийсин деп,
Кыздарым кызыл кийсин деп,

Уландар урум* атсын деп,
Урматка журтум батсын деп,
Балдарым бараң октосун,
Бабабыз өлгөн экен деп
Баары кыргыз жоктосун.
Төөгө буйла тактырбай,
Жөн жайлуу киши бастырбай,
Уйга тагып мурунтук,
Баласын байлап, сыйыр саап
Баданы жүрбөй курутуп,
Кочкорго белдик байлабай,
Козголтуп көчкө айдабай
Койчуга өкүм кылдырып,
Бир жерге эки кондурбай
Койчулар айдап жылдырып,*
Малды кыл деп туусары*
Айтып жатып атаңыз
Абыдан аңкап суусады.
Үч-Каркыра жайлатып,
Мааникер атты байлатып,
Эсебин үч жыл айлантып,
Элимди ашка шайлантып,
Үч-Каркыра боюна,
Үч-Булактын оюна
Үйлөрүн тигип жайлантып,
Өз элимди бүлдүртүп,
Өлгөнүмдү билдиртип.
Атакең айтты буларды,
Акылман киши деп жүрсөм
Аныктап арбак урабы,
Аш берип акыр зарп кыл деп
Адам кылбас кумарды,
Күлүк сынап ат чап деп,
Күйгүзүп айтты кыйла кеп.
Көк желектүү көк тууну,
Өлсө дагы атакең
Көңүлүнө алды көп чууну,
Көтөрүп тууну чыксын деп,
Көкөтөйдүн ашы деп
Көп адамдар уксун деп,
Байгесин күлүк алсын деп,
Байдасын көрүп калсын деп.
Ал эле болсо немеңе,
Сайышка киши салсын деп,
Кагышса капыр, мусулман
Кай жыкканы алсын деп,
Күрөшкө балбан чыксын деп,
Күчү артыгы жыксын деп,
Чабандес эңиш эңсин деп,
Дүнүйөдө өнөрпоз

Түк калбай баары келсин деп,
Түгөтүп журтун жесин деп,
Өлчөмдүү журтту чакыр деп,
Өз журтумду чаптыр деп
Атаң сенин Көкөтөй
Айбандан жаман айтты кеп.
Кайнардын суун кечтир деп,
Катын, эркек аралаш
Байлатып төөнү чечтир деп,
Какшыгы, чыны билбеймин,
Кан Көкөтөй айткан кеп.
Баймырза сөзүн баштады,
Бокмурун көзүн жаштады:
Кызык жалган дүйнөдөн
Кыяматка кайтканы,
Кылсын деп аны айтканы!
Баймырза досу сен элең,
Баласы бакыр мен элем.
Кылалыкпы, жокпу деп,
Кыяматтык досусуң,
Сен айтчы мага жоопту деп
Бокмурун кайра сурады.
Башын чайкап Баймырза
Кылбасак деп турады.
Кары-куру бээлерден,
Каткан чүрүш мээлерден,
Как чеке* болгон тайлардан,
Анча-мынча мал жыйнап
Айылы жакын байлардан,
Кемпирдин кылып ашындай,
Келиндин кылып тоюндай,
Айтканына көнсөк деп,
Атакеңди көмсөк деп
Айтып турду Баймырза.
Айтканын бала угуптур,
Аңкаарып карап туруптур:
Ишенген кишим сен болсоң,
Иш кылары мен болсом!
Ал сөздү айтып Бокмурун
Алаканын уруптур.
Анан кандай болот деп
Алиги турган Баймырза
Аңырайып туруптур.
Баймырза как баш сен белең,
Баладан бозой мен белем,
Атакем айткан керээзин
Кылбай коёр кем белем?
Кылба деп айтып салыптыр,
Кыямат кетип калыптыр.
Кыямат кеткен өзү экен,

Кыл деп айткан сөзү экен.
Акырет кеткен өзү экен,
Артындагы калганга
Аш бер деген сөзү экен.
Аш бермек бизге карыз экен,
Атамдын айткан арзы экен,
Артындагы калганга
Акыр бир нуска чыгарып
Аш бердирмек дарты экен.
Бабам айтып кетиптир
Башкача сонун тамаша,
Барайын деди Манаска.¹
Алтайдан Манас чыкканда,
Кабарын калык укканда
Карабай каны Пануска
Тозгон экен атам деп,
Кабарсыз коюп баатырды
Кантип үйгө жатам деп,
Жери Талас күр болгон,
Жемиши көктөп гүл болгон,
Ченине келген эр болгон,
Сүзүшүүчү душмандын
Жүрөгүнө чер болгон
Эр Манаска барайын,
Атакемдин баянын
Эртелеп кабар салайын!
Эп алганын билейин,
Же не деп айткан кебиң деп
Кек алганын билейин.
Кызматын билсе атамдын
Кылууга болор санаасы,
Атам дагы, а дагы
Кызырдуу кыргыз баласы.
Байкайын деп Манасты
Эртеси жок кечинде,
Күн эңкейген кезинде
Айбандын зору Мааникер,
/Он бешинде жашында
Ошондойду ойлогон
Бокмурун деген кандай эр!/,
Мааникер минип алганы,
Манасты көздөй бет алып
Кечинде жолго салганы.
/Алда билер бул сөздүн
Чыны канча, жалганы/.
Эмдики элдин атына
Эче күндүк жол экен,
Шамда кирип барганы.
Учту десе баскандай,
Жер жүйөсүн чыгарып

Жебенин огун аткандай
Ал кырга барып бир тийип,
Сом туягы жер чийип,
Созулуп жаанын огундай,
Бу кырга барып бир тийип,
Кулагын шамдай көтөрүп,
Куйругун жерге чөгөрүп,
Тар колтуктан суу чыгып,
Таноосунан буу чыгып,
Тери чыгып сызылып,
Деми чыгып кысылып,
Даңканы тийген таштары
Талкаланып бузулуп,
Мааникерин кындыйтып,
Бадана тонун зымпыйтып
Барып калды Бокмурун.
Дөбөдөн жыйын тараптыр,
Төрө Манас бет алып
Үй жагына караптыр.
Салам берип баатырга,
Баатыр көзүн салыптыр
Атасы өлгөн бакырга.
Атыңды айт, бала, кимсиң деп,
Ачылбаган кабагың,
Айтчу датың бар өңдүү
Наалыштуу ичиң кирсиң деп
Көз байланган караңгы,
Көңүлүн сурайт баланын.
Көк жал эр сурап калганда
Көзүн жаштап алганы,
Көшүлүп ыйлап Бокмурун
Эр Манаска карады:
Кыргыз болуп атагым,
Өткөрүп ийип атамды
Өзүмчө кыйла чатагым!
Кыргыз болгон уругум,
Өткөрүп ийип атамды
Өзүңө келип турумун.
Жанадил уулу Көкөтөй
Жаандан,* баатыр, көчкөнү,
Жарыктуу шамым өчкөнү!
Атым менин Бокмурун,
Атам өлгөн кезинде
Айлымда менин жоктугум!
Үч айлык жолго мен барып,
Ооганга кетип мен калып,
Алган жаңы колуктум,
Айлыма келген кезимде
Армандуу күнгө жолуктум.
Ооганда жүрүп сенделдим,

О дүйнө атам кеткенде
Бир замат өтпөй мен келдим.
Келсем атам өлүптүр,
Келбес жайга көчүптүр,
Күйгөн шамым өчүптүр,
Күйдүргү жайга көчүптүр.
Кайнымдан кайтып келгенче,
Кайтпаган жолго салыптыр,
Баймырза деген досуна
Бар сөзүн айтып калыптыр.
Айткан сөзүн аңдасам
Тапшырыптыр сизге деп,
Тарчылык түштү бизге деп,
Акыретке жөнөөрдө
Айткан экен атакем
Эр Манас, сизди изде деп!
Көп сөздө болсо катам деп,
Көмүлө элек атам деп,
Кейиште калган жаш башым
Кеңешиң, угуп кайтам деп,
Кас тулпарда жал калды,
Канчалык дүйнө мал калды,
Бактырып жерден өстүргөн
Канчалык кайың, тал калды.
Алма, жаңгак жемиши,
Атпай журтка белгилүү
Ар дүнүйө тегизи.
Кыргыздын кыйла улугу,
Ыйлоого кылып уруксат,
Сизге айтылсын биздин дат,
Катындар какшап куруду.
Дүйнө малы түткүсүз,
Кыргыздын өзү мен түгүл,
Кытай уулу күткүсүз,
Байкап турсам айтканын
Маңгулдун баары түткүсүз.
Кабар айт дептир калкына,
Дөө менен периге,
Жалпы кабар айт дептир
Дариянын элине.
Баткан күндүн, чыкканын,
Баарын айтып кетиптир
Укпаган менен укканын.
Намыс үчүн баш бер деп,
Алты суу толгон малым бар,
Аябастан аш бер деп
Най үмүт* адам калбасын,
Артык дүнүйө, күткөн мал
Азапка мени салбасын,
Топуракка көмөрдө

Токсон миң доорон байласын:
Төрт түлүктүү малымдан,
Дөбөдөй алтын зарымдан,
Зумурут, көөр таштардан.*
Өнөр көрсүн жаштардан,
Өткөрсүн дүйнө аштардан.
Мындайын мурун жудайын
Эл кылбаган ишти айтып,
Атам кетти акырет
Жан көрбөгөн түштү айтып,
Акылын табар сиз дедим,
Наристе бала биз дедим,
Аргамды таппай алдырап
Анан сизди издедим.
Ыйлоодон бала токтолду,
Ыңгыранып эр Манас
Ышкы ичине чок болду:
Көмүлүп калсам кокустан,
Көчүп кетсем дүйнөдөн
Ажал жетип окустан
Кара кыргыз нуркуна,
Калың кара журтуна
Кайраты болор бекен деп,
Болуп калса мажилис*
Кашкайтып айтып далай кеп,
Арбын ойлоп жүрчү элем
Адам болор бекен деп!
Киши-миши болбодуң,
Көңүлүмө толбодуң!
Ургун суусу, Ташкенге,
Улуктук кылган өңдөнүп
Учкудук жүргөн башка элге,
Көкөтөй атам өттү деп,
Көздөгөн ажал жетти деп,
Көңүлүнө түшүрсүн
Мен жиберген кепти деп
Жигиттен кабар салсаңчы,
Жигинди жанга билдирбей
Өкүм сүйлөп калсаңчы!
Биздин кылар иш эле,
Кызматына карасам
Кызыр чалган Көкөтөй
Атамдан жакын киши эле.
Карыябыз Көкөтөй
Кандык туусун аштагын,
Каркап кырк күн болгончо
Көмбөй үйгө таштагын!
Кан атакем өлдү деп
Калкка кабар салдырып,
Катуу, катуу кеп менен

Кабардап мени алдырып,
Келбесе кесем башын деп,
Сапардан санайм жашын деп
Опуза менен айттырып,
Ортодо жүргөн кишини
Оң сүйлөбөй кайттырып,
Ойрот журттун баарысын
Ошентип жүрөк майтарып,
Жесетин* жерге токтотуп,
Ак жоолуктун баарына
Атакелеп жоктотуп,
Нарк болсун кийинки өлгөнгө
Айтуу болсун көргөнгө,
Аянбайлык Бокмурун
Атаңды жакшы көмгөнгө!
Кылганың калсын бир үлгү,
Кылымга болсун сөзүң шар,
Кыла бер өнөр аянбай,
Кызматыңда мен да бар!
Түк токтолбой кеткин деп
Түн боюнча жеткин деп,
Өзүңдү өзүң дөө кылып,
Өчмөндүүнү жөө кылып,
Өзүңдү өзүң чоң кылып,
Өнөрү артык жол кылып
Жата бергин бала деп,
Жаным чыгып кеткенче
Жардамчымын сага деп,
Жалган дүйнө мал үчүн
Табылып калар даба деп,
Кызмат кылып, жол тосуп
Кайрат берген мага деп,
Кан Көкөтөй аба деп
Көөнүнө койбой аланы,
Көтөрмөлөп баланы,
Суусун берип жандырып,
Айтып сөзгө кандырып
Жолго баатыр салыптыр,
Жоодураган Бокмурун
Жообун угуп алыптыр.
Учкан куштай Мааникер
Ушу түндө барыптыр,
Бокмурун антип жүрүшүн
Болжолун билбей калыптыр.
Акыл үчүн барыптыр,
Айтып кабар салыптыр,
Андай иште жүргөнүн
Адамдар билбей калыптыр.
БОКМУРУН ЭЛГЕ КАБАР ЖИБЕРГЕНИ.
КӨКӨТӨЙДҮ КОЙГОНУ

Өкүмүмө көнсүн деп,
Өнөрүмдү көрсүн деп,
Токмок жалдуу тору айгыр,
Айбанаттан зор айгыр,
Ат күлүгүн мингизип,
Алтындуу тондон кийгизип,
Айланасы алты айлык
Айдады жолго киргизип,
Айтып кабар тийгизип,
Аягы Ысар, Көлөптү,
Башы Жызак, Жөлөктү,
Кабар берип баарысын
Капырлардан бөлөктү,
Бадакшан менен Балыкты,
Багдатта кара калыкты,
Олуя-Ата, Ташкенди,
Көмгөнүндө жыйбады
Мусулмандан башка элди.
Кабар берди Кашкарды,
Калк жыйылган саны жок,
Карыя Кошой башкарды.
Жердеген жери Талас деп,
Топурак салсын атама
Токтобой келип Манас деп,
Айдаркан уулу Көкчөнү,
Кызматын кылым көптөдү,
Кылган зыйнат коюшун
Кылымда мындан өтпөдү.
Кабарды калкка салыптыр,
Казактан Көкчө барыптыр.
Көкмөктүн уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайын,
Көкөтөйдү койгондо
Чакырган журттун далайын,
Аземин элге көргөзүп
Алтындап салып сарайын.
Ойроттун баарын чакырып,
Озгон күлүк кыйласын
Көрканага чаптырып,
Келгендин баарын өкүртүп,
Кейишке салып өкүнтүп,
Жүргөндүн баарын өкүртүп,
Дүнүйө үчүн өкүнтүп:
Айгайды мен да салбай деп,
Ак теңге булдан албай деп.
Казынасын ачтырып,
Кара кыргыз уулуна
Канча дүйнө чачтырып,
Карып-мискин, бакырды
Дүнүйө берип шаштырып.

Азоодон кармап ат берип,
Албаска кайра дүйнөдө
Ага ишентип ант берип.
Нокто, жүгөн таба албай,
Ойрону чыгып бир далай,
Мойнуна курун салышып,
Кай бирөө колдон чыгарып
Бозорушуп калышып:
Макоосу экен малдын деп,
Байдан мүчө алдым деп,
Башына катар жүгөн жок,
Мойнуна курум салдым деп,
Курумду ага жулдуруп,
Куру кол болуп калдым деп
Жөө жүргөнү дагы бар,
Кайсы бирин кубалап
Кармап келген чагы бар.
Кайсы бирин минем деп
Алчайып аяк салышып,
Үстүнө мине калышып,
Жакшы жылкы экен деп
Тегеректеп туруптур,
Бастырам десе баш билбей
Көтөрүп жерге уруптур,
Алган аттан жыгылып
Кулап жүргөн дагы бар.
Астынан тосо көргүн деп
Аркасынан кубалап
Чуулап жүргөн дагы бар,
Немене үчүн берди деп
Сурап жүргөн дагы бар.
Жылкынын ыгын билгендер
Башына жүгөн салышып,
Байлап минип алышып,
Ээр токум камдашып,
Эр көңүлүн жамдашып
Дуулап жүргөн дагы бар.
Баланча бакыр келбей деп
Ал баш көтөрбөс кедей деп,
Байлап мүчө албай деп,
Баш көтөрбөй үйүнө
Жатышы мунун кандай деп
Жемелеген андан көп.
Жакшы жылкы болот деп
Жебелеген сандан көп.
Кай бирөөнө караса
Азуулары аркайган,
Астыңкы ээрди шалпайган,
Өркөчтөрү коркойгон,
Өрдөктөй мойну койкойгон,

Жандоого басса теңселген,
Чуудалары сеңселген
Атан төөдөн алышып,
Адам болуп калдым деп,
Бай Көкөтөй өлгөн соң
Мамындайын алдым деп
Жетелеп жүргөн чагы бар.
Баланча бакыр келбептир,
Бат алып бачым келгин деп
Энтелеп жүргөн дагы бар.
Үйүндө калган жардыга
Ат жетелеп чаптырып,
Айылы жакын кай бирөөн
Айгай салып чакырып,
Оонабай жатып алдың деп,
Ойрон болгур, тез келгин,
Олжодон куру калдың деп,
Учкаштыра чабышып,
Ушуну алып берсең деп
Бир-бирине жабышып,
Минтип жүргөн дагы бар.
Эски тамын оодарып
Не да болсо алсам деп
Тинтип жүргөн дагы бар.
Музоо, торпок мөөрөтүп,
Сааса сүтүн көлдөтүп,
Бакардын* чыгып кыйрынан,
Байлатып алып сыйырынан,*
Бакыры барып бай болуп
Көкөтөйдүн сыйынан,
Ондон-бештен кой алып,
Ушуну мындай баксам деп
Убайымды ойлонуп,
Коюнан куру калдым деп,
Эчки деген эптүү мал,
Эми ушуну алдым деп
Ондон-бештен айдашып,
Ойлонуп көңүл жайлашып,
Кан Көкөтөй өлдү деп,
Калкка малын бөлдү деп,
Катар-катар нар калган,
Казынада зар калган,
Калкы кыргыз, өзүбек
Алда кандай жумуш деп
Акылын таппай сандалган:
Өспөсө куурап калбайбы
Өзөнгө бүткөн бай терек,
Өлүк менен тириктин
Экөөнө да мал керек.
Өткөнү жума түн болду,

Бай Көкөтөй өткөнү
Отуз алты күн болду,
Ойлоп көрсөң өлгөндөн
Ойротто мындай ким болду?!
Келген журттун баарына,
Жашы менен карыга
Түштүгүнө бээ союп,
Түндүгүнө тай союп,
Кызматкери кыйлача,
Кыдырата чай коюп,
Ар даамды бүт берип,
Кишмиш чайкап сүт берип,
Эриккенче эт берип,
Бакырдан эме калтырбай
Байкап туруп жеткирип.
Жаткан өлүп бир чалы,
Жаандан ашкан бай экен,
Ар тарапта көп малы:
Алайда жүз миң кою бар,
Калтырбаска жалгыз кой
Бокмурундун ою бар.
Кара-Кулжа тар экен,
Анда да жүз миң бар экен,
Анын баарын жыйнаган
Бай Көкөтөй бай экен,
Төрт түлүгү шай экен,
Баш жагына зар экен.
Ташкендин үстү тоо экен,
Там салынбай зоо экен.
Наманген, Ташкен арасы —
Айкымдын сары талаасы,
Анда жүз миң бар экен,
Атага кылган кызматты
Эр Бокмурун бала экен.
Аңдап көрсөң байлыгы
Атан төө токсон миң экен,
Арбагы журтка дүң экен.
Анча малын сарп кылган
Акырет кеткен адамга
Ааламда мындай ким экен?
Олуя-Ата, Чымкентте,
Орол менен Сайрамда,
Арт жагы Аксы жайларда
Төө деген мал экен,
Төрөнүн жайы ал экен.
Сыр боюна салдырган
Сыйыр деген мал экен,
Эсеп кылса уйлары
Эки жүз миң бар экен.
Топосу тоодо бөлүнгөн,

Толук дүйнө көрүнгөн.
Жети жүз миң жылкысы,
Жети жүз экен жылкычы,
Айгыр, аты бөлүнгөн,
Анда-санда бир келип
Айтып эсеп көрүнгөн.
Эки жүз миңи Алайда,
Байлыгынан атанып
Арбагы кеткен далайга,
Эки жүз миңи жатыптыр
Кашкардын үстү Аксайга.
Үч жүз миңи батыптыр
Арпа менен Соң-Көлгө,
Аның үчүн Көкөтөй
Айтылган экен көп элге.
Чабыр малы батыптыр
Кетмен-Төбө боюна.
Ал кезекте кыргыздар
Бир кенелип калыптыр
Көкөтөйдүн тоюна.
Жалгыз мал алып калбаска
Бокмурун алган оюна.
Ачылса жүзү гүлдөнгөн,
Алтын менен түрдөгөн,
Анча-мынча адамдар
Наркын билбей сүрдөгөн,
Эки миң, үч миң дилдеге
Эрте базар сүйлөгөн
Дейилдеден сексен миң.
Баштатадан Көкөтөй
Дүнүйөнү жыйган тим,
Бар дүнүйө ар кимде,
Өлгөнүнүн артынан
Бул өңдөнтүп кылган ким?!
Кызыл кымкап саны жок,
Кылымдын мындай малы жок.
Атылес, тубар, торгунга,
Анын баарын толтурган
Алты сарай коргонго.
Доолон,* чүчтө* бу да бар,
Буулум, бута жуда бар.
Беш тамга толо бейкасам,
Боо окшогон дүнүйө
Бендеге бүтпөйт байкасаң.
Башайы бар, барча* бар,
Багып турган аларды
Токсон алты калча бар,
Айткан менен атаксыз
Башка дүйнө канча бар.
Жамбысы дөбө тоо болгон,

Аяк башы он кадам
Алтынына үй толгон.
Кыргыз кандын уругу,
Нускалуу кыргыз тунугу,
Жанадил дөө баласы,
Бакатил баатыр бабасы,
Көкөтөй болгон атагы
Көсөл кыргыз баласы.
Көкөтөй өткөн дүйнөдөн,
Көргөндөр сөзүн сүйлөгөн,
Биринен-бири үйрөнгөн,
(Билгендер минтип сүйлөгөн:
Казак, кыргыз калыктыр,
Өлгөнүнө мал чачкан
Ошонун наркы калыптыр.)
Отуз алты күнүндө
Оён Манас барыптыр,
Ар тарапка кабарын
Аябай Манас салыптыр.
Барабан согуп дүңгүрөп,
Баатырдын эли күңгүрөп,
Тозоңун тоодой бурдуруп,
Тууну тууга урдуруп,
Сурнай кулак тундуруп,
Керней үнү бапылдап,
Жезнай* тартып такылдап,
Чылмардан* согуп шакылдап,
Асабасы* жалпылдап,
Айчыктуу* туулар* жаркылдап
Сандыргалуу кырк бөрү,
Санатын айтып көрөлү:
Баатырлардын баары бар,
Бакай абаң дагы бар,
Эр Алмамбет баатырдын
Жайланып турган чагы бар.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргыздан кыраан Кутунай,
Кара токо Мажиги,
Камбарбектин Чалиги,
Саргыл бийдин Сатайы,
Ардалыктын Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Аргын Каракожосу —
Акылга бирге кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү —
Болумдуу экен пикири.
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөндөрдүн Төртайы,

Төлгөчү кара Төлөгү —
 Төлгөсү журттан бөлөгү,
 Агыдай далы көрүүчү, —
 Ашкере айтып берүүчү,
 Топ башчысы Токотой,
 Кырк башчысы Кыргыз чал,
 Эл башкарган Элеман,
 Калк текшерген Калкаман,
 Аздырбай айыл бийлеген,
 Ат жыгылып турганча
 Алтымыш акыл сүйлөгөн
 Жапырагы алтын бай терек —
 Сандыргалуу эр Серек,
 Ал өнөрү болбосо
 Серек деп айтыш не керек.
 Сундурса найза тартпаган,
 Качып жоодон кайтпаган
 Кашындагы кан Сыргак,
 Баатырларын байкап бак!
 Серек менен Сыргагы,
 Серпишкен жоодо чыйрагы.
 Коңгуроолу байдын Кош Абыш,
 Кош башкарган эр Ыбыш,
 Алымдын уулу Алакен,
 Аярдын бири ал экен,
 Арстан Мажик бар экен.
 Караңгыда кол жүрсө,
 Казатка кыргыз жол жүрсө
 Карсактын изин жаңылбас
 Кадыр, Жайнак, Шууту бар,
 Кан жолдошу ушулар.
 Түн ичинде кол жүрсө
 Түмөн кыргыз жол жүрсө
 Түлкүнүн изин жаңылбас,
 Жол адашып зарылбас
 Түмөн, Жайнак, Шууту бар,
 Түмөнгө маалым ушулар.
 Казактардан Жоорунчу,
 Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
 Шыңгынын уулу Кербени,
 Шыпты кашка Дөрбөнү,
 Бөрү жолдуу Бөгөлү —
 Жоону алыстан көргөнү.
 Ырчы уул, Боз уул ыктуусу,
 Эр Тазбаймат мыктысы,
 Аскер жүрсө бир жакка
 Асаба алып чыкчуусу.
 Кайыңдан түндүк ийдирген,
 Каалга, таяк босого
 Канча түрдөп чийдирген,

Ууктарын нылдаган,
Каалга менен кереге
Канча түрдөп сырдаган,
Чийин жибек чырмаган,
Асемдеген ак сарай,
Салтанаты бир далай,
Коргондон оолак көтөртүп,
Өкүрүп келген кишини
Аркы-терки тиккен үй,
Арасынан өткөртүп,
Көкөтөйдүн кызыл туу,
Көтөрүлгөн мынабу,
Айчыгы көктө жаркылдап,
Асабасы жибектен,
Шамал тийсе жалпылдап,
Ойлоп көрсөң ушуну,
Тууга сайган жыгачы
Отуз кулач узуну.

Алыстан көрдү белгини,
Арстан Манас дүңгүрлөп
Ат чабым жакын келгени.
Келе жатыр баатыр деп,
Канкоруң келе жатыр деп
Астынан барды кабары,
Аламан деген чабары.

Кырк уруу кыргыз балдарын,
Кыйрында кошо барларын
Аз болгондо алты миң
Баланы жыйып кашына,
Атакелеп өкүр деп,
Акыретке ким кетсе
Алда кылган өкүм деп,
Бай баласы Бокмурун
Өзү турду башына,
Өбөктөп ыйлап өкүрүп
Өңүрүн жууп жашына:
Эрбейип атка минбедим,
Эл кадырын билбедим!
Жуулбастан кирдедим,
Журт кадырын билбедим!
Эркелик менен жаш жүрүп,
Эчтеме туйбай мас жүрүп,
Атакем өтүп дүйнөдөн,
Аңдабастан жүрүпмүн,
Арманда калган өзүм бар,
Наалыштуу калган сөзүм бар!
Ар ишке көнбөй башынан,
Акыры бала калбасын
Атасынан жашынан!
Жаткан атам сен болдуң,

Жаш айрылган мен болдум,
Тагдыры актын ушу экен
Жар-жородон кем болдум.
Он бешке жашым жеткени,
О дүйнөгө бет алып
Оёнуум атам кеткени,
Ойронум чыгып Бокмурун
Өксөбөсө неткени!
Кагылып атка мингизбей,
Калк кадырын билгизбей
Кайып болдуң атам деп,
Жалгыздыктын зарпынан
Караңгы түнгө батам деп,
Карасам кара — жолдош жок,
Кайгыда минтип жатам деп,
Өткөнүн көрүп өкүнүп,
Өбөктөп ыйлап өкүрүп,
Бокмурун боздоп буркурап,
Калың кыргыз уругу
Келди Манас чуркурап.
Сексен миң адам күңгүрөп,
Жер көчүрүп дүңгүрөп,
Чаң обого буркурап,
Чапкылашып чуркурап
Манас келип калыптыр,
Баары журт айгай салыптыр.
Казак, кыргыз калкына
Өкүрүктүн адаты
Өткөндөрдөн калыптыр.
Кызматкер атын алыптыр,
Он беште бала Бокмурун
Аларды жайлап салыптыр:
Кермеге атын байлатып,
Келгендин көөнүн жайлантип,
Керилтип орун жайлатып.
Жайланып жаңы турганы,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Артынан келди бу дагы.
Отуз миң киши жолдошу,
Оён Көкчө жолборсу.
Элин бөлүп болгончо
Элеман келди күңгүрлөп,
Эки миңдей кол менен,
Эриш аркак жол менен.
Өкүргөнүн көрүшүп,
Айтканына көнүшүп,
Адамдын баарын сыйлайт деп,
Айлына жакын барганда
Аябай үнүн акырып
Айгай салып ыйлайт деп,

Акылы терең тунугу,
Эштекттердин улугу:
Булардын кандай наркы деп,
Ушунун кандай калкы деп,
Карап биз да турбайлык,
Как өзүндөй чуулайлык.
Өткөн экен карысы,
Өбөктөшүп ыйлашкан
Өңкөй кыргыз баарысы.
Жамгырчы келди буркурап,
Айгай салып чуркурап.
Кызматкер атын алганы,
Келгендердин алдына
Кырмызы* килем салганы.
Айтып оозун жыйганча,
Аны-муну кылганча
Үрбү келди үч миң кол,
Келгендерди көрүшүп
Өкүргөнгө көнүшүп.
Дарыя боюн жердеген,
Тамандашкан душманга
Талашып намыз бербеген,
Балыктын башы Көмөктөн,
Бактысы ашык бөлөктөн,
Кыргыз уулу бу дагы
Улугу Багыш жедигер,
Жедигердин Багышы
Уруудан чыккан бу бир эр.
Эки миң жарым кол алып,
Сарколдон ашып жол алып
Дагы келип калганы,
Өлүккө келген адамды
Таратып конок алганы.
Улуу-Чатка жайлаган,
Урматтап күлүк байлаган
Карыя Шыгай бу келди,
Кара жер көчкөн чуу келди.
Кайнап жаткан калың журт
Конокко бөлдү бул элди.
Эртеңки күнү кечинде,
Түш эңкейген кезинде
Ордолуу шайы, көк жекер.
Орчун Кокон, Маргалаң,
Оро-Төбө, Самаркан,
Аягы Асы, Жөлөктөн,
Туурасы Ысар, Көлөптөн
Саалай датка, Санжыбек,
Сарттан келди токсон миң.
Мындан да кыйын бай өлөт,
Өлгөнүн анын ким көрөт,

Өлгөнүнө чакырса
Өкүмүнө ким көнөт!
Маютка* келген эл толду
Кең Ташкендин талаага,
Талаада, үйдө орун жок,
Далайы кирди калаага.
Атасы үчүн зарп кылган
Эсеп жеткис дүйнөсүн
Не десе болор акыры
Эр Бокмурун балага!
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага кой союп,
Өлгөн кишээ той союп,
Сары аякка бал коюп,
Казы керттип, жал коюп,
Жүз миң өгүз мал союп,
Жүдөгөндөр карк тоюп.
Аалымдын баарын жыйдырып,
Шарыятка сыйдырып,
Кетте, кичик ыйгарып,
Кеперетин* чыгарып,
Эки жүз миң кой айдап,
Токсон миң кара мал байлап,
Бурак атын токутуп,
Жаназасын* окутуп,
Табытка салып көтөрүп,
Бидиясын* өткөрүп,
Салооту* намаз* — жаназа
Сап-сап болуп жанаша,
Караган менен көз жетпейт,
Кыйкырып айтса сөз жетпейт,
Окуп намаз болушуп,
Текбирин* айтып коюшуп,
Сежидесиз* намаз окушуп,
Чоңтору деген күлүгүн
Бурак атка токушуп
Бай Көкөтөй бабаңдын
Коюлганы шо болду,
Дубалап салган топурак
Бир дөбөдөй тоо болду.
(Андан бери карата
Көп дүйнө өттү далайы,
Ушу күндө дагы бар
Көкөтөй бабаң сарайы)
Молдолор дүнүйө бөлүшүп,
Ошондо да талашып
Мушташып жүрүп өлүшүп.
Билгени чаңдан билер деп,
Атка ышкылуу кай бирөө

Өлүк өлдү деп укса
Напсиси айдап кирер деп
Тогуз миң кара мал байлап,
Байлаган малы гүл жайнап:
Он беш миңи төө болду,
Төө деген малга дөө болду.
Жыйырма беш миңи жылкы экен,
Кыргыз уулу болгонго
Кадыры артык мүлк экен.
Отуз миң сыйыр байлатып,
Уйга кошуп топостон
Белгилеп беш миң айдатып,
Баш байгеси ал болуп,
Бирден кийни байгеси
Ошонун жармы мал болуп,
Аяк аттын байгеси,
Ала турган пайдасы
Тогуз кара, токсон кой,
Көкөтөй деген бай өтүп
Ойротко болду кыйла той.
Отуз атта байге бар,
Андай өнөр кайда бар.
Най үмүт адам калбасын,
Аттарды даек* кармасын,
Атпай кыргыз көрүптүр
Бай Көкөтөй пайдасын,
Атты төмөн айдасын,
Кокондон коё берсин деп,
Кыябына келген ат
Коёндой чуркап келсин деп
Атты айдатып ийиптир,
Атпай журттун баарысы
Аңгемеге кириптир.
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкырыгы бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул —
Көк жал Манас келгенде
Көкөтөйдү жоктогон,
Азыраак айтып токтогон.
Кудай кылган кутман бай,
Дүйнөнүн малын туткан бай,
Кабыргасы карыш май,
Кара кыргыз журтуна
Кадыры жеткен жайма-жай,
Кыздары кийген кызыл шай,
Балдары минген жорго тай.
Бу сөздү айтып бу барган,
Артынан алты туу барган,
Айгайлаган чуу барган,

Алиги айткан сөзүнө
Эр Бокмурун кубанган.
Жоргодон тогуз байлатып,
Торкодон токсон шайлатып,
Миң дилделик дейилде
Тогузун катар кийгизип,
Какылдаган ырчысын
Кадыр түнгө киргизип
Көп ичинде жайнатып,
Ат чаба турган жеринде
Көчөгө салып айдатып,
Казактар талап алганы,
Өлгөндөргө ырчы айтмак
Андан мурас калганы.
Атты түндө айдаган,
Адамдар көңүл жайлаган,
Кыйласы турат дегдешип
Кындытып күлүк байлаган.
Кыбыла жакка карашып,
Кылымдын баары жардашып,
Ат келет деп аңдашып,
Сүрөөнү алар билбеген,
Сүрдүгүп жолго кирбеген.
Күлүктөрдү айдап салыптыр,
(Атты сүрөп чыгармак
Ашында болуп калыптыр.
Аккула аттын артынан
Ачбуудан кысып алыптыр,
Аның үчүн эр Манас
Кырылдыңбы кырк жигит,
Аккуланы сүрө деп
Айгайды бийик салыптыр,
(Ат сүрөмөк аңгеме
Андан чыгып калыптыр)
Азыркысын сүрөө жок,
Атка минген бирөө жок.
Жалча-жалча дөбө бар,
Жалпы чыккан төрө бар.
Кай бирөөнө караса,
Ат көрмөктү кааласа
Кашатка чыгып калышып,
Калдайган кара талаага
Карап көзүн салышып.
Кечээ айдаган кечинде,
Бүгүнкү бешим кезинде
Кокондун жогор жагынан
Коюу чаңы бөлүндү,
Кеңди-Бадаң келгенде
Бириндеп аттар көрүндү,
Анжыян күңгөй тоосунан

Чыкканы озуп бөлүндү.
Багыштын аты Суркийик,
Анда-санда бир тийип,
Чаң артында буркурап,
Жедигер журту жер жарып
Кыйкырып берди чуркурап.
Тизгинге бала асылып,
Кара болот суулугу
Жерди көздөй басылып,
Туяк тийген жерлери
Жер очоктой казылып.
Ушу да кыргыз балдары,
Ошолордун баарысы
Кыйкырыкты салганы.
Тулпардын бири ал экен
Бирден кийин келгени
Элемандын малы экен,
Телтору деген ал экен.
Үчүнчүсү эр Көкчө
Көп жылкынын кимиси,
Көгала аттын иниси
Кара төбөл Жармаңдай,
Кара сыны тайгандай.
Төртүнчүсүн караса
Төрөңдүн аты Телтору,
Бешинчиси Мээнеткөк,
Санжыбектин малы экен.
Алтынчысы Аргымак
Музбурчакта бар экен.
Жетинчиси Желкайып,
Акбай, Мамбет дээр экен,
А да күлүк неме экен.
Сегизинчи болгону
Бакайдын аты Малтору,
Тогузунчу көрүндү,
Тозоңу тоодой бөлүндү
Сейиттин аты Желкара.
Онунчусу Оркызыл,
Жүгөрүнүн малы экен,
Ал заманда калайык
Жүйрүктүн баары бар экен.
Көр байгенин атыны
Көбүн айтып нетели,
Отуз атка байге бар,
Андай өнөр кайда бар,
Кыйкырып күлүк чапмагы
Кырдагы элет жайда бар.
Байгесин бар журт алыптыр
Аты күлүк адамдар
Байдалуу болуп калыптыр.

Аскер келген топурап,
Атама салган топурак.
Най үмүт адам калбасын,
Ат чапкан эрлер албасын,
Атамды алда жалгасын.
Ал сөздү айтып Бокмурун:
Келген канча көпчүлүк,
Атам өлүп калган соң
Башыма түшкөн көп түлүк.
Жашынан жанын кыйнаган,
Жаандын малын жыйнаган.
Байкабай койсом бекер деп,
Акырет жайы кыйындыр,
Байдасы болор бекен деп,
Барыптыр үйгө тепеңдеп,
Алты там толгон теңгесин,
Ачтырбастан өңгөсүн,
Эки там ачып салыптыр,
Эки тамда теңгеден
Немесин койбой алыптыр.
Бокмурун амыр* кылгандыр,
Андагы теңге дирамдыр,*
Адамдарга үйрөтүп,
Алты араба күмүшүн
Алып чыгып сүйрөтүп,
Капкасын бүгүн ачтырды,
Кара журтка чачтырды:
Дыйкандар буудай салгандай,
Этекке салып алгандай.
Кол менен берсе шаа жетпейт,
Комсунуп куру жан кетпейт.
Жеткениң жерден алгын деп,
Кайдан алам дегениң
Караган бойдон калгын деп,
Улук-кичик алгын деп,
Убара болор дегениң
Ушу бойдон калгын деп
Улактырып ыргытып
Ак теңге чачып өткөнү.
Карматкан токсон кишиге
Тогуз катар торкодон
Токсон сарпай* кийгизди,
Бай баласы Бокмурун
Тойгондугун билгизди.
Түшүрсүн келе молдо деп,
Атакемдин арбагы
Алың келсе колдо деп,
Кырк миң молдо токтолуп,
Октурутуп октолуп
Кырк аргымак токулуп,

Кырк күн куран окутуп.¹

Кылмак болду кырк ашын
Кырдагы кыргыз тукумун
Жыйып, жыйнап эл башын:
Катагандын баарысы,
Кошой баштык карысы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир чалдын Агышы,
Эл башчылар барышты,
Көкөтөйдүн санаты
Көп жылга калган дабышы.

Ат чабат экен дагы деп,
Жүйрүк күлүк аттардын
Жүгүрүүчү чагы деп,
Аты чыгып да келер
Ачылган эрдин багы деп,
Аш бергенде ат чапкан
Кыргыздын кызык заңы деп
Ой жагында тарса бар,
Ондон бери парсы бар,
Каптал жакта калча бар,
(Олжо берген аларга
Кыргыз уулу канча бар),
Кетелик, Дөгүш эр келди,
Эче түрдүү эл келди,
Казак, кыргыз мол болуп
Каптаган кара сел келди.
Оогандан Акун кан келди,
Ойроттон далай жан келди.

Белдери тыкыс мекчейип,
Кош кулагы коёндой
Чокусунда чекчейип,
Соорулары даңкайып,
Тоо кайыптай шаңкайып,
Мойну зымга тарткандай,
Болжогонго шайтандай,
Көркүн көргөн адамдар
Айбандан мындай туубайт деп
Ар бир жерде айткандай,
Чаткаягы Чаткалдай,
Чатына тана баткандай,
Туягы чулу темирдей,
Чакмак эти сеңирдей
Күлүктөр келди туш-туштан,
Жер басканы болбосо
Жүгүргөнү кем эмес
Кара кузгун бу куштан.
Учкурлугу кузгундай,
Туягынын чулусу
Туюк ташты бузгундай.

Күлүктүн баары жыйылган,
Күлдү журтту жыйнаган
Бокмурун деген кандай жан?!
Акырет кеткен Көкүм кан,
Наалып калган канча жан.
Ат келиптир төмөнкү
Жөөт менен тарсадан,
Каратегин, калчадан,
Кабар угуп да келди
Кадимки баатыр Манас кан.
Катагандан кан Кошой,
Казактардын Көкчөсү,
Кыпчактан келди Элеман,
Эштектен келген Жамгырчы
Бас журтунда бу бир кан.
Кара жаак эр Үрбү,
Кандын жээни Жүгөрү,
Көрүш уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайы,
Кырк ашына жыйылган
Кылым журттун далайы.
Анжыянда Санжыбек,
Ак ала сакал Музбурчак,
Анын баары жыйылып
Аш деп келди ушул чак.
Кан Көкөтөй жоктолду,
Калайык үч күн токтолду.
Кызыл чок ойрот, кытайдан
Кыркында киши жок болду.
Жер очогун ойдуруп,
Жети жүз бээ сойдуруп,
Жээк-жергенин баарысын
Аппак майга тойдуруп,
Аземин элден арттырып,
Алты күн табак тарттырып,
Байгесин башка бөлдүрүп,
Барган сайын дүнүйөнү
Бокмурун алып өндүрүп.
Ар кайсы малдан бир жүздөн
Даярдатып салдырып,
Жамбыдан жүзүн алдырып,
Аты шаңшуур* жамбынын,
Бокмурун баарын жам кылган,
Он миң санап дилдени.
Байгенин башы ал болду,
Экинчи аттын байгеси
Башына сайган байгенин
Жартысындай мал болду.
Кылымга кылды байданы,
Кырк атка сайды байгени.

Кырк атка байге сайганы,
Кылып кетип андай иш
Кыргызга калба салганы.
Башкарып байге шайлады,
Баатырлар көңүл жайлады.
Жеткен буудан туш-туштан,
Жети жүз атты айдады.
Түшүрдү түшкөн кыядан,
Аяк жагы Ташкендин
Адамдын көзү жетпеген
Аңкаган чөл-биябан.*
Ат айдаган жүз киши,
Канга ылайык тыңынан,
Калп айтпаган чынынан
Калыс барды үч киши.
Атты кечке айдады,
Бейсарамжал* балдардын
Бекерге шору кайнады.
Барганы деңиз Кара-Көл,
Мага ишенбей барып көр.
Токтотуп атын тонотуп,
Оозунан суулук алдырып,
Ат бүткөндүн баарысын
Ары-бери чалдырып,
Ошо суудан сугарып.
Камышы көп жер экен,
Камышы үйдөн жоон экен,
Кайтарар жери шол экен.
Күндүн мурду чалганда,
Жаңы чыгып калганда
Кылкылдатып балдарды
Кырка коюп салганы
Ат айдаган зардалы.*
Башкарып атты салууга
Баймырза кошо барганы,
Алдо акбар* баргын деп
Жооп берип калганы.
Жолго балдар салганы,
Кай бирөөнү караса
Көзгө илинбей калганы.
Шамалдайын дыркырап,
Жаа огундай зыркырап.
Тарткан саадак огундай,
Кай бирөөнү карасаң
Жазайыл* мылтык тобундай.*
Төрт аяктап тик түшүп,
Даңканы тийген жерине
Жан жагына жик түшүп.
Башкача буудан тулпарлар,
Байлоодо катып тургандар.

Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Бар кудай колдой көргүн деп
Балдардын көбү сабылып.
Адырмакты көргөндө
Ач күсөндөй бүгүлүп,
Ай талааны көргөндө
Ач аркардай жүгүрүп,
Чаң обого буркурап,
Чапкан балдар чуркурап,
Жүгүргөн буудан зымылдап,
Ат чапкан балдар чыңылдап.
Эртеси жок кечинде,
Кечки салкын бешимде,
Келсе экен деп көпчүлүк
Карап турган кезинде
Кош-Аралдын боюнда
Коюу чаңы бөлүнүп,
Закымдын кара дөбөдөн
Самсаалап аттар көрүнүп.
Атагы жери Ак-Дөбө,
Алда кантер экен деп
Аңдап турган көй* төрө.
Асты жагын карасаң
Кадимден элде үлгүсү,
Кештелүү кыпчак журтунун
Кара Үрбүсү
Эгизкара дегени
Эң алдында келгени.
Аркасында Керкашка,
Арышы малдан бир башка,
Керкөкүлдүн аты экен,
Айбандан артык заты экен,
Кыркына чаап салыптыр,
Бир күндүк тери калыптыр,
Арман менен жаныбар
Бирдин соңу барыптыр.
Үчүнчүсү Карткүрөң,
Ажынын аты киргени,
Төртүнчүсү Таркызыл,
Сейиттин аты жүргөнү.
Бешинчиси Акборчук,
Кыргылдын аты киргени,
Алтынчысы акырып,
Ураанын узун чакырып,
Калчанын аты кириптир.
Сегизинчи Желкызыл,
Тейиштин аты жүрүптүр.
Тогузунчу караса
Токотойдун Тоотору,

Онунчусу Оркызыл,
Сарттан алган мал экен,
Санжыбекте бар экен.
Бирден-бирден чубашып,
Минген балдар чуулашып,
Тааныбаган көпчүлүк
Бир-биринен сурашып.
Кырк атка саны толуптур,
Андан кийин барганын
Кысып тыйып коюптур.
Көкүм абаң өлгөнү
Көп тамаша болуптур.
Баатырың Манас башында,
Бабаң Кошой кашында
Байгесин берди иреттеп,
Баланча аттын байгесин
Бастанча киши билет деп.
Көргөн билген жерлерде
Көп дүнүйө калганы,
Эң аяккы аттарга
Тогуздап берип салганы.
Кырк ашын антип өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Эл жайына тарады,
Бет-бетине карады.
Өзгө журт кетти, өз калды,
Өткөндөрдүн баарынан
Өөдө-төмөн сөз калды.
Өткүр бала Бокмурун
Өз журтуна сөз салды:
Бакардын сүтү көлдөсүн,
Малдын баары төлдөсүн.
Быйылдан бөлөк эки жыл,
Үчүнчү жылда аш берсек
Ага-ини, журтум амал кыл.
Кочкорду баккын, түрк болсун,
Козуну баккын, ирик болсун,
Тайлакты баккын төө болсун,
Ат бакпаган жөө болсун.
Бадачы баксын сыйырыны,
Байытса кудай кыйырымы,
Бадачы баксын уюну,
Арбысын үйдүн буюму,
Бузбаса кудай куюму
Кылым журт олжо алгандай,
Кызык бир сонун аш болсун
Кыяматка калгандай.
Айгырды бычкын, ат болсун,
Асты-үстүнө дүйнөнүн
Ар тарапка кат болсун.

Ага чейин кара журт
Бириң эмес, баарың ук,
Жашың менен карың ук,
Көкөтөй деген бай экен,
Көп дүнүйөсү бар экен,
Жайыттагы малынан
Өлүү малы көп экен,
Өзүнө муну зарп кылып
Өткөрүүчү кеп экен.
Өлүккө кылсак бир санат
Өчтөшкөн душман арданат!
Ким жүрөт тирүү жалганга,
Үлгү болсун калганга!
Караган ага-туугандар,
Канча там толгон дүнүйө бар,
Арттырып бокчо* катпаңар!
Жалпы кыргыз баласы,
Жайнап турат жанында
Анжыян, Ташкен калаасы,
Жалгыз улак сатпаңар,
Буулум да бар, бута бар,
Мынча дүнүйө жуда бар,
Угарманга сөз да бар,
Кадек да бар, бөз* да бар,
Комуз тили шайы бар,
Кол жеткендин баары бар,
Торгун, тубар дагы бар,
Ошончонун баарысы
Толуп жаткан чагы бар.
Соолан* да бар, дүрдүн* бар,
Алчын байыр,* атилес,
Аларыңдын баары бар,
Азат деген дагы бар,
Көйнөгүң тозсо көйнөк ал,
Көтөрүлүп өссүн мал.
Чапаның тозсо аныңды ал,
Семире берсин баккан мал.
Күрмө кийсең баалап ал,
Күлдү сонун баары бар.
Аягың азса булгаары,
Казынамда бу баары,
Кара кыргыз тукуму
Жалгыз мал сатпа кубаары.
Жайкыңа кийсең калпак бар,
Салынам десең талпак бар.
Кышыңа кийсең көрпө бар,
Жүк артарга кара нар.
Көкөтөйдөн көп калган
Көп сарай толгон мүлкү бар.
Бөркүңө суусар, түлкү бар.

Эсебин алып жоктоңор,
Мал сатуудан токтоңор!
Жүз элүү миң түтүнүң,
Жыртылбай турсаң бүтүнүң
Калайык сага сөзүм бул
Аш берүүгө күтүнгүн!
Күтүнүп турсаң ашыңа
Күлдү журт келер кашыңа.
Жердин өзү дөңгөлөк,
Жеткен жан келер жөрмөлөп.
Жер астында эрлер бар, .
Эчен түрдүү элдер бар,
Дөө менен пери бар,
Шыба менен Чери бар,
Алаткак* бар, чыңыроон,*
Адамноо деген жандар бар
Бирөөнүн бели билден жоон.
Саяса деген жандар бар,
Убара чаркөө* заңгар* бар.
Эргежээл, итаалы,
Не түрдүү жандар бар баары.
Мусулман, капыр бу да бар,
Бул дүйнө жалганда
Көйөктүн журту жуда бар.
Көйөктүн журту көп болот,
Жегени кыткыл чөп болот.
Чакырсак ашка баарысын
Кемитип койсок дүнүйөнү
Кетирер кыргыз намысын!
Ал сөздү айтып салганы,
Анда турган көпчүлүк
Акыл ушу сөзү деп
Айтканын кабыл алганы.
Жалгыз улак мал сатпай,
Жалгыз табак дан сатпай,
Көкөтөй жыйган көп дүйнө
Көйнөгүн андан алышып,
Тозулуп кетсе кийими
Сарайды көздөй салышып,
Бакканы бар башында,
Баачысы бар кашында,
Өтүккө берип булгаары
Өзү бакты буларды.
Сойбой, сатпай мал сактап
Үч жыл өттү жан сактап.
Басырыкты көрбөдү,
Малдары өсүп жөнөдү.
Жаманчылык көрбөдү,
Жандыктар өсүп жөнөдү.
Элдин баары туусары,*

Эрке өстүрдү буларды.
Ат семирди жык толду,
Ашты качан берет деп
Адамдын баары бук болду.
Эр семирп эрикти,
Кыйындар келсе көрсөк деп
Кыз-келиндер желикти.
Кышында буура күркүрөп,
Кыргыздын журту дүркүрөп,
Жазында бука өкүрүп,
Жаандагы жүргөндөр
Аш бербейт деп өкүнүп,
Айгырдын баары кишенеп,
Акырып теке титиреп,
Кочкордун баары сүзүшүп,
Козунун баары түрк болуп,*
Калчаңгир болуп түшүшүп,
Жаткандан малдар тура албай,
Букалар моюн бура албай,
Котосу толуп койнотко,
Кан Көкөтөй өлгөнү
Кабары тийип ойротко.
Баашалыкка бактырган,
Байкаган күчүн жактырган,
Териси калың айбандан
Алты чаюш пили бар,
Эки керик* дагы бар,
Эр Көкөтөй мурунтан
Баарын жыйган чагы бар.
Жолборстон баккан үчү бар,
Кызыл чаар арыстан,
Бир-биринде жолборстун
Кырк кишилик күчү бар.
Илбирстен баккан беши бар,
Өзүнчө жаткан ойношуп,
Бир-бирине эши бар.
Аюудан алты машы бар,
Кабылан деген жандардан
Багылган эки жашы бар.
Катылет деген жандар бар,
Аягы жаңгыз, колу үчөө,
Адамга душман заңгар бар.
Тыкты маймыл деген бар
Албан түрлүү бийлеген,
Тогуз түрдүү тоту бар
Адамдын тилин сүйлөгөн.
Кабары жок башка элдин,
Калаасында Ташкендин,
Бай Көкөтөй башында.
Сарамжалы жанда жок,

Баарын баккан жашында.
Качыры эки миң болгон,
Кара кыргыз журтунун
Калкында мындай ким болгон?
Камданып ашка турганы,
Аш кудайы берүүгө
Ойлонуп дүкөн курганы*
Үргүлүп үч жыл болуптур,
Үйү-сырты баарысы
Дүнүйөгө толуптур.
Аттары үркүп куландай,
Кулундарын караса
Үч жашаган кунандай,
Бээлерине караса
Беш байса салган дубалдай,
Кызыктырып желигип
Эр тандачу жубандай.
Катыны кийген кара киш,*
(Кара кыргыз журтунан
Кадимден чыккан сонун иш).
Ат мойнуна жал күтүп,
Адамынын баарысы
Албан түрдүү мал күтүп.
Суусамырды, Алайды,
Журту жайлап далайды,
Аксай, Арпа, Соң-Көлдү,
Аны да жайлап көп эли.
Уй бакканы Ак-Дөбө,
Ушу түрдүү көй төрө.
Койлору Ысар, Көлөптө,
Ат коюп Арсы, Жөлөккө.
Сыр боюна төө коюп,
Чымген менен Сайрамда,
Төө жаткан ушу жайларда.
БОКМУРУН КӨКӨТӨЙГӨ
АШ БЕРҮҮ ҮЧҮН ЭЛДИ
ЧОГУЛТУП, КЕҢЕШ КЫЛГАНЫ
Каркап* үч жыл толгондо,
Убадасы тосулуп
Убакты күнү болгондо
Туу көтөрүп үй тикти
Бадышалык коргонго.
Кадырлайт экен ошону
Катагандын Кошойду,
Казактардан Көкчөнү,
Агыш менен Кожошту,
Акпай, Үмөт, Мамбетти,
Эр Көккөён султанды
Эми жыйды буларды.
Оогандан алды Акунду,

Көп элден көңүл жакынды.
Эр Бокмурун кеп айтат,
Ой, агайын деп айтат,
Азыркы турган кезимде
Ар бир жумуш эсимде,
Атам өлүп калганы,
Акыры дүйнө жалганы.
Кайыныма кетип кашайып
Өз оозунан укпадым,
Өкүнүч болду тутканым.
Атамдын тирүү чагында
Эркелик менен ар качан
Эртеден кечке уктадым.
Атамдын ашын бермекке
Абаке, азыр сурасаң
Ар түрдүү дүйнө чуктадым.*
Аманат койгон дүйнөгө
Наадандар кылат кыянат,
Акыры жалган сөз эмес,
Артында болот кыямат.
Кыргыздан болду бул иш деп
Кылым журт айтып салгандай,
Кыямат кайым болгончо
Артына айтуу калгандай
Кудайы кылып, аш кылып,
Курган Манас канкорду
Ушу ашына баш кылып,
Көмүктөн алтын ачууга,
Көңүлүм турат, калайык,
Көп дүнүйө чачууга.
Айтууга калсын сөз үчүн,
Күткөнүн күбүп зарп кылсам
Атакемдин өзү үчүн,
Айткан керээз сөз үчүн.
Байкап кебин туттум деп,
Баштан аяк айтканын
Баймырзадан уктум деп,
Баяндап кебин тыңда деп,
Баймырза азыр мында деп
Эр Бокмурун кеп айтат,
Ээ, калайык деп айтат.
Ак сакалсыз баарыңар,
Сиздерден кантип мен өтөм,
Атам айткан сөз үчүн,
Нарк чыгарсак бир бүтүн
Кара кыргыз иши үчүн,
Кайып болгон атакем
Карып калган киши үчүн.
Аябай атам мүлүгүн,
Айлым тартар түлүгүн,

Аттын сынап күлүгүн,
Азар түмөн кеп ойлойм,
Ат чапсамбы деп ойлойм,
Абаке Кошой, бу кандай?
Акыры кыргыз уулусуң
Ар качандан бейлибиз
Аталаш бирге туугандай.
Темирдүү найза алышып,
Сезгенбестен салышып,
Мусулмандан, капырдан
Эр сайышып эки жан
Мындай өнөр кылсам дейм,
Атакемдин ашыны
Арбыта берип тынсам дейм.
Алптан күчтүү дөө салып,
Эки балбан жөө салып,
Күрөшүн күлдү журт көрсүн,
Балбандыгын куп көрсүн.
Эки журттан эки адам
Эңишип оюн салса деп,
Эркеги жеңип алса деп,
Артында калган адамга,
Ашка келген ар жанга
Үлгү болуп калсын деп
Мындай акыл оюмда,
Талыкпайм деп дүйнөдөн
Кайратым кара боюмда.
Жаркыраса башы деп,
Эки журттан сүзүшүп
Эки киши тазы деп,
Атамдан калган дүнүйө
Билинсин көбү, азы деп.
Жамбаштан жерди ойсок деп,
Казык кагып, төө байлап,
Жыпжылаңач чечинип
Чечип ал деп койсок деп.
Как жыгачтан сулатып,
Карагайдын бир жүзүн
Асманды карай улатып,
Алтындан жамбы тактырып,
Мергениң атып алгын деп
Мергендерге аттырып,
Мындай оюн чыкса деп,
Дүйнөнүн жүзүндө
Жүргөн адам уулунун
Андиси* атып жыкса деп
Ал жумуш бар оюмда,
Аянгым жок, абаке,
Атакемдин тоюнда!
Куп көрөм элдин келгенин,

Айтууга калбай тим болду
Кудайы кылып бергеним.
Акыры кылар ишимдин
Акыл салар кишимсиң.
Абакеңиз Кошойго
Бокмурун айтат ошого.
Болкулдап күлдү Кошой дөө:
Кыларың кыйын иш экен,
Кыямат кеткен атаңыз
Арманы жок киши экен!
Кандардан калат алтын так,
Алдаң берген артык бак,
Мынча оозанып калган соң,
Оюңа түшүп алган соң,
Кылсаң, балам, кылып бак!
Төгүлгөн жерде жин калат,
Төгүн жалган дүйнөгө
Өлбөй тирүү ким калат?!
Жуулган жерде кир калат,
Акыры жалган дүнүйө
Ажал жетсе бир калат.
Танаптуу жерде бөз калат,
Андай ишти бир кылсаң
Кыяматтын журтуна
Кыйла сонун сөз калат!
Акыры бенде өлөрдө
Ажал жетти деп калат,
Атыштуу жерде чеп калат,
Андай кылсаң кой дебейм,
Акыр заман журтуна
Айтууга жакшы кеп калат!
Көкөтөйдүн ашы деп
Көпчүлүккө дүң болор,
Душмандын көөнү кир болор,
Кыяматтын журтуна
Кызык жумуш бир болор!
Кылсаң кылгын, балам деп,
Карыя Кошой абаң деп,
Мен да жардам саган деп
Эр Кошой сүйлөп салыптыр.
Не кыйындын баарысы
Болсо болсун, болсун деп
Чуркурашып калыптыр.
Бокмурундун көңүлүн
Көтөрүшүп алганы,
Көк жал бала Бокмурун
Көңүлү тынып калганы.
Дабыртың кетер башка элге
Такыядай Ташкенге,
Аз күндөн бери эледим,

Ашты кандай беремин?
Кылып алган камы көп,
Кыжылдаган тамы көп,
Не түрдүү жыгач баары бар,
Жаңгак, өрүк, талы көп.
Кыргыздан улай Ооган бар,
Капталы татар көп жандар,
Туура жакта калча бар,
Андан ары карата
Түрдүү душман канча бар.
Шаарга кирсе кокустан
Дыйкандарга кол салар.
Күн батыштын жагында
Кызылбаш бар, тарса бар.
Ашка келсе анча көп
Алакандай Анжыян
Ага туруш кандай кеп?
Абаке Кошой сүйлө деп,
Аш берер жерди бийле деп
Бокмурун айтты мындай кеп.
Ак сакал бар, көк сакал,
Мурункудан калган сөз,
Айтканда чыгар көп макал.
Бабасы Кошой олтуруп
Акылын ойлоп болтуруп
Баланын сөзүн байкады,
Башын Кошой чайкады:
Күн батыш жакта көл да көп,
Суу жүрбөгөн чөл да көп.
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кесе,* бото кур,*
Алтындан наал, жез өкчө
Айдаркан уулу эр Көкчө
Ал жыйынга кеп айтат:
Абаке Кошой, деп айтат,
Сары-Арка деген жер көрдүм,
Алтайдын туура как тушу,
Салтанатын кең көрдүм.
Адыры жайык, жери кең,
Айып жери — суусу кем.
Ал сөздөн Көкчө басылды,
Акундун оозу ачылды:
Эми көчүп бу жерден
Жетиген жакка кетеби?
Күн батышта күлдү журт
Жети ай көчсө жетеби?
Айттың Көкчө жолборс деп,
Ал жерге барып болбос деп.
Жанган көзү чырактай
Жайдардын уулу эр Акбай:

Кеңдиги кыйла далай бар,
Каратегин башында
Атактуу жайлоо Алай бар.
Суусу тунук, чөп деди
Арбын жери көп деди.
Анда Мамбет кеп айтат,
Алайың болбойт деп айтат.
Арбын түшөр бизге топ,
Көпчүлүк иши тарткан ок,
Сындырып жагар жыгач жок
Отундан жутап аларбыз,
Осол болуп каларбыз.
Бокмурун эми кеп сүйлөп,
Болбодуңар деп сүйлөп,
Күн чыгышта Суусамыр,
Аш берсек кантет ага деп,
Ак сакал Кошой аба деп
Бокмурун сүйлөп салганы.
Кожош балбан кеп айтат,
Коюңар аны деп айтат,
Тоосу бийик, жери тар,
Токою арбын кыйла бар.
Ар кайсысы бирди айтып
Аш берер жерин тандады,
Абаң Кошой токто деп
Көбүнө сүйлөп калганы:
Баарыңарга эп болсо,
Бабаңар айткан кеп болсо
Күн батыш жагы Ысык-Көл,
Ар тарабы бирдей тең,
Иледен ылдый айдаса
Ат чабуучу жери кең,
Ашка ылайык ушу бар,
Ар тараптан сандалып
Аккан булак суусу бар,
Кең Каркыра атагы,
Сиркедей шакел чыкпаган
Кайнатып алма тузу бар.
Карагай, кайың, тереги,
Канчалык жагып жатсаң да
Отунга тиер кереги.
Ат чабылар жери мол,
Ашка ылайык жер ошол.
Абаң айтып болгону,
Баары улуктар чогулуп
Мына шу жерге бермекке
Бата кылып койгону.
Бата кылды, тарады,
Өлчөөсүн аштын карады.
Жай чилдеси оогондо,

Мал семирп толгондо,
Күз эсепке болгондо,
Дыйкандар эгин салганда,
Самаркандык, кокондук
Кайрактын алдын алганда
Конмок болду баарысы,
Кошой баштык карысы.
Эми көргүн неткенин,
Кеңешке келген кесек дөө
Тарап алып кеткенин.¹
Саратан өткөн кезинде,
Жай эңкейип күзүндө
Калк жыйылып аш бермек
Каркыранын түзүндө.
Эл таратып Бокмурун
Эсебин элдин алдырды,
Анжыяндан, Жизактан,
Азирет Айып жеринен,
Ашуулуу Көк-Арт белинен,
Андан канча үй алып
Атагы кыргыз элинен,
Сайрам, Чымыгенинен,
Санатып казак элинен,
Өзүбектин өзүнөн
Өргүлтүп алып Бокмурун
Үч жүз миң үйлүү кишини,
Эң жардынын көчүнө
Кырмызы килем жаптырып,
Он жаштан озгон кыздарга
Кош коңгуроо тактырып,
Келинге кете кийгизип,
Керегин журтка тийгизип,
Кызга кызыл кийгизип,
Кызматын журтка тийгизип,
Кызыр чалган экенин
Кылым журтка билгизип,
Кемпирге куйрук чайнатып,
Кедейге миң кой айдатып,
Кең Ташкендин кыргызын
Керини көздөй жайлатып,
Катынга камка кийгизип,
Кара журттун баарысын
Кадыр түнгө киргизип,
Жетегинин баарысы
Желмаяндан төө болуп,
Түгү жок кедей түгөнгүр
Байлаганы башкарып
Он-он бештен бээ болуп,
Уйдун баарын мөөрөтүп,
Ушинтип элин жөнөтүп,

Койдун баарын мааратып,
Башка элден көргөн адамды
Таңыркатып каратып,
Жылкынын баары кишенеп,
Байкабаган башка журт
Баарысы бай киши деп,
Акылмандар билишип
Манастын кылган иши деп,
Төөнүн баарын боздотуп,
Жөн жарагын окшотуп,
Найзанын баарын копшотуп,
Азаматын окшотуп,
Коколору көнөктөй
Жүк артканы баарысы
Коңгуроолуу кара нар,
Кол менен көчү барабар,
Боз үйлүү кыргыз тукумун
Кылган ишин караңар!
Намыс үчүн баш бердик,
Жакшы болду бу дээрге
Жакын жерге аш бердик.
Жаткырып төө комдошуп,
Жарактын баарын оңдошуп,
Жебилгеси* жер чийип,
Жекесан* үнү баш жарып,
Көкөтөйдүн көк туусун
Көтөрүлтүп калкылдап,
Асабасы жалпылдап,
Алтындан кылган айчыгы
Ай тийгендей жаркылдап,
Көркү бүтүн азамат
Көчтү жандап шалкылдап,
Баяндап айтсаң сөз жетпей,
Баш-аягы көз жетпей,
Алды-арты үч күндүк,
Чубаса бирден жүз күндүк,
Жылдыртып жылкы айдашып,
Жылмайтып күлүк байлашып,
Сызылтып казы чайнашып,
Үй кондуруп жанаша,
Кылганы күлкү тамаша,
Арада жүрүп төрт күнү,
Акең кыргыз түркүнү,
Олуя-Ата, Чымыген,
Сай жакасы Сайрамы,
Самсып көчү жайнады.
Түмөндөгөн көпчүлүк
Дүңгүрөтүп жылкы айдады.
Желеге кулун байлашып,
Жети күн конуп жайлашып,

Андан көчүп алышып,
Аңгеме оюн салышып,
Козу-Башы, Копого
Ара жолго бир конуп
Азыр келди ошого.

Кой семирп алсын деп,
Конок болгон адамдар
Май жей албай калсын деп
Жылдырып көчүп алыптыр.
Жыйырма күн өтүп ал жерде
Алматыга барыптыр.
Алты күн анда өргүтүп
Ат сергитип алыптыр.

Эшик менен Түргөндү
Эгин салган жери экен,
Эртелеп элин сүргөнү.
Чабдарды ашып чаң кылып,
Көкөтөй ашы болот деп
Көп адамга даң кылып,
Үч-Каркыра боюна,
Үч-Булактын оюна,
Көңкү кыргыз камданып
Көкөтөйдүн тоюна,
Толо конуп калың журт
Каркыранын боюна.

Токсон миң жигит жыйдырып,
Тоодон отун кыйдырып,
Арча, четин, карагай
Алашем,* жашын карабай,
Куу дөңгөчтөн кыйдырып,
Кең өтөккө жыйдырып,
Алтын айчык кызыл туу
Асмандатып аштады,
Ашты бүгүн баштады.
Жетим уул, тул катын
Не кылсаң өзүң билгин деп
Эт кайтартып таштады.

Кара кыргыз тукуму
Миңден, жүздөн бир күндө
Көчүп келип артынан
Үй тигилген көп экен,
Каркыранын талаасы
Үзөңгүдөн чөп экен.
Бетеге белде булаган,
Элиги ээн сулаган,
Бадалынын баарында
Марал, бугу чураган.
Эми келген өзүбек
Эмне деген жер бу деп
Бир-биринен сураган.

Жер жарашты ашка деп,
Эр Бокмурун сүйлөдү
Акылым менин башка деп:
Мааникер тулпар байлалуу,
Баштатадан тапталуу,
Калкка кабар берүүгө
Качантан бери сакталуу.
Калкка кабар салалык,
Карыздын зору бу болду
Кутулалык калалык.

Бул сөздү айтып Бокмурун
Кашымбек деген карысын,
Кашына ңйды баарысын:
Абдыкадыр, Дагулук,
Чакырганда Бокмурун
Адамы келди жабылып.
Мырза, Байыз, Нуркабыл,
Мыктынын баары жыйылды.
Кабарын калкка салыптыр,
Кашымдын уулу Баймырза,
Баарысын жыйып алыптыр.

БОКМУРУН МААНИКЕРДИ МИНГИЗИП, АЙДАРГА ЭЛ ЧАКЫРТКАНЫ

Көкөтөй ашы болот деп
Кыйла адамдар изденди,
Кыябына иш келди,
Ат семирп жык болду,
Адамдын баары бук болду,
Атакемдин өткөнү
Үч жылга быйыл жык толду.
Кабарды кандай кылабыз,
Калкты канча жыябыз?
Ашты мыктың бийле деп,
Акылмандар сүйлө деп
Сурап калды Бокмурун.

Баймырза кепти баштады,
Баарысы сөзүн коштоду:
Анжыянды, Коконду,
Айтып сөзүн которду,
Чакырып ашка калалык,
Кара калмак журтуна
Чаңтап кабар салалык,
Бир чакырсак билимдүү,
Бадышалык илимдүү
Манасты гана алалык.
Казак, кыргыз, калмакты,
Кадырлайлык арбакты.
Ашка кошор март келсин,
Анча-мынча сарт келсин.
Өткөрүп атам ашыны

Калың кыргыз тукумун
Катырбайлык башыны.
Баймырза сөзүн баштады,
Болжоп көрүп бейилин
Бокмурун көзүн жаштады:
Байдын уулу Баймырза, как баш,
Ичкениң кара чай Мырза, как баш,
Минерге таппай тай Мырза, как баш,
Билгениңди макул дээр
Нааданга чалыш кай Мырза, как баш?
Өкүмөт койдум башыңды, как баш,
Өзүңдүн билгин ашыңды, как баш!
Алып берген мен элем
Айлыңды Саргыл бөлгөндө,
Ашыңды мыктап берип ал, как баш,
Атаң Кашым өлгөндө, как баш.
Түпкүлүктү ойлоймун,
Түгөнүшүм болжоймун,
Дүнүйөнүн жүзүнөн
Типти* неме койбоймун, как баш!
Мусулманды, капырды,
Мунун баарын бир жыям
Буюрса кудай акыры,
Мынча бакыл болгонуң
Ким айткан сага акылды?
Адам түгүл ар жакта
Пери-дөө калкты,
Пери түгүл бу жерде
Дайрадан жыям балыкты.
Жесең, ичсең тойбойсуң,
Ар качандан бир качан
Жезиттигиң* койбойсуң,
Баркыңды өзүң биле албай
Бакылдыкты ойлойсуң,
Эки айтсаң ушу сөзүңдү,
Эртелеп өлүп сойлойсуң!
Ээрчишкениң беш киши,
Мурунтадан ар качан
Бузуктукту ойлойсуң!
Салынарга киш болсун,
Заман акыр журтуна
Санат болор иш болсун!
Өнөр мурун башта жок,
Өлгөндөр жаткан, аш да жок¹.
Аш кудайы ачмакка,
Ааламга дүнүйө чачмакка,
Урууга кабар салууга,
Акыр заман журтуна
Нуска болуп калууга
Кылып турган ишим бул,

Арбын кеңеш табар деп
Акылдашкан кишим бул?!
Атам менин Көкөтөй
Арбын дүнүйө жыйыптыр,
Жыйган менен дүнүйө
Ажалы туура жеткенде
Апыны* кайда калыптыр?
Көкүрөктөн көк түтүн
Чыгып анан тыныптыр.
Кай бир кие* карасаң
Чырпыгында сыныптыр,
Кадыр актын өкүмү
Кай бирөөн чынар кылыптыр.
Кай бир жанда ата жок,
Өлмөк анык, ката жок.
Кай бирөөнү карасаң
Атасы жүрөт, бото жок,
Боору терең кара жер
Көмүлбөй турган жото жок.
Кай бирөөнү карасаң
Энеси жок, кыз калган,
Не кылбаган бу жалган!
Кай бирөөнү карасаң
Эне жүрөт, бала жок,
Эгем өкүм кылган соң
Эч бир кылар дабаа жок.
Сапарда самсып жол жүрсөң
Чаппай жүрүп жылып өт,
Бендеге келет бир кезек
Заманында кылып өт,
Душмандык кылса кумурска
Санап туруп кырып өт,
Нөөмөт эрге бир тиер
Өнөрүңдү кылып өт.
Капырда калган канча кек,
Кашыңда турат канча бек:
Ата уулунун баарысы,
Атаң Кашым карысы,
Абдыкадыр, Дагулук.
Чакырганда Бокмурун
Баарың келдиң жабылып.
Мырза, Байыз, Нуркабыл
Аш берүүгө бир кайрат
Мыктылар кылдың быйыл жыл,
Түгөттү деп Бокмурун
Ушагыңды узун кыл!
Аянбаймын мал күчүн,
Дүйнө жүзүн чакырам
Намыс деген иш үчүн,
Асты капа болбоңор

Ашка келген киши үчүн.
Атам жыйган дүнүйө,
Аңдап аны карасам
Арбып турат күнүгө.
Бакырың калбай бай болдуң,
Балдарыңдын мингени
Ар түрдүү жорго тай болдуң,
Кыз-келиниң кийгени
Кызыл-тазыл шай болдуң.
Баары атамдын дөөлөтү,
Акыр заман журтуна
Айтылсын жомок сөөмөтү.
Көөнүмө түштү көп кыял,
Көп кыялды ким тыяр,
Көп сүйлөбө жакшылар.
Ар жумушка дилгирген,
Алтымыш түрдүү тил билген,
Ары тилмеч, ары акын
Ар жакшыга көп жакын,
Ыраакы, жакын иш кылсак
Ыкчылдыгы бар эле,
Жалпы кыргыз журтунда
Жакшы болчу бала эле,
Жаман, жакшы сөз келсе
Жатык жооп кайтарган
Тыңчылдыгы бар эле,
Усталарга кошулса
Сырчылдыгы бар эле,
Узактан сөздү көп айткан
Ырчылыгы бар эле,
Бокмуруну чакырып
Жаш Айдарды алганы.
Кашына келди жаш Айдар,
Бокмурун ага кеп айтар:
Жаш Айдар, тыңда деп айтар.
Баасына жете албай
Балыктын журту сынган деп,
Бабылдык соода кылган деп,
Баасын уксаң карандын
Миң асый атка тынган деп,
Баркын тондун бил деди,
Алтындан кылган соот экен,
Бадананы кий деди,
Мааникер атты мин деди.
Үлкөн тулпар Мааникер,
Өнөрүн акыр барып көр:
Кара байыр, казанат,*
Калбыр өпкө, жез канат,
Камыш кулак, жез билек,
Коё берсең тушабас,

Мээ кайнаган ысыкка,
Кырылышкан кызыкка
Кырк күн чапса суусабас,
Чөл — биябан жазыкка
Кырк күнү чапса кыйналбас,
Ошондой чөлдө жүрсө да
Оозуна ууртап суу албас,
Сүрөтү жылкы зымпыйган,
Териси кошо жыйылып
Капталга катып зыңкыйган.
Канчалык күнү чапса да
Кардыкпай турган адаты,
Оң жагында кырк чалгын,
Сол жагында кырк чалгын,
Туу кара кыл канаты,
Бир жумадан бир жума
Жүгүргөндө жупжуда
Анан кийин кызыган
Так өзүнүн адаты.
Энеси аркар жел кайып,
Атасы тулпар чөл кайып.
Сексен күнү чуркаса,
Серпиндиси, даңканы
Сегиз таш жерге бураса
Күчөй турган мал эле,
Айлансаң дүйнө жүзүнө
Арыктабас жан эле,
Артык өнөр бар эле.
Алтымыш күндүк дайрадан
Аттап өтөр жан эле,
Токсон күндүк тоолордон,
Эчки жүрбөс зоолордон
Басып өтөр мал эле,
Бар өнөр мында бар эле.
Кастык кылса кай душман
Карматпасаң кокустан,
Алдоого кирип акыры
Алдырбасаң окустан
Кечип чапса чок өтпөс,
Кездеп атса ок өтпөс,
Жазайыл менен топ жетпес,
Жанаша атса ок жетпес.
Мааникер буудан миниңиз,
Байкап сөзүм билиңиз,
Кыбыланы бет алып
Кылчайбай жолго кириңиз.
Эң бери чети элиңдин,
Эсебин уккун кебимдин,
Букарай шарып* ары жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы

Орто-Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Жарагы болот бир кучак,
Буудайык уулу Музбурчак.
Аттан түшпөй туруп айт,
Амандык сурап ылдам кайт.
Көңүлгө көп иш толду де,
Көкөтөй ашы болду де,
Чеңгелдинин четине,
Каркыранын бетине
Кара кыргыз конду де,
Аяк-башы айчылык
Эли ошондо толду де.
Баш булгачу жаны жок,
Байге саят саны жок,
Кулак уккан, көз көргөн
Өнөрдүн баары бар дегин,
Байгенин башын сураса
Тогуз миң кызыл нар дегин,
Уй, жылкысы аралаш
Токсон миң кара бар дегин,
Жүз миң саяр кой дегин,
Көкөтөй үчүн ушундай
Көпчүлүк берет той дегин.
Эң аягы байгенин
Тогуз кара, токсон кой,
Айтканда билер акыл ой.
Алтымыш атка байге де,
Алгандарга пайда де.
Акыры жалган дүйнөдө
Мындай өнөр кайда де,
Телкүрөң атың байла де,
Аскериң арбын айда де.
Бул ашыма келгин де,
Бул ашыма келбесең
Бузулдум деп билгин де!
Залал эмес, пайдага
Чакырып келдик биз дегин,
Эгер ашка келбесең
Чабылдың де сиз дегин.
Чапканга келбес Телкүрөң,
Кабар айтып мен жүрөм,
Кармап ылоо* минем де,
Салкында жаткан жылкыңды
Сайга салып тиём де,
Ок өтпөс олпок* күбөңү*
Тоноп алып киём де.
Босогоңду кыйратып,
Боз уланың ыйлатып,
Боордон бээң туйлатып,

Керегеңди кыйратып,
Кериден байтал туйлатып,
Келин-кызың ыйлатып,
Там-коргонуң талкалап,
Кум коргонуң куйкалап,
Тап кушундай мырзаңды
Таманга басып жүн кылып,
Тал чыбыктай кыздарың
Даңкайтып кара күң кылып,
Маараган коюң топтотуп,
Бакыр кылып элиңди
Мал жагынан копшотуп,
Мөөрөгөн уюң байлатып,
Бөлөк өлүү дүнүйөңдү
Бөлүккө салып жайнатып,
Төө малыңды боздотуп,
Жылмайган күлүк жылкыңды
Жыпжылас кылып коштотуп,
Билген ишин кылат де,
Биринди койбой кырат де!
Андан ары сен барсаң
Бадакшан, Балык жери бар,
Албан түрдүү эли бар,
Маамытсултан каны бар,
Так өзүнө караган
Дагы канча жаны бар,
Аскерге чыгар адамы
Алты жүз миң саны бар.
Кан Көкөтөй өлдү де,
Кайта келбес акырет —
Караңгы жайды көрдү де.
Көкөтөй ашын берүүгө
Бокмурун деген баласы,
Бу күндө барып конду де
Каркыранын түзүнө
Бүтүн Ташкен калаасы.
Аш деген бир кудайың,
Кудайы үчүн чакырдым,
Келсин дегин жудайын.
Аргымагын байласын,
Аскерин арбын шайласын,
Өзүнүн кылсын пайдасын.
Келсин дегин ашыма,
Эгер ашка келбесең,
Кесир дегин башыңа!
Көрүнбөсүн көзүмө,
Таарынбасын өзүмө!
Тополоңду салат де,
Тоо да болсоң томкоруп
Алма оордуна алат де.

Беш көкүлдүү кыздарын,
Бейпай кылып өздөрүн,
Оёт дегин көздөрүн.
Ойлонсун дегин сөзүмдү,
Оңой киши экен деп
Ойлонбосун өзүмдү!
Там коргонун талкалап,
Айыра албас адам баласы
Так ошондо өзүңдү
Азыр менден калкалап.
Кум коргонун куйкалап
Кыргынды кызык салам де,
Кырмызы кийген кыздарын
Кызмат үчүн алам де.
Чапканым журтка дүң кылып,
Чатыраган сулуусун
Салпылдаган күң кылып,
Булгаарысын көн* кылып,
Ийрисин түзөп жөн кылып
Билгенимди кылам де,
Бирин койбой кырам де!
Андан өтүп сен барсаң
Мысыр менен Көпө бар,
Миң сан кирген көчө бар.
Мысыр журтун бийлеген,
Бетине даңкан тийбеген
Сейиттин уулу Кемел бар,
Серпишкен жоосун жеңер бар.
Кан Көкөтөй өлдү де,
Капылет жайды көрдү де,
Кадыр алда кудаанын
Өкүмүнө көндү де.
Ашын көргүн жүрүп де,
Ашына барбай калганды
Катаасы жок өлдү де.
Кара кыргыз уулунун
Бере турган ашы де,
Токсон миң кара, жүз миң кой
Байгесинин башы де.
Дагы өнөрү бар дегин,
Баш байгеде тогуз миң
Кызыл куйрук нар дегин.
Аты чыккан алат де,
Аты келбей калган жан
Ал олжодон калат де.
Андай өнөр кайда де,
Алганга болор пайда де,
Алтымыш атта байге де.
Тогуз кара, токсон кой
Аяк аттын байгеси,

Алса болор пайдасы.
Кылымга маалым ушу де,
Кыргыздын кылар иши де.
Келсин дегин ашыма,
Келбеген болсо ашыма
Ырайым кылбайм жашына,
Кесири тиер башына.
Качырын сайдан туйлатып,
Катын, кызын ыйлатып,
Каалгасын кыйратып
Там үйүн талкан кылам де,
Табылганын кырам де,
Талынан койбой кыям де.
Курулган үйүн кум кылып,
Ургаачысын тул кылып,
Колго тийген эркегин
Коржойгон кара кул кылып,
Угузуп журтка дүң кылып,
Солкулдаган мырзасын
Таманга басып жүн кылып,
Ургаачысын күң кылып
Тоздурам де топторун,
Аздырам де айлыны.
Кара кыргыз уулуна
Казынасын таптырып,
Кайраты бар жигитин
Капкайда баарын саттырып
Сап кылам де элини,
Сай кылам де жерини.
Андан өтүп аларсың,
Күн батарга саларсың.
Кубайыстын чөлү бар,
Ар жагынан андасаң
Дарыя Шор көлү бар,
Кубайыстын чөлүндө
Түрдүү сонун эли бар:
Биринин чачы үч кулач,
Биринин чачы жүз кулач.
Узун көрсө чачтарын
Улук кылып бир жолу
Урматтаар экен баштарын.
Жел жеринде жок экен,
Жетимишке жетсе да
Желп эткен көрбөйт шамалды
Чачтарына карата
Берет экен амалды.
Баары жүрөт жылаң баш,
Басып жүрөт жылаңач.
Өкүмүнүн өзүнө айт,
Улугунун көзүнө айт.

Андан өтсөң дайра бар,
Албан түрдүү жайлар бар,
Тайып урук пери бар,
Перинин жүргөн жери бар,
Тайыптын Көнөк беги бар,
Баштагы элдин кеби бар.
Жаны турса башына
Чакырдык деп кабар айт
Көкөтөйдүн ашына.
Мааникер менен жетерсиң
Барган менен бекерсиң,
Жер урунту Желпиниш
Ага кирип кетерсиң.
Канаты бардан жин жүрөт,
Кайраты бардан пил жүрөт,
Андан бөлөк ким жүрөт?
Сол тарапка барарсың,
Оң колду көздөй саларсың,
Дарыянын жээги бар,
Тышында даңгыт эли бар.
Даңгыттын Чоюн алпы бар,
Жайнаган сонун калкы бар,
Дарыянын балыгын
Мал кылып күткөн наркы бар,
Жаандан жалгыз менмин деп
Кыйынсыган каркыбар.
Азыркысын Чоюндун
Жан көрүнбөйт көзүнө,
Такып айткын өзүнө:
Көп жыйылар кашы де,
Көкөтөй кандын ашы де.
Уругу кыргыз баласы,
Шаар Ташкен калаасы.
Аш берген жери Каркыра,
Абыдан жет де баркына.
Жетпеген болсоң баркына
Кайгы түшөт калкыңа.
Жоголгонун табылып,
Жок болосуң чабылып.
Чабылганың дүң болот,
Сурайылдай* суналган,
Суу чыбыктай буралган
Сулууларың күң болот,
Көрөр ишиң бул болот,
Дөөкүрсүгөн төрөнүз
Төрт каралык кул болот,
Катыны жесир тул болот,
Көрөр күнүң шул болот.
Аны менен өтөрсүң,
Аялдабай кетерсиң,

Бараңга барып жетерсиң.
Балтаматка барып айт,
Эт жүрөгүн жарып айт.
Кан Көкөтөй өлгөн де,
Кайтпас жолду көргөн де.
Замзам менен жуудуруп,
Сарбап менен буудуруп
Санат кылып көмгөн де.
Ашын берет келгин де,
Эгер ашка келбесең
Ажалым деп билгин де,
Кыйрыңа кыргын салат де,
Кызыңдан тартуу алат де,
Кыяматтын журтуна
Кыйла сонун сөз болуп
Кылымга сөзүң калат де.
Жалдуудан алып жылкыңды,
Жайыттан алып уюңду,
Сапырып иер сап кылып
Сандыкка тыккан буюмду.
Айрыласың мүлкүңдөн,
Оюн менен күлкүңдөн.
Кызың катын болот де,
Катының отун болот де,
Көзүңдү минтип оёт де,
Көрүнгөндү соёт де.
Сулаймандын тушунда
Журт бузулуп ушунда
Жабырга малын салыптыр,
Кытайдан качып кыйла журт
Жапан болуп калыптыр.
Жайы жакшы болуптур,
Жапан атка конуптур.
Көтөрүш деген эри бар,
Сыймун арал жери бар.
Башчысына барып айт,
Албан түрдүү арып айт:
Өнөрү артык өзү де,
Бокмурундун сөзү де.
Өлүмдүн жок катасы,
Өткөн экен дүйнөдөн
Көкөтөй кандай атасы.
Казкуласын байласын,
Калдайтып аскер айдасын.
Чакырдым ашка келгин де,
Бул ашыма келбесе
Чын өлөрүн билгин де.
Дүмүрүн казып бактарын,
Кыйратып алтын тактарын,
Жемишин казып жер кылып,

Жүрөгүн жара чер кылып,
Мал базарын сел кылып,
Акыры тирүү жүрбөскө
Аманат жанын тел кылып,
Айдаарына мал койбой,
Амбарына дан койбой,
Аман тирүү жан койбой,
Аалимине заң койбой,
Шамалга учаар чаң койбой,
Төр үйүң төрткүл кылам де,
Төгүнү жок кырам де.
Сыр үйүң жылас кылам де,
Шыпкай баарын кырам де.
Кабар берип өтөрсүң,
Кара калмак дөөсү,
Азыркы күндө ушулар
Эче жүз миңдин ээси
Жолой менен Ушаң бар,
Ошону көздөй узап бар.
Чакырдым ашка келгин де,
Эгер ашка келбесең
Чабылдың, анык билгин де.
Жайытыңа мал калбай,
Чабар атта жал калбай,
Жагарыңа тал калбай,
Жамынарга тон калбай,
Жай бастырар жол калбай,
Бүтүн кирер үй калбай,
Бүлк этерге күү калбай
Арманда калып жүрбөсүн,
Талкалаймын баарысын
Тамынын койбой жүлгөсүн.
Такалуудан тай койбой,
Там саларга жай койбой,
Катын алар бой койбой
Кыргынды кызык саламын,
Кызынан тартуу аламын.
Кейишти катуу саламын,
Келинин тартууга аламын,
Катын алар эринен,
Качып барган жеринен,
Кара калмак элинен,
Кара менен канынан
Кары-жаштын баарысы
Үмүт үзсүн жанынан.
Босоголуу боз үйүн
Боорго жаңсап жыгамын,
Боз чалдыбар кыламын!
Керегелүү кең үйүн
Кериге жаңсай жыгамын,

Кейиштен минтип чыгамын,
Кең чалдыбар кыламын
Ачбууданды байласын,
Чабарга бала шайласын,
Акыры ашка келбесе,
Кетирермин айласын!
Андан ары өтөрсүң,
Анжылыкка жетерсиң.
Кырмустун уулу Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара.
Кыйынсыган аларга
Катуу сөздү барып айт,
Кабар берип андан кайт.
Карматармын күлүгүн,
Калкына түшөр түлүгүм!
Нуратып кара коргонун,
Акыр барсам уйпаармын
Алтындуу сарай ордосун,
Ашыма акыр келбесе
Биле берсин бир катар
Аман-эсен болбосун.
Жоголгону табылар,
Жойкунду түшүп чабылар!
Ойлонгону табылар,
Ойрон болуп чабылар!
Кыргын кылып өздөрүн,
Кашайтып кара көздөрүн,
Кызматка алып кыздарын,
Катасы жок чын билсин
Кара бою сыздаарын!
Кара түгүл канына,
Акыр азап салармын
Амандык бербей жанына.
Кылыч тиер мойнуна,
Кызыл кан кирер койнуна,
Көрмөк үчүн чакырам
Көкөтөйдүн ойнуна.
Чакырдым, келсин ашыма,
Чакырыкка келбесе
Аскер барар кашына,
Азап болор башына.
Аттарын ашка байласын,
Ат чабар бала шайласын,
Аскери кумдай жайнасын,
Эгер ашка келбесе
Адам таппас айласын!
Андан өтүп барып айт,
Чын калаанын боюнда,
Каңгар тоонун оюнда
Алоокедей карыга айт,

Чакырдым атам тоюна.
Каспаңдын Кара-Тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда
Чок-Табылгы жайлаган
Чоң кара атын байлаган
Коңурбайга барып айт.
Кош Алооке карыга айт:
Ат минбеген жөө болсун,
Алп болмоктон дөө болсун
Бул ашыма келгин де,
Бул ашыма келбеген
Бузук көрдүң, билгин де.
Бакчалары жыйылып,
Багынын баары кыйылып,
Бай баласы Бокмурун
Барбай калбас тыйылып.
Жазгы күнүн күз кылып,
Жалын бузуп, түз кылып,
Коргонун өрттөп кок кылып,
Зыяратын бок кылып,
Сыңарын койбой жок кылып,
Тыйтайын* тыйпыл кырармын,
Чын астын-үстүн кылармын.
Алгара атын байласын,
Чабарга бала шайласын.
Азаматын жайласын,
Агер ашка келбесе
Кетирермин айласын,
Кара кыргыз калкына
Келтирермин пайдасын.
Бийиктен бүтүн там койбой,
Минер атка жал койбой,
Каспаңдыктын калкына
Бир-жарымдан мал койбой,
Ойбойлотуп карысын
Ойрон кылам баарысын.
Ол сөздү айтып салгын деп,
Өтүп андан баргын деп,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайдан бар Ороңгу,
Катаа дебей бул ашка
Келсин дегин олорду.
Кылкүрөң менен Кулабээ
Кыябы менен байласын.
Кызылдын тоосун жайласын,
Чабууга бала шайласын.
Келбеген болсо ашыма
Кесири тиер башына!
Дүкөндөн өрттөп пулдарын,
Түк койбой кырып кулдарын,

Жайыттан талап малдарын,
Чактасын менин алдарым,
Кейишке салып коёрмун
Кемпир менен чалдарын.
Кез келгенин соёрмун,
Канын ичип тоёрмун,
Карадан көзүн оёрмун!
Там коргонун талкалап,
Кум коргонун куйкалап,
Табылгысын нуратып,
Табылганын суратып,
Таш коргонун кулатып,
Жаш-карысын чуулатып
Көкөтөйдүн көк туусун
Көрүп калар үстүнөн.
Көркүн алып жүзүнөн
Көрдөй болуп жүрбөсүн?!
Булуттай буудан байласын,
Чабууга бала шайласын!
Келбеген болсо тоюма
Кекенчим калар оюма.
Көрүнбөсүн көзүмө,
Көрүнүп калса көзүмө
Таарынбасын өзүмө!
Андан өтүп аларсың,
Күн чыгыш Күбө жери бар,
Күлдү дугул эли бар,
Адам, дөө аралаш
Суянын журту пери бар,
Жанында жажуж-мажуж бар.
Алардан кабар салайын,
Аттары айтып калайын:
Киңкес деген дөөсү бар,
Кишидаш деген жөөсү бар.
Кишидаш жайын сурасаң
Сайса найза теше албайт,
Чапкан кылыч кесе албайт,
Жаракка адам ишенсе
Адам уулу бет албайт.
Жан жагында дагы бар,
Жамандардын баары бар,
Жарты дене адам бар,
Сонун түрдүү калкы бар,
Адам, дөө, периден
Аралаш чыккан каркыбар.
Жору куйрук Жоон алп,
Кайчы кулак Каман алп
Кулан куйрук Кутан алп,
Киндиги темир Китен алп
Кишиден эмес, жез тумшук,

Чыңыроо деген бу бир калк.
Чакырдык ашка келгин де,
Келбегениң өлдүң де,
Кемчиликти көрдүң де!
Андан ылдый өтөрсүн,
Эргежээл, итаалы
Эл четине жетерсиң.
Көрүүгө сонун ушу де,
Көкөтөйдүн ашы де,
Ашка барбай ким калса
Аман калбайт башы де!
Акдөө, Көкдөө, Кызылдөө,
Ат көрбөгөн баары жөө.
Шордун бурчу арал бар,
Шолордон өтүп ага бар,
Тогуз уруу бараң бар.
Качала атын байласын,
Чатаңайыш каны бар,
Өзүнүн кылсын пайдасын,
Чабарга бала шайласын.
Эгер ашка келбесе
Кетирермин айласын!
Суудай агар каның де,
Аман калбас жаның де,
Кетер сенин саның де,
Келбеген болсо бул ашка
Түк калбас тирүү жаның де.
Андан өтүп аларсың,
Дөбөттүн беги кан Дөмүл
Ашыма келсин бу дагы.
Ашка келбей ким койсо
Аманат жанга чоң жабыр.
Тоокара атын байласын,
Чабууга көңүл жайласын!
Эгер ашка келдиң де,
Келбей калсаң өлдүң де.
Бирөөнүн каны Атала,
Бирөөнүн каны Үндүчак,
Ашыма келсин ушул чак.
Келбеген болсо ашыма,
Кезикпесе кашыма
Кесирмин кара башына!
Эркеги бөөдө кул болор,
Катыны каран тул болор.
Андан кайра тартарсың,
Акун канга айтарсың.
Кошой абаң кары бар,
Андан бери жагында
Мусулмандын баары бар.
Элемандын Төштүк бар,

Эштектен бар Жамгырчы,
Кара жаак Үрбү бар,
Кан Жүгөрү, Чегиш бар,
Уругу кыргыз уулунан
Улук Манас теңиз бар.
Көрүнүп калсаң көзүнө,
Жолугуп калсаң өзүнө
Өлөмүн деп жатпасаң,
Өлүмгө туура батпасаң,
Акыретке кетүүнү
Абдан самап жатпасаң,
Ажалга туура батпасаң
Келсин деди ашка де,
Кербестик кылар жумушун
Сенин ишиң башка де.
Өзүнө айткан бу сөздү,
Өзгөсүнө айтып салбагын,
Өлүп бөөдө калбагын.
Ала-Тоонун бетинде
Анжыяндын ары жагы
Мыргаптын туура четинде,
Жазире, Жет-Кайт белинде
Аркы атасы Жедигер,
Берки атасы Жадигер,
Уюктун уулу Багышка айт
Сур кийик атын байласын,
Аш деген болот, барам деп
Журтунун көөнүн жайласын.
Келсин дегин ашыма,
Келбеген болсо ашыма
Айбалта тиер башына.
Талоонго кетер баарысы,
Зарданып калар карысы.
Өкүмүмө көнсүн де,
Өнөрүмдү көрсүн де.
Көрбөймүн десе өнөрдү
Чын билсин жерге көмөрдү,
Талап алып таптаза
Барган аскер жөнөөрдү,
Балакетти көрөрдү.
Ушу кепти айткын деп,
Угузуп андан кайткын деп
Мааникер болду мингени,
Бадана болду кийгени,
Барууга жооп тийгени.
Уруксат угуп алыптыр,
Узап жолго салыптыр.
Улаан күлүк Мааникер
Жаңы болуп жылма тер,
Буралган чөптүн үстүнөн,

Булуттуу көктүн астынан
Жүгүрдү десе учкандай,
Учту десе, союлгур,
Даңканы ташты бузгандай.
Аркыратып кетиптир,
Айткан, деген жерине,
Ар түрдүү сонун элине,
Толгонуп дүйнө жүзүнө
Тогуз айда жетиптир.

Тогуз ай тамам толгондо
Мал семирп болгондо,
Аш берүүчү жерине
Азырданып конгондо
Көк ала байрак көк тууну
Көтөрүлттү бийиктеп,
Көргөн душман көөнүнө
Көрүнөө түшсүн күйүт деп.

Үч жүз миң тиккен үйү бар,
Үч ата уулу бийи бар,
Үзүгүнүн баарысын
Ак манат* менен тыштатып,
Ууктарын учтатып,
Учу сайын ууктун
Учуна манат тыштатып,
Көчкөн болсо бүктөгөн,
Көлүктөргө* жүктөгөн,
Көрбөгөндүн баарысы
Көзүн салып тиктеген.

Бай Көкөтөй ашында
Камданышып ушунда,
(Ар ким кылар тушунда),
Конок келер бекен деп
Жасалгасын бекемдеп,
Кароолчу коюп ар жолго
Качан келер экен деп.
Эл эриккен, бук болгон,
Төрт жылы болуп туусары
Калкына дөөлөт карк толгон.

КӨКӨТӨЙДҮН АШЫНА **ЭЛДИН КЕЛИП ТҮШКӨНҮ**

Карап турган кезинде:
Атасы жакын туугандыр,
Айтты эле мага кабар деп,
Ашыгып карап тургандыр,
Аны ойлонуп эр Багыш,
Суркийик деген аты бар,
Султандык туура заты бар,
Чыйраша менин калаам деп,
Чын эрмегим, карам деп,
Толтоюмду ээрчитип

Токтолбой ашка барам деп,
Барбасам болор жаман деп,
Башкача бу бир заман деп,
Көңкү жакшы жыйылат,
Көрүп келсин балам деп,
Атасы барда эл көрсүн,
Аңгемени кең көрсүн,
Аты барда жер көрсүн,
Жер көрбөсө не көрсүн.

Ээрчитип алып эрмекке,
Элди-журтту көрмөккө
Багыш жолго салыптыр.
Аз жүрбөдү, мол жүрүп,
Он үч күнү жол жүрүп,
Үч-Булактын оюна,
Үч-Каркыра боюна
Үй тигилип калыптыр
Көкөтөйдүн тоюна.

Эртеси жок кечинде,
Түш кыйшайган кезинде,
Төрт миң аскер кашында,
Төрөсү Багыш башында
Барып түшкөн тушунда,
Союшун берип дайындап
Койгон чакта ушунда.

Анын арка жагынан
Кызыл байрак туу менен,
Кыйгылаган чуу менен,
Кытайдын зору эр Коңур,
Кыйынсыган оңбогур,
Уруму мылтык аткандай,
Уул-келинин чапкандай,
Качкыны бүгүн качкандай,
Кайратын көргөн шашкандай,
Катынын кара баскандай,
Алма баш мылтык аткандай,
Айылын жоо чапкандай,
Керикке кошун арткандай,
Керней, сурнай тарткандай,
Коло найлуу канжага,
Козголоң түштү канчага,
Коросондон* куу коюп,
Коркурата бир соруп,
Коңурбай түштү жүз миң кол.

Кырмустун уулу Мурадил,
Кыйгылап кытай бу дагы,
Кылкылдап түштү он миң кол.

Кызыл чоктуу Нескара
Бу түшкөндө жети миң,
Калмактардын Ушаңы

Кайлап түштү эки миң.
Солондордун Алооке
Ал түшкөндө элүү миң,
Доңуз кыял Жолой дөө
Ошо келди отуз миң.
Токшукердин Бозкертик
Бу да түштү отуз миң,
Солобонун Соорондук
Бу да түштү отуз миң.
Кара жалдуу Бороончу
Бу да түштү отуз миң.
Каңгайдан бар Ороңгу,
Толгонуп түштү токсон миң.
Каткалаңдын Сайкалы
Жуда түштү отуз миң.
Катарынан калбастан
Кан жээни Жүгөрү
Жыйрантынын жол менен,
Жыйырма миң кол менен
Бу да түшүп калганы.
Ал күнү алар жатканда,
Эртеңки таң атканда
Көкмөк уулу Керкөкүл
Азыр келди эки миң.
Көчбөс уулу эр Жанай
Бу да келди жети миң.
Мунун арка жагынан,
Бай Бокмурун баланын
Муңканганы табылган,
Абакеңиз Кошой дөө
Боз жоргону чайпалтып,
Ак сакалын жайкалтып,
Ак сакалы жаркылдап,
Келгин каздай каркылдап,
Келди Кошой бабаңыз.
Чаңды обого бурдуруп,
Сурнай кулак тундуруп,
Тууну тууга урдуруп
Отуз миң орчун кол келди,
Ойротту басып мол келди.
Жер астына түшкөнү
Жети жылга толуптур,
Жергесине келгени
Жети күн араң болуптур,
Сыпаанын жөнү башка деп,
Барбай болбойт ашка деп
Төрт миң аскер кашында,
Төштүк келди ушунда.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча

Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Келиштирип кермеге
Кертөбөлдү байлаган,
Кезенишкен душмандын
Келдесин жулуп чайнаган,
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кисе, бото кур,
Алтындан наалы, жез өкчө
Айдаркан уулу эр Көкчө
Оролдон чыккан жол менен,
Отуз миң толук кол менен
О да келип калганы.
Аркасынан токтолбой
Атышканда душманга
Ар тарабын чаң кылган,
Майдандын ичин кан кылган,
Айбатын көргөн душманы
Акылынан жаңылган
Эштек уулу Жамгырчы
Эми келди жети миң.
Анын арка жагынан
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Айтышар сөздөн тайбаган,
Динге балбан Үрбүнүн
Эшендиги белгилүү,
Тилди жүйрүк сүйлөгөн
Чечендиги белгилүү,
Кыпчактардын кыйыны,
Он эки миң жыйыны,
А да келди бул ашка,
Салтанаты бир башка.
Мунун арка жагынан
Букарай шарып ары жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы,
Орто-Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Оодарып бенде жеңбеген,
Жарагы белде бир кучак,
Буудайык уулу Музбурчак
Тогуз миң толук кол менен,
Дагы Чабдар жол менен
Келип түштү бул ашка.
Аңдагандын баарына
Аштын түрү бир башка.
Коноктун алды келгенге,
Ашка келгей элдерге
Он бир күн бүтүн болгондо,
Он экиге толгондо

Сакалаттан Сары дөө
Самсып келди алты миң,
Сандыргалуу Кейкубат
Бу да келди жети миң.
Дөбөттүн беги кан Дөмүл
Төгүлө келди үч миң кол.
Дөөкүрсүгөн Чоюн алп,
Жору куйрук Жоон алп,
Кайчы кулак Каман алп,
Киндиги темир Китен алп
Жез тумшуктун уругу,
Жергеси бөлөк бу бир калк,
Баашасы келген үч миң кол,
Башкасы келди жүз миң кол.
Алыстан келген жол менен,
Эр азамат мыктыдан
Эки жүз араң кол менен
Маамыт султан да келди.
Келди Кемел жүз киши,
Айкожо келди үч киши.
Чабдардан ашып жол менен,
Бир жүз араң кол менен
Ыйбанкуп келди жүз киши,
Бакүрүш келди миң киши,
Бастырбайт чеки бир киши.
Ала-Тоолук жол менен,
Алтын миңче кол менен
Акун кан келди Оогандан.
Көпчүлүктү көргөндө
Көңүлү тынбай далай жан.
Отуз экен бир айың,
Ойроттун көрдүк далайын,
Конок менен өткөрдүк
Бүтүн бойдон бир жайын.
Коноктун баары толгончо,
Бир ай өтүп болгончо
Келбеди Манас баатыры.
Мусулмандын баарынын
Эч калбады акылы.
Манаска барган жаш Айдар
Кеби болсун акыры.
Сырттан Сыргак, эр Серек
Ошол экен оёну,
Ырайымсыз баатыры
Акбалта бийдин Чубагы,
Ачуулуу экен бу дагы.
Элге айткан сөзүн жаш Айдар
Аларга айтып салыптыр,
Өзүбүз экен дегенсип
Өкүм сүйлөп калыптыр.

Чып дедире эр Серек
Чылбырдан кармай калыптыр,
Чын ушу жерге соймокко
Жылаңачтап алыптыр.
Абийримди ачпа деп,
Башымды чаап ташта деп
Жаш Айдар бүгүн карыптыр.
Өлтүргөнү жатканда
Ууга кеткен эр Манас
Ушуларга барыптыр,
Үстүнөн чыгып калыптыр.
Жаш Айдар ыйлап, жалынып,
Бозоруп турду бу байкуш,
Боздоп ийди сабылып:
Алакандай Анжыян
Ашты кантип берем деп,
Эгин жайы, жер байы,
Элди кантип жыям деп,
Такыядай Ташкенге
Тамаша кантип кылам деп,
Талаасында тамы көп,
Жан сактоо кылган камы көп,
Жайытта жүргөн малы көп,
Бышып турган даны көп,
Төрткүл* эски коргон көп,
Атты кайда чабам деп,
Аш башкаруу башына
Баатыр сизди алам деп,
Чакыра келдим сизди деп,
Сыргак, Серек, Чубагың,
Өлтүргөнү жатыр бизди деп,
Көрдүм көк жал сени деп,
Көсөмдөрүң шу жерде
Өлтүргөнү жатыр мени деп
Эл чакырган жаш Айдар
Эси чыгып энтигип
Эчен түрдүү кеп айтар.
Муну көрүп эр Манас
Чочуганын билиптир,
Доошу чыгып күлүптүр.
Кылая багып күлбөгөн,
Кылганы ашык дүйнөдөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алыптыр,
Баатырлар, кандай ушул иш? - деп
Каткырыгын салыптыр.
Өкүмөт айткан өзүмдүр,
Өчөшпөңөр айтканга,

Өзүмдүн айткан сөзүмдүр.
Бу сөздү айтып билгизип,
Чакырчу барган Айдарга
Буулумдан бирди кийгизип,
Буурул жорго мингизип,
Мына аз күндө барам деп,
Баргандарга салам деп
Айдарды жолго салыптыр,
Аркасынан эр Манас
Аскерин жыйнап калыптыр:
Башын Арсы, Жөлөктөн,
Аягын Ысар, Көлөптөн,
Аскер жыйбай кошуна
Кыргызынан бөлөктөн
Жүрсүн Манас дүңгүрлөп,
Барабан согуп күңгүрлөп,
Ала-Тоону кыдырып,
Аккан суусун сыдырып
Салкынга жолун салыптыр,
Суусамырлап алыптыр.
Шамалдуу Кочкор жол менен,
Санды түмөн кол менен
Чолпон-Ата боюна,
Чоңкой суунун оюна
Кечке жуук жатышып,
Ойноп ордо атышып,
Көл жакалай конуптур,
Көл менен тоонун арасы
Көп аскерге толуптур,
Аскеринин кийгени
Көпкөк темир болуптур.
Эртесинде шашкеде,
Эркин жүрүп түш ченде
Ашып Кызыл-Кыяны,
Аскерге тийбей зыяны
Арстан Манас барганда,
Айттырып кабар салганда
Жаш Айдар барды чабары.
Канкор Манас келди деп,
Каарданса бир жолу
Кадиксиз кырып жиберер
Карарып жаткан элди деп
Астына барган чабары,
Айтып барды чабары.
Ал сөздү угуп Бокмурун
Кызмат буйруп элине,
Кызыл-Кыя белине
Токсон сарай үй тигип,
Тогуз жүздөй бий күтүп,
Тогуз миң киши жол тосуп

Көрүшмөккө жолгошуп,
Улуктугу билинип,
Уюп жаткан көпчүлүк
Ушу бүгүн бүлүнүп
Кабарын катуу билгени,
Кайнап жаткан көпчүлүк
Кан Манасты көрмөккө
Жабыла атка мингени.¹
Тогуз жүз тосуп үй күтүп,
Тогуз жүз толук бий күтүп,
Токсон жерде бээ союп,
Жолго даяр эл коюп,
Башканын баарын байкабай,
Кеңешин айтып жайкабай,
Бастырганын билбестен,
Баарын көзгө илбестен,
Ушунчаны тоготпой
Уюп жаткан Бокмурун
Ушу күнү бүлүндү.
Урматтуу кыргыз тукуму
Улуктугу билинди.
(Аңдаганга азаптуу,
Катылганга казаптуу
Канкордун кылган иши бу).
Астында жүрөт жыйырмасы,
Атканын жазып куткарбас
Андис мерген жыласы.
Мылтыктары октолуу,
Милтелери чоктолуу,
Билгендерге бир шумдук,
Мүрүдө кундак токтолуу.
Арт жагында жыйырмасы,
Саадагы тайдын белиндей,
Тартканын жазбас жыласы.
Бөрү тил мизин чыгарган,
Учун ууга сугарган
Алеңгир* жааны кездешип.
Оң жагында жыйырмасы,
Ойротту бузган жыласы.
Кылычты кындан алыптыр,
Чаба турган баштанып
Кылкылдап жолго салыптыр.
Сол жагында жыйырмасы,
Жоо бөрүсү жыласы.
Ак күрөөкө сооттон
Аркасына бөктөрүп,
Айбатын журттан өткөрүп,
Сол жагында баатырлар
Эшик эндүү айбалта
Чабуучудай көтөрүп.

Саадакчандын артынан
Мубакүлдүү сыр найза
Букта кармап тыкыстап,
Жолго түшкөн кылкылдап
Жоо көргөндөй ыкыстап.
Баатыр кирди жөнөлүп,
Тобун жазбай артынан
Токсон миң аскер өмөлүп:
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Жезнай чыгып шакылдап,
Доол согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп.
Аралап ашка киргенде
Айбаты башка жүргөндө.
Заарына чыдабай
Салам айтар киши жок,
Саламың менен иши жок,
Арт жагынан сурнайлап,
Алтын айчык туу байлап,
Отуз бөгөл* жолдошу,
Ойротту бузган жолборсу.
Асты жагын караса
Алты жасоол жол баштап,
Ортосунда чоң Кула ат
Он эки желдет бош коштоп,
Жети мыршап* астында
Жерин ачып бош-боштоп.
Урматтуу күлүк чоң Кула ат
Үкүнүн жүнүн тактырып,
Үртүктү кабат жаптырып,
Кумдуу жерден оонатып,
Кудуктуу жерден сугарып,
Куландай жалын ыйгарып,
Доолдой соорун чыгарып,
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Кондурдай болгон жаныбар,
Айбандан артык шаңы бар.
Аккуланы кындыйтып,
Аскеринин баарынын
Ак күрөөкө* соотун
Кынай кийип зыңкыйтып,
Кырк баатыры дүркүрөп,
Кыргыз чалы күркүрөп,
Кыйгактуу* найза доолдап,
Кырк баатыры зоолдап,
Себилдүүсү* сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Кылымда мындай жок болуп,

Кыйры кызыл чок болуп.
Аралап ашка киргенде
Көкөтөйдүн Бокмурун
Айбандан чыккан шуңкарын,
Арчатору тулпарын
Астынан тартуу тарттырып,
Сарыдан улак таптырып,
Садагасын чаптырып,
Кызылдан дилде чачтырып.
Кырк баатырды карасак
Кыйрын бузбай бастырып.
Карыптар тунду көп малга,
Каары катуу көк жалга
Нускалуу сөзүн айтмакка,
Улугу келип калган соң
Учурашып кайтмакка
Ак боз ат менен теңселип,
Ак күбө тонду белсенип,
Ак сакалы сеңселип,
Урматты кудай берди деп,
Улугуңар келди деп,
Жаан кезген анткорду,
Жайыл Манас канкорду
Саламдашып салалы,
Учураша баралы,
Заарына калбайлы,
Байкабай жатып албайлы.
Балдар жүрө коюңар,
Манасты арзан экен деп
Ойлобосун оюңар,
Келгениң отуз күн болду,
Башталбады тоюңар.
Тең туугандык тургандыр,
Деңизден терең бу канкор
Теңирим берген ургандыр!
Бир туугандык тургандыр,
Бир туугандык турса да
Билими артык ургандыр!
Баралык деп жол тосо,
Баңсаттан* алып жолдошко,
Баатыр Манас жолборско
Катагандын Кошою,
Казактардын Көкчөсү,
Элемандын Төштүгү,
Эштектердин Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир бийдин Агышы,
Кара жаак эр Үрбү,
Карашактын Жүгөрү
Каршы алдынан жүргөнү.

Баарысы улук, баары кан —
Барган тосуп сегиз кан.
Асабасы жалпылдап,
Айчыгы туунун жаркылдап
Аларга жеткен жакындап.
Астында Кошой дөө турду,
Акимдердин баарысы
Атынан түшүп жөө турду.
Сандыргалуу эр Манас
Ак сакалдуу Кошойго,
Алп агасы ошого
Салам берди заңк этип.
Абакеси эр Кошой
Алик алды барк этип.
Келгенде Кошой кеп айтты,
Кекээр кылып бек айтты:
Келдиңби канкор деп айтты.
Келгениң бүгүн, кезиктиң,
Курутуп кыйла журтуңду
Мынча несин кечиктиң?
Сени келет дегени
Бир ай каркап толду деп,
Бир ай өтүп болду деп,
Ана келет деп жатып,
Аскер талап жеп жатып,
Мына келет деп жатып,
Мыктылар талап жеп жатып,
Эртең келет деп жатып,
Эми келет деп жатып,
Не түрдүү малдын баарысын
Аскерлер талап жеп жатып,
Капырлар канап жеди деп,
Калкыңдын кетти эби деп
Карыя Кошой айтып кеп,
Кандайлыктан канкорум
Сен кечигип келдиң деп
Улуктардын баарысы,
Урматтуу Кошой карысы
Ушуну сүйлөп салганы.
Жоо бөрүсү султаның
Жооп берип калганы:
Отун болбой от болбос,
Мылтык болбой ок болбос,
Бел байлабай мээнетке
Бендеге дөөлөт токтолбос.
Мал чачпаган, Абаке,
Бай Карынбай канаке?
Ааламдан жыйган кишим бар,
Намыс үчүн бел байлап
Азыр бир кылган ишим бар!

Түрмөгүн айтам сөз сага,
Сүйлөдүң кепти сен аба,
Дүнүйөгө караба!
Чапкан балта өтөбү
Чакырлоонун* ташына,
Нелер келип, не кетпейт
Эр жигиттин башына!
Көңүлү жакын эрендер
Көп айныта бербөңөр
Көкөтөйдүн ашына.
Акылыңдан айрылба,
Дүнүйө деп кайгырба!
Айтып оозун жыйганча
Тогуз кара ат жалпооштоп
Бай баласы Бокмурун
Тартууга келип калганы.
Торум кыздын ак сарай,
Салтанаты бир далай:
Кереге, уук сырдалуу,
Чийи жибек чырмалуу.
Аземдүү боо тактырган,
Ак манат менен жаптырган.
Тагылганы зымдарбоо,
Баатыр кирди как ошоо.
Алыскы, жуук адамдар,
Албан түрдүү журттан бар,
Ашта жаткан эригип,
Бир айдан бери зеригип.
Минтип жаткан көпчүлүк
Аттанып алып эрмекке,
Арстан Манас баатырдын
Аңдап түрүн көрмөккө
Калк камалап калганы.
Касиеттүү канкорго
Эл чамаалап барганы.
Алты желдет аттанып,
Колго кылыч, камчы алып,
Баш айрып, кан чыгарып,
Кол сууруп, сан чыгарып
Коруп колду турганы.
Көпчүлүктү карасаң
Өмөлүп арбак урганы:
Таяк жеген андан көп,
Таягын алып мойнуна
Манасты көрсөм экен деп
Талапкер болгон сандан көп.
Токмок жеген андан көп,
Токмокко болуп ыраазы
Тооруп жүргөн сандан көп.
Эртеден бери көрдүң деп,

Эми тура бергин деп
Жакалашып, учташып,
Далайы жүрөт мушташып.
Качкын, ары кеткин деп
Камчылаган дагы бар,
Камчысына ыраазы,
Кай бирөө көрмөккө
Кайта келген чагы бар.
Желдеттер шайы кеткенде,
Эл коруудан ал кетип
Эт бышымга жеткенде:
Баарың бирдей барчы деп,
Колуңдан келсе Манасты
Койбой талап алчы деп
Коё берип токтолду.
Кокуй атым кантет деп
Минип жүргөн атына
Бир караар адам жок болду.
Торум кыздын ак сарай,
Толкуган аскер бир далай,
Жабылып жетип жалпы журт,
Көптүгүн көрсөң кара курт,
Көрмөккө барган көңкү журт
Жабыкты түргөн андан көп,
Жабылган бенде сандан көп,
Тушун тилген андан көп,
Туурдук тешкен сандан көп,
Эл ошентип атканда,
Чурулдашып жатканда
Алооке кандын Чагырай,
Өзү сынчы капырай:
Мусулмандын — буруттун*
Бул ааламды куруткан
Баашасына барайын,
Манасын сынап карайын.
Калкка каар сыры деп,
Канчалык экен сыны деп
Аны ойлонуп Чагырай,
Аярдап асты капырай,
Чагырай келди сыноого.
Далай жандар сынчынын
Кебин угуп тыңдоого
Чагырайга жармаша,
(Ашта-тойдо адамдын
Арсыганы тамаша),
Кыйла журт кошо барганы.
Кытай сынчы Чагырай
Басып келип калганы,
Жыртыктан көзүн салганы.
Берен Манас баатырды

Бет алдынан карады,
Көргөн жерде көк жалды
Көзүн басып калганы.
Көк жалга көзүн салыптыр,
Көргөн жерде сынчынын
Жүрөгү чыгып калыптыр.
Жабинийин жагы* деп
Жылас болгон Чагырай
Жыгылып кетип жан берди.
Сынаган сынчы өлдү деп
Жыйындар көрүп даң берди.
Манас келди кечинде,
Башкарылбай ашыңыз
Барксыз жаткан кезинде.
Эртесинде бешимде,
Түш эңкейген кезинде
Желмаянды чөгөрүп,
Жез казанды көмкөрүп,
Карап турса көз көрүп
Күрөөкө тонду бөктөрүп,
Канга ылайык баары бек,
Кош артканы кара лөк,
Кара кыргыз сандан көп,
Бай Жакыптын кызыл туу —
Бадышалык узун туу
Аягын жерге сайылтып,
Асабасын карасаң
Асманды көздөй жайылтып,
Ак асаба туу байлап,
Аркасынан сурнайлап
Кырк миң кыргыз кол келди,
Кылымды басып мол келди,
Кырааны Бакай зор келди,
Башка журттун баарынан
Баатырдын колу мол келди.
Мааникер атын кындыйтып,
Бадана тонун зымпыйтып
Бай баласы Бокмурун
Ашты кандай берем деп,
Ар бир түрдүү дүнүйөнү
Азыр кылдым белем деп,
Өчмөндүүнү кырасыз,
Өзүң билгин, баатырым,
Өнөрдү кандай кыласыз.
Кеңешин кылып эки дөө,
Аттуу эмес, алар жөө,
Эр Бокмурун кеп айтып,
Ээ, султаным деп айтып:
Ашка келген адамдын,
Албан түрдүү ар жандын

Арбындыгын карадым:
Күн батышын карасам
Улабастын учунда,
Кырга да аскер толуптур,
Кызыл-Кыя тушунда.
Жетиген жагын карасам
Чарындын куйган оюнда,
Атакемдин тоюнда.
Күн чыгышын карасам
Кетмендин бели кол болду,
Кара курттан мол болду,
Капыр менен мусулман
Чогулган жери шол болду.
Бул сөздү айтып салыптыр,
Буудан Манас, Бокмурун
Эр Кошой билсин муну деп
Экөө сүйлөп калыптыр,
Кебелбеген султаны
Кайта кошко барыптыр.
Аскери келген Манастын,
Келген колдун баарысы,
Бакай баштык карысы
Бири союш жебеген,
Бири балан дебеген,
Өз союшу өзүндө,
Дүйнө илинбей көзүнө
Булар орун алыптыр,
Жайнап жатып калыптыр.
Ал аңгыча болбоду
Калмактын балбан Жолою
Карыны ачып калыптыр,
Алты батман* данды жеп
Дан жыттанган чоң Жолой,
Алтымыш алпты бир союп,
Кан жыттанган чоң Жолой!
Жети батман буудай жеп
Дан жыттанган чоң Жолой,
Жетимиш алпты бир союп
Кан жыттанган чоң Жолой!
Каалгадай таманы,
Качыргандан кайтпаган
Кара калмак каманы.
Өкүм менен чакырып
Өзүң көргөн Бокмурун
Кылмышкер болгон заманы.
Аргын, субун кыйла калк,
Алиги Жолой кыйын алп.
Атасы бар, бата жок,
Айтканы бар ката жок.
Энеси бар, нике жок,

Элде мындай бөкө жок.
Көлдөлөнү көп жоон,
Көк торгундан кийген тон.
Туурасы жоон, бою бас,
Дулдугуй беттүү, өңү саз,
Душмандын зору динге кас.
Малакай кийди башына,
Алты жаң-жуң ээрчитип
Жолдош алып кашына.
Жаң-жуң* деген улугу,
Жаткан экен жылкычы
Жаңыбайдын укуругу.
Укуругун шиш кылды,
Аш башкарган адамга
Унуткусуз иш кылды.
Манас келген кечинде,
Эртесинде бешимде
Бакай келген кезинде
Алтын туудан аштаган,
Ашты соё баштаган:
Кудайысын кылмакка,
Кур семиз малды кырмакка.
Жүзүктөй жүздү сойдуруп,
Жүз кемеге ойдуруп,
Эт карашып турмакка
Эки жүз жигит койдуруп,
Эртесинде шашкеде
Миң кемеге ойдуруп,
Ар кемегеде бир киши
Миң азамат койдуруп,
Көтөргөнү миң отоо,
Эт жыйнатып ошого,
Бирден-бирден чал турган
Эт кайтарып босого.
Күрүчтүн камын койбосун,
Этинин каны болбосун,
Арыктан бирди сойбосун.
Күрүчтүн камын койгондо,
Этинин каны болгондо,
Аралаш арык сойгондо
Көрүнбө деп көзүмө,
Көк жал Манас сүйлөгөн
Таңда күнү Бокмурун
Таарынба деп өзүмө.
Ашыңа азап салам деп,
Айлыңды талап алам деп,
Тоюңа тозок салам деп,
Тобуңду талап алам деп
Айтып Манас кекетип
Андай кылган иши бар.

Алиги Жолой калмактын
Копшоп алган колунда
Эки кулач бир карыш
Укуруктан шиши бар.
Ушу шиши кайыңдан,
Узап чыгып айылдан:
Конок болбой койбодум,
Конокко тарткан этине
Жолдошум менен тойбодум.
Эт бышырып жатат дейт,
Акырында ал этин
Адамдарга тартат дейт.
Адамыңды чаптырып,
Ашка кел деп чакырып
Ач коёсуң деймин деп,
Ашка жыйган этинен
Азыр барып жеймин деп
Малакайы башында,
Жаң-жуңдары кашында,
Көңүлү тоё эт жешке
Көкөтөйдүн ашында
Көтөргөн үйгө барганы.
Эт кайтарган чалдары
Эгер үйгө киргизбей
Эшигин тосуп алганы.
Керүүлөй басып чоң Жолой
Кемегеге барганы,
Сукумбек деген баланын
Казанына карады:
Карыш казы, кыйма жал
Казанында кайнады.
Бенде бакпай бетине,
Жүйүртө басып чоң Жолой
Олтура калган жери ушу
Очогунун четине.
Калмагынча калдырап,
Быштыбы деп маканың*
Баладан сурайт балдырап.
Калмактын тилин биле албай
Карады бала жалдырап.
Копшогон шишин алганы,
Казандагы этинин
Бирин сая салганы.
Таң болду бала ишине,
Табактай болгон бир этти
Сайып алып көтөрүп
Колундагы шишине.
Казан баккан баласы
Койгун мындай кылба деп .
Колунан шишин талашты.

Балбан Жолой капырың
Ачуусу келди акыры,
Казандагы бул эттен
Немесин койбой жемекке
Эр Жолойдун акылы.
Көзү кетти чекчейип,
Көкүрөк жүнү сексейип,
Сакалы кетти түксүйүп,
Чачы кетти үксүйүп,
Үтүгүңө шоодай* деп
Үтүрөңдөп бу капыр.
Аминиңе даним* деп
Кармаша бала турганы,
Сол колу менен чоң Жолой
Көтөрүп жерге урганы.
Бакпады беңде бетине,
Казан баккан жигитти
Баса олтурду көтүнө.
Көзү түштү Жолойдун
Казандагы этине.
Жүйүртө басып олтурду,
Чала бышкан эт экен,
Шишине сайып толтурду.
Лайлама* дегени,
Шишкебектей шыпырып
Балбан Жолой жегени.
Баланы басып алганы,
Арбак урган алп Жолой
Бир казан көштү жалмады,
Бир эмеси калбады.
Бир казан этке тойбоду,
Эки казан этини
Жемек үчүн ойлонду.
Жолой алды мазаны,
Көтүнө баскан жигиттин
Куру калып казаны,
Экинчи казан бет алып
Эми Жолой басканы.
Мурунку бала бакырды,
Зордугун көрүп акыры
Чоң Жолойдой капырды
Мында келгин мырза деп
Бокмурунду чакырды.
Чакырганда Бокмурун
Мааникерди кындыйтып
Баланы көздөй бастырды.
Жетип келип караса
Этчиден кетип көп маза,
Эки казан этти жеп
Немесин койбой таптаза.

Болжолсуз дөө зор Жолой,
Бош адамдар жолобой,
Мойну бука белиндей,
Оозунан чыккан илеби
Улуу белдин желиндей.
Жан казандай көздөнүп,
Жалпак дөбө төштөнүп,
Өрттөнгөн өлөң чачтанып,
Өчмөндүү душман баштанып
Карап турду бу капыр,
Кан Бокмурун балага
Каршы турду таптакыр.
Мааникер аты балкылдап,
Бадана тону жаркылдап,
Бай баласы Бокмурун
Ак шуңкар куштай каркылдап,
Жолойго келди күүлөнүп,
Жолу каткыр, жогол деп
Ачууланып сүйлөнүп:
Улук болбой улуп кал,
Суңдуң* болбой куруп кал!
Кемегеден эт жеген
Кейпиң курсун, ит деген.
Жер очоктон эт жеген
Жерге кирген ит деген.
Кан болбой куруп калсаңчы,
Кошуңа жатып алсаңчы,
Кардым тойбой койдум деп
Кабарды мага салсаңчы.
Тойгузбай койсом кардыңды
Тозокум, шондо келсеңчи,
Ашка атаган бул этти
Анан кийин жесеңчи.
Наадансыңбы акыр деп,
Адам кылар иш эмес,
Айбансыңбы, капыр деп
Бокмурун айтып турганы,
Болбогон улук бу дагы.
Ал Бокмурун баланы
Назарына албады,
Адам экен бу да деп
Аңдап көзүн салбады.
Адырайган дөө Жолой,
Азыркысын байкасаң
Ат минбеген жөө Жолой.
Бокмурун тилин билген жок,
Кутургандай Жолойдун
Кулагына кирген жок.
Аңдабай бала сөзүнө
Астындагы Мааникер

Аты түштү көзүнө.
Минген аты Мааникер,
Калабалуу дөө Жолой
Кара калмак журтунан
Кашкая чыккан бу бир эр,
Атка карап эмне дээр:
Алакандай бурутта,*
Алты, беш үйлүү журутта
Буудандын башын бурарбы,
Бул өңдөнгөн тулпарлар
Мусулманга турарбы?!
Чулу темир туягы,
Туура тулпар сыягы.
Жал-куйругу түпөктөй,*
Тумшугуна карасаң
Суусарга койгон күбөктөй.*
Соорусу соккон тамындай,
Кулагына карасаң
Чоң мазардын шамындай!
Дабыртын укса талаада
Кырдан кайып узабас,
Кырк күндүк жерге суусабас,
Башынан арам байламак,
Коё берсе тушабас,
Жеткире байлап жарышса
Жел кайыптар узабас.
Бакбаягы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Кулжадай көзү кызарып,
Шыйрагын шыпшап жонгондой,
Кулагынын боруму
Гүл тотусу конгондой,
Күнү-түнү кырк күнгө
Чабуулга минсе эр адам
Көңүлү өсүп оңгондой.
Сыр найза алса боосу жок,
Алакандай бурутта
Алыстан жоолоор жоосу жок.
Беш, алты үйлүү буруттур,
Аз түтүндүү бурутта
Ашыкча тулпар туруптур,
Эбактан бери муну албай
Биздин калдайды* кудай уруптур!
Ал сөздү айтып ант ургур
Балдыр-салдыр эткени,
Баскан бойдон кеткени.
Кызыл чоктуу ойроттун
Кыйыны экен Коң төрө,
Кытайда кыйла чоң төрө.

Кара чоктуу капырдын
Кайраттуусу Коң төрө,
Кан Алооке карыдан,
Кара кытай баарынан
Кайраты ашык чоң төрө,
Коңурбайдын кошуна
Кирди Жолой кашына.

Балбан Жолой кеп айтат:
Байка Коңур деп айтат,
Минетерин биз билбей
Бириндеп келип калыппыз,
Тамакка болуп ыраазы
Талпайып жатып алыппыз,
Сонунду билбей калыппыз.
Тойгонго болуп ыраазы
Томпоюп жатып калыппыз,
Тойгондукту салыппыз.
Мурдаа күнү кечинде,
Мырдар* экен Бокмурун,
Манасы келген кезинде
Акындарын айттырып,
Аземин элден арттырып,
Астынан улак чыгарып,
Арчатору тулпарын
Тартуусуна ыйгарып,
Арчатору ат тарттырып,
Обурагын арттырып,
Тулпардан тартуу берди деп,
Билими артык жанысың,
Бир кылымдын канысың,
Байкап турсам бу сизди,
Сизге жакын бу бизди
Айбанга катар көрдү деп,
Арчатору тулпарды
Манаска тартуу берди деп,
Намысың болсо Коңурбай,
Аңдап көргүн сөздү жай.
Бардым бүгүн ашына,
Кезим менен мен бардым
Кемегенин кашына.
Кезикти мага жолумда,
Мааникер деген мал экен
Бокмурундун колунда.
Алгара менен Торайгыр,
Аны албасаң көп кайгыр,
Мааникердин жанында
Мал эмес экен Алгара.
Көкүлү көздө чок экен,
Көргөн дүйнө жүзүндө
Айбанда андай жок экен!

Акылы бөлөк бир түрдүү
Адамга жакын бар экен,
Аңдап көрсөм сыягы
Ааламдан ашкан мал экен.
Алы келген азамат
Ала турган ал экен!
Сынын сизге айтайын,
Чынын айтып кайтайын:
Белдемчисин* байланып,
Беш калаадан айланып
Бээжин барар ат экен.
Карыпчысын* байланып,
Кара шаар айланып
Калдайлар минер ат экен.
Бокмурундун колунда
Мааникер деген бар экен,
Санап турсам Мааникер
Сага ылайык мал экен.
Мааникер албай болбо деп,
Мааникер үчүн Коңурбай
Аш берген ушу бурутту
Балаага салып, торго деп
Атты Жолой айтканы,
Өрттөнгөн Жолой муну айтып
Өз кошуна кайтканы.
Коңурбайдан кем эмес
Жолойдун да шайтаны.

КОҢУРБАЙ БОКМУРУНДАН
МААНИКЕРДИ ӨКҮМ МЕНЕН
СУРАГАНЫ

Андай болсо акыр деп,
Аш бергенди чакыр деп,
Жолоюм айтты акыл деп,
Мааникерин алайын
Жоолашкан болуп акыр деп,
Дебеги менен Шелкым деп,
Аш берген кулду чакыр деп
Коңурбай буйруп салганы.
Бокмурундун кашына
Дебеги, Шелкым баш болуп
Алты жайсаң* барганы.
Чакырды деди Коңурбай,
Чыгып үйдөн Бокмурун
Коңурбайдын кошуна
Келип калды жайма-шай.
Эр Коңурбай дегендин
Аскери арбын шайма-май.
Олтурган экен очоюп
Очогунун кашында,
Алтындан таажы башында.

Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалдары туу куйрук,
Сараптан тешип өткөндөй,
Көзү өгөгөн темирдей,
Муруну бар капырдын
Бузулган тоонун сеңирдей.
Түлөгөн жору каштанып,
Өгүздөй болгон чоң доңуз
Өрттөнгөн дөңгөч баштанып.
Мурду анын бородой,*
Эки көздүн чуңкуру
Казып койгон ороодой,
Кирпигинин чылпагы
Мергендердин шородой.
Көк күбө тонун жамынып,
Арстандай чамынып,
Ачууланды киргенден
Сөз айтууга камынып:
Сасык айран, көк курут
Салпылдаган бадирек,*
Кан Көкөтөй ашы деп,
Эсеби жок мал айтып
Байгесинин башы деп,
Келгенди конок алам деп,
Чактуурак айтсаң болбойбу,
Келбесең чаап салам деп!
Бокмурун, өттү мазагың,
Болжолу жок сөз айтып
Болду го сенин азабың!
Тыйтай,* сундуң баарысы
Чабабыз деп күүлөнүп,
Кайнап жаткан капырдын
Кайсы бирөөн басамын!
Макул көрсөң сөзүмдү,
Баскын десең өзүмдү
Жана да жардам кылайын
Аш берүүчү жолуңда,
Мааникер деген бир жылкы
Бар экен сенин колуңда.
Атаң өлгөн айыпкер,
Аш бергениң чын болсо
Мааникерди мага бер.
Манас келсе көрүпсүң,
Айтканына көнүпсүң,
Арчатору тулпарды
Астына тартуу берипсиң,
Калктан ашык көрүпсүң,
Каарым келсе катасыз
Как өзүмдөн өлөсүң!
Мусулмандын төрөсүн

Менден өөдө көрөсүң,
Бейжайлыгым кармаса
Бекер жерден өлөсүң!
Мааникерди берерсиң,
Мааникерди бербесең
Балакетти көрөрсүң!
Белдемчисин байланып,
Беш калааны айланып
Бээжин минер мал экен,
Карыпчысын байланып,
Кара-Шаар айланып
Калдайлар минер ат экен.
Эми келген жазында
Эсенкандын алдына
Эркечтей мойнун койкойтуп
Тартуу барар мал экен,
Азыр сенин колуңда
Мааникер деген бар экен.
Мааникерди бересиң,
Мааникерди бербесең
Балакетти көрөсүң!
Киши-миши дебеймин,
Тарткан этиң жебеймин!
Ашыңа азап саламын,
Айлыңды талап аламын!
Тоюңа тозок саламын,
Тобуңду чаап аламын!
Арбак урган чоң Коңур
Атпай кытай журтунан
Айбаты ашык оңбогур
Ал сөздү айтып салганы.
Айтканын угуп Бокмурун
Айран-азыр калганы.
Ат алар напси сенде бар,
Акылдашып көрөйүн,
Ага-тууган менде бар.
Эл-журтума мен барып
Акылдашып көрөрмүн,
Байкап элдин мүнөзүн
Эби болсо эл-журтка
Мааникерди берермин.
Эр Коңурбай баатырдын
Айтканын антип угуптур,
Бай баласы Бокмурун
Арты менен чыгыптыр.
Атына минип алганы,
Кейишке минтип калганы,
Кеңгиреген боюнча
Эр Кошойго барганы.
Катагандын Кошойго,

Карыясы ошого
Барган бойдон Бокмурун
Баянын айтып салганы,
Абаң Кошой ал ишке
Айран-азыр калганы.
Бээжиндиктин чоң Коңур,
Бейли бузук оңбогур.
Анжы Бээжин* чоң Коңур,
Арбак урган оңбогур.
Манас тартуу алганга
Намыс кылган экен го,
Ат бербесек бекер го
Кылса кылып кетпейби
Кытайлардын чоң Коңур,
Кызыл чоктуу ойроттон
Кыйын чыккан оңбогур.
Көпчүлүктүн ичинде
Көркөм күлүк Мааникер
Көзүнө түшкөн экен го.
Көрүп алып ал чочко
Мааникерин алсам деп
Көтүнө түшкөн экен го!
Мааникер берсек макул го,
Балакет баскан Коң төрө
Бадышага жакын го!
Бек Коңурбай сураса
Берен калсын бир жылкы
Берүүгө келген кезеги.
Кырса кырып кетпейби,
Кылса кылып кетпейби
Кытайдын Коңур кесеби.
Асилиңе жакшы го
Айлыңдын болмок эсени,
Арам өлгөн Мааникер
Бир байталдын тезеги.
Ат аяган жер карайт,
Жер карабай не карайт.
Куш аяган көк карайт,
Көк караса көп карайт.
Берен калсын Мааникер,
Бербей аны болбос деп,
Бейли бузук бу капыр
Бет алышкан жолборс деп,
Мааникер тартуу кылбасак
Аягы аштын оңбос деп
Кан Кошой айтып салганы.
Айтып оозун жыйганча
Бокмурун сүйлөп калганы:
Ат алдырып минейин,
Андай болсо абаке,

Айтканың акыл, билейин.
Эр Бокмурун бек айтып,
Жанындагы жолдошун
Атка жөнө деп айтып,
Айрылдым кайран тулпардан,
Атамдай көрүп тургандан!
Азыр бармак болгону,
Ал аңгыча эр Кошой
Акыл ойлой койгону:
Калабалуу капырга,
Кан Коңурбай баатырга
Аш бергенден жалтанып
Мааникер берип салбайлык,
Баягы Манас канкордун
Мага айтпай атты бердиң деп
Азабына калбайлык.
Арстаныңа баралык,
Акылдашып карайлык.
Баарыңарга эп болсо,
Бабаңар билген кеп болсо
Андан кийин Коң төрө
Мааникерди берелик.
Бастырып барып баатырга
Азыр карап тим турбай
Акылдашып келелик,
Орду келер иш болсо
Ошондон кийин берелик.
Бу сөздү айтып эр Кошой
Буйрук кылган жери ошо.
Казактардан Көкчөнү,
Кара тилдүү Үрбүнү,
Элемандын Төштүгүн,
Эштектерден Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир бийдин Агышы,
Кан жээни Жүгөрү—
Калкылдашып баарысы,
Баштаган Кошой карысы,
Ар кайсысы жүздөн кол,
Алар жакын барышты.
Улуктардын баарысы,
Улуу-кичүү, карысы
Арстаны Манас баатырга
Ушулар жакын барышты.
Байкап көрсө баатырды
Көй кашкалар* кашында,
Көкөтөйдүн ашында
Отоодон оолак барыптыр,
Жыдымак* сызык арасы,
Жыргалына карачы,

Токсон таман чоң ордо
Ойлоп чийип алыптыр,
Сексен үчү* чүкөсүн
Жерин өлчөп салыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз болуп калысы,
Атып жатыр шакылдап,
Кыргыз чалы баш болуп
Башкарып турат бакылдап.
Аттырып коюп эрмекке,
Арстан Манас баатыры
Аңгемесин көрмөккө
Ордонун оолак четинде
Султан эр сулап жатыптыр,
Андистер ордо атыптыр.
Барган жерден Кошой дөө,
Баатырга келди баары жөө,
Салам берди заңк этип,
Арстан Манас баатыры
Алик алды барк этип.
Келгин аба, келгин деп,
Илгеркиден калган кеп,
Оңунан берди орунду,
Олтурду Кошой борумдуу.
Кыйынсынган көй кашка,
Сыпаанын жолу бир башка,
Кадырлап келген бул ашка
Кандардын жолу бир башка,
Баатырына бата албай,
Баштап сөзүн айта албай
Кандарды кудай уруптур,
Айтыңыз деп бир-бирин
Түрткүлөшүп туруптур.
Улуктун баары бата албай,
Угузуп сөзүн айта албай,
Же аттанып кайра кайта албай
Камалышып шайы кеткенде,
Кандардын шайы кеткенде,
Айталбай туруп арасы
Аш бышымга жеткенде
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган
Таздын уулу эр Үрбү
Эки жагын карады.
Эптүүдөн барбы айтчу деп
Эр Үрбү көзүн салыптыр,
Эч айтар болбогондон соң
Сүйлөйүн деп калыптыр,
Эргий түшүп Үрбүңүз
Ээ Манас! — деп салыптыр.

Үрбү Манас дегенге,
Үлкөндөр сөзгө келгенге,
Кандай жүрөт булар деп
Карады Манас жалт этип,
От көзүнөн жарк этип.
Заары чыгып өзүнөн,
Шыркырап жалын көзүнөн
Үрбүгө көзүн салганы,
Үшкүрүп Үрбү шол бойдон
Сүйлөй албай калганы.
Кашында турган көй улук
Канкору кудай урду деп
Түрткүлөшүп алганы.
Айталбай Үрбү токтолду,
Андан кийин бул топтон
Үн чыгар киши жок болду.
Айтуудан чечен адашты,
Акимдердин баарысы
Бири-бирине карашты.
Үрбү токтоп калганы,
Үтүрөйүп эр Кошой
Үрбүгө көзүн салганы.
Атаңа наалат ит Үрбү,
Алдың жерге жит Үрбү,
Адам болбой кет Үрбү!
Айтпайсыңбы кепти Үрбү!
Анча озунуп алган соң,
Ээ Манас! деп калган соң
Айтып ийсең нетти деп,
Айталбай турган болгон соң
Абаке, Кошой сүйлө деп
Мени күүлөп бир койсоң
Кайсы намысың кетти деп.
Карыса да карпайып,
Карт буурадай тартайып
Кашыңда Кошой турбайбы,
Как ушу жерде канкорго
Карап туруп мен сени
Өлтүртсөм кудай урбайбы.
Бул сөздү айтып эр Кошой
Мурутун бурап ийирип,
Буластаган Үрбүнү
Жемелеп жерге кийирип,
Үрбүнү таштап салганы,
Үтүрөңдөп эр Кошой
Манаска карап калганы:
Ээ кулунум, эр Манас,
Байкачы баатыр, сен Манас!
Бээжиндиктин Коңурбай,
Бейли бузук чоң калдай,

Анжы, Бээжин, Коңурбай,
Арбак урган чоң калдай,
Аскери арбын бир далай,
Намыстанып калыптыр,
Бокмурундун башына
Келип алып ашына
Бейорун* өкүм салыптыр.
Манас баатыр көрдү деп,
Бар айтууңа көндү деп,
Айбандан чыккан шуңкарын,
Арчатору тулпарын
Астына тартуу тартты деп,
Бай кошомат айтты деп,
Мааникериң бергин деп,
Мааникерди бербесең
Басырыгым көргүн деп,
Калса мейли көөнүң деп,
Калабаны көргүн деп,
Киши-миши дебеймин,
Тарткан этиң жебеймин,
Айлыңа кыргын салам деп,
Азыр эле бу күндө
Ашыңды чаап алам деп
Кан Коңурбай айтыптыр,
Бул олтурган иниңиз
Капаланып кайтыптыр.
Баары мага келген соң,
Кантебиз, аба деген соң
Баарыңарга эп болсо,
Абаңар билген кеп болсо
Кытай да болсо кылым журт,
Кысталактын сөзүн тут,
Капыр да болсо кандуу журт,
Калбаны сүйгөн камдуу журт,
Мааникерди берсек деп,
Мына бу сөздүн баянын
Сизге айтып келсек деп,
Береликпи, жокпу деп,
Береним айтчы жоопту деп
Эр Кошой айтып турганы.
Ошо сөзүн укканда
Оёнду кудай урганы.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Оозунан ойрондун
Ок жазайыл, топ чыгып,
Баткалашта мараган
Кабыландай караган,
Чагарак куйрук чаар тон,
Чамынганы соо болбос

Шаңы чыкты сур жолборс.
Адам сыны бөлүнүп,
Арстан сыны көрүнүп,
Балан-бастан дебеди,
Баатыр Кошой абаңа
Башкарып жообун бербеди.
Доол кагар шаң жыгач
Толгоп колуна алганы,
Алтын курбу доолду
Даң дедире салганы.
Доол катуу кагылды,
Ордодогу кырк баатыр
Бири калбай таптакыр
Кошту көздөй жабылды.
Ыкчамдыгын карагын,
Коштон кийди жарагын.
Кийген тону көк темир,
Сыйынганы бир теңир.
Соот,* чарайна, кыягы,*
Кырк баатырды карасак
Соо кылбастай сыягы.
Туулгасы* болоттон,
Душманды минтип колоткон.
Найза, кылыч, ок өтөр
Асты жери калбады,
Алышканда душманы
Азыр чыгар далдалы,
Беттерине жабылтып
Ок өтпөс темир барданы.
Ачып көздү жумганча,
Алтындан доол урганда
Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Күлүктүн бели ийилип,
Көргөндө көңүл сүйүнүп,
Көсөлдөрдүн баарысы
Көпкөк темир кийинип,
Мылтыктын баары октолду,
Милтенин баары чоктолду,
Мылтык атар, жаа тартар
Мылтынын баары жоктолду.
Көптөн бери байлаган,
Көз айнектей жайнаган
Чаба турган чоң Кула ат
Чалкактата жетелеп,
Ат башкарган Жоорунчу
Тартты алдына энтелеп.
Октой болгон чоң Кула ат
Октурултуп алганы,
Оёнго тарта салганы.

Ачуусу келген арстан эр
Арыштаган боюнча
Аргып минип алганы,
Алтындан куйган үзөңгү
Аягын төрө салбады.
Баса минип бул атты,
Марал сындуу Кула атты
Атырылтып чуратты.
Бура тартып калганы,
Мубакүлдүү* найзаны,
Сайып койгон жеринен
Найзаны жулуп алганы.
Аккула атты каргытып,
Ач тайгандай аргытып
Ак сакалдуу Кошойдун
Алдына барды ошонун:
Аттигине абаке,
Акылыңыз канаке?
Сенден бөлөк бири айтса,
Өлүк эмес тири айтса
Албас белем жанын деп,
Төкпөс белем канын деп!
Жаш экенден сыйлаган,
Жамандыкка кыйбаган
Кошойлуктан калдың деп,
Кол тийбеген кары элең,
Ошондуктан калдың деп,
Кордук сөздү, кокуйгүн,
Не үчүн айтып салдың деп,
Кайда жүрөт жанагы
Ээсиз калган малың деп.
Ойронун Манас өлгөндө,
О дүйнөнү көргөндө
Ошондо тартуу берсеңчи,
Тагында Манас турганда
Таалайыңдан көрсөңчү!
Таарынасың дагы айтсам,
Так ушундан көрөкчө
Тирүү жүрбөй өлсөңчү!
Кырааның Манас өлгөндө,
Мен кыяматты көргөндө,
Кылымды капыр бөлгөндө,
Кыңк эттирбей билгенде,
Кынжылабай мингенде
Атың түгүл, эр Кошой
Кызыңдан тартуу бер, Кошой.
Кыямат жакын келгенде,
Кыстап капыр бергенде
Кыз бала тартуу тартсаңчы,
Азыр менин барымда

Манасым бар деп айтсаңчы!
Бүгүнкү күндө бу капыр,
Көтөргөнү туу капыр,
Сырыңды тартып албайбы,
Тырп эттирбей салбайбы,
Бүгүнкү күндө Мааникер
Кадырына албайбы,
Эртеңки күндө Кула атты
Каалап кармап калбайбы,
Жылып-жылып, жыласың
Бүрсүгүнкү күнүндө
Эр Төштүктүн Чалкуйрук
Эбин таап албайбы!
Сай кашканын баарысы
Сай тулпардан айрылса
Сай кучактап калбайбы?!
Атандар жонго жатпайбы,
Ат бүткөндөн айрылса
Азамат шору катпайбы!
Атышпай атың бердиң деп
Азабын артык тартпайбы,
Акыреттин күнүндө
Тозокто Манас жатпайбы.
Мааникер берем дегенче
Манасты өлдү десеңчи!
Баатырым өлгөн экен деп
Бу көрөкчө абаке,
Батаңды кыла келсеңчи,
Муну айтканча өлсөңчү!
Ушу түрдүү кеп айтып,
Урушту сүйгөн бу доңуз
Кайда жүрөт деп айтып,
Күлпөнүм күндөй турганда
Күлүгүм кантип берейин,
Күчөгөн экен бу чочко,
Күрпөңдөшүп көрөйүн!
Күч, кубат берсе кудурет
Күлдү журттун ичине
Күлкү кылып жөнөйүн!
Айдыңым айдай турганда
Арбак анык урбаса
Атымды кантип берейин,
Арбыган экен бу доңуз,
Алпурушуп көрөйүн:
Акыр заман журтуна
Аңгеме кылып жөнөйүн,
Арга недир тагдырга,
Ажалым жетсе өлөйүн!
Ал сөздү айтып эр Манас
Алтын доол кагылды,

Аккелте мылтык чаңырды,
Араң турган кырк баатыр
Аламан коюп жабылды.
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Доолдун үнү түрсүлдөп,
Төө мылтык* атып күрсүлдөп,
Жазайыл үнү чаңырып,
Коойчагыр* үнү жаңырып,
Араң турган кырк баатыр
Капырды көздөй жабылып
Ураан тартып ийгени.
Дүңгүрөп атка мингени.
Найзанын учу чабышты,
Адамдын башы кагышты,
Аңдаганга бир катар
Балакет баса жабышты.
Бейкут жаткан капыры
Мээнетке калды акыры,
Башында калбай акылы.
Жабуу-жабуу, жабуу* деп
Жабуулаган көп капыр
Жабыла качып баратыр,
Сандыргалуу көй баатыр
Сайып өтүп баратыр,
Заман акыр башына
Салып өтүп баратыр.
Мөндү-мөндү, мөндү* деп
Мөндүлөгөн көп капыр
Бөлүнө качып алыптыр,
Бөрү жолдуу көй баатыр
Соңуна түшүп калыптыр.
Бөрү кирген кой өңдүү
Бөлүп кетип баратыр,
Бөксөлөнүп капырлар
Өлүп кетип баратыр,
Өкүмүнө алардын
Көнүп кетип баратыр,
Көрбөгөндү ушинтип
Көрүп кетип баратыр.
Аламанды кара журт
Коюп кетип баратыр,
Айбалталап чокусун
Оюп кетип баратыр,
Алты, бештен ар жерге
Союп кетип баратыр,
Кара канга камбылдар
Тоюп кетип баратыр,
Кап ортосун капырдын
Оюп кетип баратыр.

Кош-Дөбөнүн тушунда.
Коңурбай баатыр ушунда.
Кыргынды көрүп кысылып,
Булуттай өңү бузулуп,
Каарданса Манас нетер деп,
Кан Коңурбай энтелеп,
Камданганча бу канкор
Кыргын кылып кетер деп,
Ат албасам жок деди,
Ар качандан бир качан
Ушул Манас шок деди.
Ат минбесем коёмбу,
Арстан Манас оёнду
Кызматка сөздү айтыңар,
Кылкара тартуу тартыңар,
Агасы анын Алгара,
Аземи артык Кылкара.
Кылкара тартуу бериңер,
Кырдырып ийбей кытайды
Кызмат кылып көрүңөр.
Бу сөздү айтып Коң төрө,
Бузукту сүйгөн чоң төрө,
Коркпогондо не болду,
Колу качып жоголду.
Кызыл чоктуу Нескара
Кыргындан чочуп бечара,
Кырмус шаанын Мурадил,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардан Ороңгу,
Карыясы Алооке
Дабыртын угуп алыптыр,
Кылкара атты кындыйтып
Астынан тартып калыптыр.
Жазайыл мылтык октолду,
Милтенин баары чоктолду,
Азыр тартуу чыкканда
Аламан чабуул токтолду.
Алооке баштык карысы,
Алтымыш жаң-жуң баарысы
Астына тартуу барышты,
Ат алам деп ат берип
Абийри кетип калышты,
Абыдан кетти намызы.
Уюган чаңы жазылып,
Урушу тарап басылып,
Кош-кошуна барышты,
Корккон калмак, кытайлар
Эси чыккан, талаада
Эки конуп калышты.

БАЙГЕНИ ЭЛГЕ УГУЗГАНЫ, **АТТАРДЫ ЧУБАТУУГА САЛГАНЫ**

Ал күнү антип жатканда,
Эртеңки таң атканда
Супа саадак чалганда,
Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Көк асаба жалпылдап,
Көңкү журттун баарысы
Аттанып алып шаркылдап.
Аяк, башы көз жетпей,
Айткан менен сөз жетпей
Алтымыш катар кол болду,
Арасы көчө жол болду,
Карап турсаң көпчүлүк
Кара курттан мол болду,
Көкөтөйдүн өлүгү
Көп адамга той болду.
Баш байгеге сайганы
Сексен миң жылкы, миң атан,
Жана жүз миң кой болду,
Тогуз миң толук үй болду,
Эсебин малдын ала албай
Эл жакшысы буй болду.
Жабык башы кундуздан
Жана токсон үй болду,
Үй башына карасаң
Бирден эркек ээси бар,
Экиден шайдоот күң болду.
Экинчи аттын байгеси
Эл алуучу пайдасы —
Беш жүз атан төө болду,
Башкарып баарын иштеген
Бабаң Кошой дөө болду.
Кырк миң жылкы, төрт миң үй,
Эсебин малдын ала албай
Далай адам болду буй.
Элүү миң толук кой болду,
Үй башына карасаң
Бир азамат бой болду,
Ургаачыдан күңү бар,
Угууга шондой дүңү бар.
Үчүнчү атка сайганы,
Үлкөн кылды байгени,
Эки жүз элүү атан төө,
Үй башында бир-бир жөө,
Жыйырма миң кой болуптур,
Он миңге жылкы толуптур.
Төртүнчү атка он миң кой,
Акең кыргыз тукуму

Өлүп калган кишиге
Ушундай берген улуу той!
Жүз жыйырма беш атанды
Азыр кылып матады.
Беш жүз жылкы, сыйыр жүз,
Мал байлаган жери түз.
Эң аягын айталы,
Эми шу жерден тарталы,
Тогуз кара, токсон кой.
Бир ургаачы, бир эркек
Мунусунда дагы бар,
Алтымыш атка байгени
Азыр сайган чагы бар.
Нурку кыргыз болгонго
Аш бермеги ант болду,
Байге аларын байкасаң
Алтымыш бир ат болду.
Жөөт да бар, тарса бар,
Жөн жүргөн адам канча бар.
Кызыл баш менен Кыйбадан
Кылымга бенде сыйбаган.
Орус да бар, немис бар,
Ойроттун баары тегиз бар.
Уругу кытай бу да бар,
Уюган калмак жуда бар.
Мусулмандын баары бар,
Арабынын журтунан
Айкожо ымам дагы бар.
Көчө болгон көпчүлүк,
(Ар качан болсо ушундай
Аш бергенге көп түлүк).
Аны көрүп турганы,
Ат чубатсак экен деп
Абакеси эр Кошой
Манаска айтты бу дагы.
Шаңшуурдан санап онду алып,
Жамбыдан отуз чоңду алып
Калкка сөзүн айтмакка,
Кабар берип кайтмакка
Акысын санап дал алып,
Алты тогуз мал алып
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул
Атка минди мына бул.
Жанына алган жолдошу
Жайма көкүл жаш Айдар,
Жар чакырып кеп айтар,
Жалган дебе деп айтар:

Атыңа жабуу жабыңар,
Аркы-терки чабыңар.
Азамат жүрөт декдекеп,
Атың болсо тердет деп,
Кас буудан болсо билесиң,
Кара чобур минесиң,
Атың чыгып келген жан,
Кадыр түнгө киресиң!
Кадыр түн анык ушу деп,
Эртең атың айдалат,
Ат тердетер тушуң деп
Кабар салды жарчысы,
Камданды журттун баарысы,
Жашы менен карысы.
Өркөчү бийик, зээри бас,
Өкүм күлүк бир канча
Өөдө жерден ноюбас,
Токсон күн минсе жоорубас
Тобурчак* бар бир канча,
Аркасы бийик, зээри бас,
Аргымактан бир канча
Адырдуу жерден ноюбас,
Алыска минсе жоорубас.
Кара байыр, казанат,
Калбыр өпкө, жез канат,
Камыш кулак, сом туяк
Каса* тулпар андан көп.
Кара байыр түрсүлдөк
Чарчабаган күрсүлдөк
Буудандары андан көп.
Торкодон үртүк жаптырган,
Тогуздап тумар тактырган
Тобурчактан бир канча.
Абайы* үртүк жаптырган
Аземдүү тумар тактырган
Аргымактан бир канча
Адамдар жүрөк дегдетип,
Атты бүгүн тердетип,
Чапкылаган көпчүлүк,
Саяпкерге көп түлүк.
Чабиякей учкандай,
Чубурганы чычкандай
Ат чубатып болуптур,
Талапкер аттан санаса
Эки миңге толуптур.
Аны көрүп эр Манас:
Кызыталак калайык,
Кыргын кылсам ылайык!
Жемге байлап тугурун,
Торпокко жетпес чобурун,

Байгесине Көкөмдүн
Баары агытып обурун,
Буудандын жолун бубар деп,
Айдоо бербей көпчүлүк
Бул элди кудай урар деп,
Баланы ноот кылар деп,
Туюктап алып жол бербей
Тулпардын баарын кылар деп
Баатыр келип кошуна,
Көсөл Алма султанды
Чакырып алды кашына.
Өнөрүң артык өзүңдүн,
Өкмөтүн уккун сөзүмдүн.
Алмамбетке кеп айтып,
Айкөл Манас бек айтып,
Аянбай күндү жайлагын
Алмамбет баатыр деп айтып.
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула,
Өркөчү бийик өр Кула,
Өзү айбандан зор Кула,
Омурткалуу ор Кула,
Октой болгон зор Кула
Астына келер бекен деп
Аксакал Кыргыз нээти бар.
Азыркысын чоң Кула ат
Бир күнчүлүк эти бар.
Аябай күндү жайлап көр,
Каркыра бою бийик өр,
Катыра күндү жайлап көр.
Ат семизи кымпыйсын,
Сыртына тартып зыңкыйсын,
Этине келген аттар бар,
Арыктын баары дыңкыйсын!
Арыстаның эр Манас
Ал сөздү айтып ийгени,
Алмамбет жайга киргени.
Нурку асылы кытайдан,
Өнөр алган ар жайдан.
Касийдадан кат окуп,
Калмакча кара дуба жат окуп,
Барайыздан* бат окуп,
Бачымырак жат окуп,
Тегерете терс окуп,
Кытайча дуба нече окуп
Сурданып Алмаң калганы,
Сууга жай таш салганы.
Ачып көздү жумганча,
Аны-муну кылганча,
Атын жаап тынганча

Жаканын баары жамгырлап,
Мөндүр түштү дабырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Туурадан туман дүркүрөп,
Кыбыладан түнөрүп
Кызыл мунар күркүрөп,
Астыңкы келген аязга
Ат менен адам зиркиреп,
Арыктын баары жыгындап,
Аң, коктулар тыгындап,
Асмандан сегиз сай мөндүр* шыбыргак,
Борошосу бургулап,
Караганга өлчөөсүз
Каршы-терши ургулап,
Астында түшүп жамгыры,
Адам, аттын баарысын
Суусу басып жам кылды.
Артынан түшүп мөндүрү,
Арык-торук малдарды
Аяз менен өлтүрдү.

Күлүктүн баары онжоюп,
Бүгүн күүсүнө келип конжоюп,
Буудандын баары кымпыйып,
Шымаланып зымпыйып,
Чобурдун баары ал түнү
Ээси жакшы жаба албай,
Жапкандын эбин таба албай
Кыйласы өлгөн дыңкыйып.
Тулпарлар эти тартылып,
Чокуда кулак артылып.
Буудандын баары бурулуп,
Булкуна басып жулунуп,
Туягы тийген жерлери
Туш-тушуна туурулуп.
Баатырдын аты Аккула,
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула
Этине келип ээлигип,
Эликтей башын көтөрүп,
Баскысы келип желигип,
Жарым күндүк эти бар,
Жаңыдан тердеткенинде
Жайына келип алыптыр,
Жаадай болгон чоң Кула ат
Табына жетип калыптыр.
Ал күнү антип жатканда,
Аяз менен, суук менен
Эртеңки таң атканда
Чымын учуп чырылдап,
Чымчык учту чурулдап,

Жер жүзүнөн жел туруп,
Жерден булоо бурулдап.
Күн кызыган шашкеде
Көкөтөй туусу калкылдап,
Атың болсо чубат деп
Бакырып Айдар баркылдап,
Көк асаба жалпылдап,
Куучабдар минип талпылдап
Аралап колго киргени,
Атпай журттун баарына
Жар чакырып ийгени.
Кечеги күнү кечинде
Алмамбет күндү жайлаган,
Күн жайлаган себеби
Көкөтөйгө чапмакка
Көп чобурду байлаган.
Көрөр болсоң көңкү журт
Көбү өлүп шору кайнаган.
Аттарынан айрылып,
Наалып ээси кайгырып:
Ашына жыят топ дешип,
Ар кылган иши шок дешип,
Ашы менен курусун,
Байге албасам жок дешип
Аргасы анык түгөндү,
Атынан алып жүгөндү,
Аты түгүл анча журт
Кара жаны жүдөдү.
Ат чубаткын дегенде
Адамдын баары чуу деди.
Кытай журту бир түркүн,
Кыргыз журту бир түркүн,
Кырым журту бир түркүн,
Орус журту бир түркүн,
Ооган журту бир түркүн,
Түркүн-түркүн болушуп,
Дүйнө жүзү толушуп,
Найзанын баары жылтылдап,
Адамдын башы кылкылдап,
Орчун кара кол болду,
Ортосу көчө жол болду.
Уруксат барбы, бурут деп,
Аттын баары чубоого
Азыр болуп турат деп,
Ургаачы жолу улук деп,
Өзү каңгай урук деп,
Ороңгунун Кулабээ,
Окторулган курган бээ
Чубатууга чыгыптыр.
Анын арка жагынан

Алтындап тумар тагылган,
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар.
Куюндан бүткөн жаныбар,
Тумшугунун үстүндө
Ноктонун кескен агы бар,
Кондурдай болгон жаныбар,
Оң жамбашта калы бар,
Октой болгон жаныбар
Аккула кирди чубоого.

Анын арка жагынан
Чаткаягы чаткалдай,
Чатына киши баткандай,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып
Ачбуудан кирип алганы,
Жолойдун аты Ачбуудан
Чубатууга салганы.

Канкор Манас каарынан,
Калаба салган заарынан,
Мааникер сурап салыптыр,
Бадырлатып киргенде
Баатырсыган Коң төрө
Кылкара берип тартууга,
Кылчайбай качып Коңурбай
Төтөнүн бели артууга,
Качып кетип калыптыр.
Элинин кандай болгонун
Эгер өзү биле албай,
Эл журтунан тил албай,
Элге кайтып кире албай,
Ээн жерге барыптыр,
Эки түнөп калыптыр.
Ачкадан өлөмүнбү деп,
Алты жүз токсон кемирчек
Ай-талаада казып жеп,
Аты тердеп калыптыр,
Артынан киши чаптырып,
Ак сакалы Алооке
Араң издеп таптырып,
Дөгдүрдүн учку башынан
Төтөнүн Кара-Сазынан
Араң таап алыптыр,
Алгара чаппай калыптыр.
Ачбуудандын артынан
Боскертиктин Бойтору
Чубатууга салыптыр.

Анын арка жагында
Азыр келбей табына,
Жер астына түшкөнү

Жети жылга толуптур,
Жер үстүнө чыкканы
Жети күн араң болуптур,
Жети жандуу Чалкуйрук
Алты жандан айрылып,
Арман кылып кайгырып,
Чалкуйрук кирип калганы.
Мунун арка жагынан
Мурадылдын Кылжейрен,
Мунун арка жагынан
Музбурчактын Телкүрөң.
Анын арка жагынан
Эр Кошойдун чоң Сары ат,
Үрбү чапкан кош Кара ат,
Көкчөнүн аты Көгала,
Ат чубаткан жер талаа,
Миң атты тамам айтканча
Бизге болор көп балаа.
Ат чубатып болуптур,
Санаты миңге толуптур,
Эки миң канча ат эле,
Элдин байге дарты эле,
Алмамбет күндү жайлаган,
Ээ боло албай атына
Элдин шору кайнаган.
Атын издеп кайгырып
Калган экен кай бирөө
Ээр-токум, ат жарак
Баарысынан айрылып.
Ат чабуучу көпчүлүк,
Алакең салды көп түлүк.
Ат чубатып болгондо,
Санаты миңге толгондо
Ат кай жерге барат деп,
Кайсы жерден келет деп,
Канкор жооп берет деп
Мусулман, капыр баарысы,
Катаган Кошой карысы,
Болду Манас калысы,
Өлчөөсүн айткын баатыр деп,
Өзүң билгин акыр деп
Эл жыйылып калганы,
Эгей-шыгай* көй төрө
Манасты ортого алганы.
Арстан Манас ойлонуп,
Ары-бери толгонуп,
Балан-бастан дегенче,
Баатыры жооп бергенче
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,

Чубутураак жан экен,
Чукулчул аты бар экен,
Кепти кечээ айта албай,
Манас деп коюп токтолуп,
Кеп айтууга бата албай
Жемесин угуп Кошойдун,
Кайратын угуп ошонун
Өкүнүчтө калган өзү бар,
Өкүмөт Манас канкорго
Үрбүнүн айтар сөзү бар:
Сапардан адам сабылды,
Сай тулпарлар чабылды,
Ары барсын эки күн,
Бери келсин бир күн деп,
Мен өлчөдүм бүгүн деп,
Бөлөгүң сөздөн түңүл деп
Эр Үрбү айтып салганы.
Айтканын угуп Манастын
Каары келип калганы.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Илебинен ок чыгып
Кызыталак кал кул деп,
Өз башыңды бил, кул деп,
Мына мынабу жерде
Манасты көзүңө ил, кул деп,
Кызыталак таз кул деп,
Иш билбеген мас кул деп,
Эми үнүңдү баскын деп,
Бу качан сен бийлөөчү аш кул деп
Чокусунда чогу бар,
Өзөгүнүн ичинде
Сомдоп койгон огу бар
Толгомо түшкүн чоң камчы
Оң имерип алганы,
Обдула түшүп Үрбүнү
Оройго тартып калганы.
Тебетейден чаң чыкты,
Жаак жарылды, кан чыкты.
Көпчүлүктүн ичинде
Менменсиген бектериң
Көтү менен унчукту.
Эстен танып кеңгиреп,
Эси оогондой зеңгиреп
Токтоп Үрбү калганы.
Үрбү токтоп калганы,
Үтүрөңдөп эр Кошой
Манаска кирип барганы:
Ээ, кулунум, эр Манас,
Не мүнөзүң, сен, Манас?

Жакшыны жакшы билбейсиң,
Жаманды көзүңө илбейсиң,
Бу чапканым ким дейсиң?
Үрбүнү башка саларсың,
Колуң коонуп каларсың,
Кокустан чеки иш кылсам,
Кошойду башка саларсың!
Колдогонуң болсо да
Андан кийин канкорум
Кордук көрүп каларсың,
Кошой минсе каарына
Кокус өлүп аларсың!
Коюп жүргүн акыры
Бу бейлиңди Манасым!
Манас, Манас дегенде
Барбая калат экенсиң,
Чала үйлөгөн чаначтай,
Дардая калат экенсиң!
Абаң Кошой баркылдап,
Ак сакалы жаркылдап
Ачууланып барганы.
Болушат экен Кошой деп,
Кокус Манас кол салса
Койгулашат кошо деп
Эрээркей түшүп Кошойго,
Кошойдун айткан бир сөзү
Кубат болду ошого,
Тилге жүйрүк чечен кул,
Динге балбан эшен кул,
Үрбүңдүн сөзү мына бул:
Самарканда сарт Манас,
Мен боломун дарт Манас!
Сары кулак ит Манас,
Алдың жерге жит Манас,
Ушу күндө жакандан
Күбүлгөн экен бит Манас!
Кылымды билип алгансып,
Кырк жигит күтүп калгансып,
Кыйынсынып ар качан
Кылычың менен чабарсың,
Ажалың жетип бир күнү
Ай балтамдан табарсың!
Ачуусу келип эр Үрбү
Ал сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп эр Манас
Арстан сыны баатырдын
Азыр чыга калганы.
Баткалашта мараган
Кабыландай караган,
Ар качандан бир качан

Ачуусу ишке жараган,
Чагарак куйрук чаар тон,
Чамынганы соо болбос
Шаңы чыкты сур жолборс.
Адам түрү жоголуп,
Арстандай комдонуп,
Алтындаган доолду
Кагарында оңдонуп
/Доолу калса кагылып
Кашындагы кырк бөрү
Кыя чаап Үрбүнү
Өлтүрөт эле жабылып/,
Абакеңиз эр Кошой
Акылы кетип жаңылып:
Андай айтпа кепти деп,
Ачуу түпкө жетти деп,
Кырк баатыр кыргын салбасын,
Акыр заман журтуна
Айтууга жаман калбасын!
Капыр кектээр кепти деп,
Катыгүн Үрбү нетти деп,
Калбалуу доңуз оозуң бас,
Кырк жолборс түпкө жетти деп
Кошой абаң шашканы,
Коштоп алып Үрбүнү
Колдон чыга качканы.
Эр Кошойду кыя албай,
Кайраты бойго сыя албай,
Өз ачуун өзү тыя албай,
Абакең антип жүргөндө
Ким калчу экен уялбай,
Өткүрлүк кармап өзүнөн,
Өрт күйүп эки көзүнөн,
Кайраты бойго карк толуп
Үрбүнүн айткан сөзүнөн,
Тиктеген соо болбостой,
Күзгү кирген жолборстой,
Кышкы кирген буурадай
Кыйрына бенде тура албай,
Айбатын басып деңгиреп,
Арстаның Манас кеңгиреп,
Ачуусу жеңип зеңгиреп
Ал өңдөнүп ким турду,
Аш бышым токтоп тим турду
Андан кийин жооп берди:
Атпай кыргыз калкыбыз,
Атадан калган наркыбыз,
Алтымыш киши ат айдап,
Ат айдаса бат айдап,
Чабдардын белин ашырып,

Иленин боюн бастырып,
Улуу өзөн менен сыдыртып,
Уландын учун кыдыртып
Аттарды айдап алыңар,
Алты күн ары барыңар,
Анан жолго салыңар,
Аттын келер жолуна,
Ак желек алсын колуна,
Алты миң адам барыңар,
Адаштырбай түнүндө
Атты жолго салыңар.
Эки күндө бир түндө
Эрте келер күлүктөр,
Ээсинин тийсин колуна
Байге кылган мүлүктөр.
Бу сөздү айтып салганы,
Айдаган киши алтымыш,
Кыйгактуу найза алганы,
Кыйкырып жолго салганы.
Ишенимдүү жакшыдан
Кыргыздын кыйла зардалы
Аркасынан алты миң
Аздырбас калыс барганы.
Эрте күздүн кыска түн,
Атты айдатып так бүгүн,
Адаштырбай алууга,
Баланы жолго салууга
Алты миң киши барганы.
Ат чапкандын ал кезде
Калганы жок арманы.
Атты айдатып ийгени,
Атпай журттун баарысы
Ашты көздөй киргени.
Койгон этти бышырып,
Колдун баарын түшүрүп,
Улук-кичик баарысы,
Жашы менен карысы
Жай-жайына барышты.
Кош-кошуна түшүшүп,
Ошондо да көпчүлүк
Кийими жука кай бирөө
Конжоңдоп жүрөт үшүшүп.
Ошонгуча болбоду
Ойрот журттун баарына
Аптама чыкты алтындан,
Аземи журттан артылган,
Чылапчыны чылк алтын,
Кызматкери бүгүлүп,
Кош кошуна жүгүрүп,
Кызматкерлер суу куйду,

Көкөтөйдүн байлыгын
Көңкү барган эл туйду.
Торгундан кылган дасторкон
Тобун жазып өткөнү,
Аны көрбөйт коштогу,
Талаадагы, бостогу,
Олтурган ойрот көп журтка
Бир дасторкон жеткени,
Бабаңыздар Көкөтөй
Байлыгы эмей неткени!
Барбай адам калган жок,
Бир дасторкон жеткирди,
Экини эгер салган жок.
Ичке-тышка баарысын,
Өнтөлөшүп карысын,
Ар даамды бүт берди,
Кишмиш чайкап сүт берди.
Көкөтөйдүн дүйнөсүн
Көптүгүнөн түткөрдү.
Бендеде мындай болорбу,
Бек Бокмурун кылышын,
Мейиз салып баарысын
Ачиткан экен кымызын,
Апторой* журт көрүптүр
Атаңардын кылышын.
Эриккенче эт берди,
Эсте жоктун баарысын
Эк алдына жеткирди.
Сары казы, кыйма жал,
Салтанатын карап ал!
Экиден табак тарттырып,
Чабалдардын баарысы
Этин жебей арттырып,
Түгөтө албай түмөн журт
Элине кеткен артынып.
Ак сакалдуу Кошой дөө,
Ат минбеген баары жөө,
Эки этегин кайрыптыр,
Абакеңиз эр Кошой
Элге табак айрыптыр.
Айбандан чыккан шуңкарды,
Арчатору тулпарды
Астына минип алыптыр,
Аралап журтту калыптыр,
Жетпегенин айттырып,
Жебелеп табак тарттырып,
Сырты кара бөрк кийген,
Сылай-сылай камчылап,
Сырттан Манас башкарып.
Эки күнү, эки түн

Эт тарттырып бүпбүтүн
Эл тамакка тойгону,
Ыслам журту баарысы
Куран окуп койгону.

ЖАМБЫ АТЫЛГАНЫ

Эл эригип алар деп,
Сегиз күндө ат келет,
Зеригип жатып калар деп,
Бекерге кантип жатсын деп,
Белсенип жамбы атсын деп
Каркыранын карагай,
Кыскасына карабай,
Узунунан кыйдырды,
Устунду бир миң жыйдырды.
Түбүнө түркүк буратып,
Алты жүзүн асманга
Чыгарып ийди улатып,
Бу немене кылат деп
Билбегендин баарысын
Бир биринен суратып,
Жамбыга танап кылмакка
Болоттон боосун улатып.
Көкөтөй жыйган пул экен,
Жүргөн алтын бир жамбы
Жүз адамдын куну экен.
Темирди зымга тарттырып,
Аземин антип арттырып,
Жамбыны бийик зоо кылды,
Сары алтынды жоо кылды,
Кызыгын көргүн кыраандын
Кырк эки танап боо кылды.
Ат менен чаап жөнөл деп,
Атып алсаң өнөр деп,
Өзгөңөр куру каларсың,
Өнөрдүүң атып аларсың,
Аскер куру калсын деп,
Андистер атып алсын деп,
Айтканы кабыл келген бар,
Албан түрдүү элден бар,
Атканын жазбас мерген бар,
Мылтыкка андис мыкты бар,
Саадакка андис ыктуу бар,
Талапкериң аткын деп,
Жарагы жогуң жаткын деп
Жарчылары киргени,
Жар чакырып ийгени.
Жайнап жаткан көпчүлүк
Жабылып атка мингени.
Мергендер мылтык октошуп,
Андистер милте чоктошуп,

Элүүдөн, жүздөн топтошуп
Жабылып жамбаа барганы,
Атып кайра тарта албай
Көпчүлүктөн шыкалып
Жайнап туруп калганы,
Кайсы бири жамбынын
Түбүнө түшүп алганы.
Түк калбастан аянып
Туш-тушунан тиреген
Түркүгүнө таянып,
Арта салып түркүккө
Ата берди көпчүлүк,
Мергенге түштү көп түлүк.
Бараңдын баарын майлашып,
Атууга көңүл жайлашып,
Жазайыл бар, очогор,*
Замбирек бар, койчагыр,
Чотола* үнү чопулдап,
Асмандан түшкөн октору
Көктөн түшкөн мөндүрдөй
Көк коргошун топулдап.
Окту көктөн жаадырды,
Ойроттун баарын таң кылды,
Ой, тоонун баарын чаң кылды.
Ошондой ишти ким кылды,
Оёнум Манас кан кылды!
Мылтыктын үнү быдырап
Адамды айран таң кылды.
Ошончо журттун баарысы,
Баарын турган башкарып
Бабаң Кошой карысы,
Ок жаңылат окус деп,
Калабыз өлүп кокус деп
Ошончолук көпчүлүк,
Ойротко түшкөн көп түлүк.
Ошончо жаткан калайык
Ок тосулуп болууга
Оруну келди ылайык.
Октун баары тосулуп,
Мергендердин баарысы
Кутуда калбай дарысы
Куудай мойну созулуп.
Ок-дарысы күбүлүп,
Олтуруп атып бүгүлүп,
Ошончонун баарысы
Ол жамбыдан түңүлүп.
Ойроттун баары ок атып,
Жазайыл менен топ атып,
Ок ортодон өткөн жок,
Жамбыга жакын жеткен жок,

Мынчалык жаткан көпчүлүк
Мылтыгы даарып кеткен жок.
Жамбысы турат байлалуу,
Ок-дарыдан түк калбай
Мергендер шору кайнады,
Жамбынын түбү жайнады,
Атарга дарың жок болсо
Аттанып мындай чыккын деп
Абакең Кошой айдады.

Эл жамбыдан чыкканда,
Жадасаң чыга бергин деп
Жарчылардан укканда
Манастын келди кабары,
Мажик төрө чабары:
Капыр менен мусулман,
Ашка келген канча жан,
Калайык чыга берсин деп,
Карап туруп көпчүлүк
Тамашасын көрсүн деп.

Төрө, кара кыжылдап,
Төш таянып быжылдап,
Карагайлуу кара тоо
Кара журт барды таянып,
Колунан келсе көпчүлүк
Коёр эмес аянып,
Аттан түштү атпай журт
Туш-тушунан жай алып.

Калың аскер кашынан,
Каркыранын жогорку
Күн чыгыш жаккы башынан
Кабылан Манас баатыры
Атка минип акыры,
Кыраандар баары аттанып,
Кыбылага бет алып
Кыраан төрө турганда,
Кызыл алтын доолду
Тарс дедире урганда
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Эки жаак бөлүндү,
Манаска жолдош кырк баатыр
Байкабайт экен өлүмдү!

Баары мылтык октоду,
Баары милте чоктоду,
Өкүмөттүү кырк баатыр
Өйүз-бүйүз токтоду.
Арада турган эр Манас,
Манастан доол күп этти,
Ооз оту үрп этти,
Сексен төрт мылтык баарысы

Бир унчугуп дүп этти.
Мылтыктан түтүн булады,
Жарандардын баарысы
Жаа-алдалап чуулады,
Жайсандардын баарысы
Аттарынан кулады.
Ок тийгендей шалк этип,
Сексен төрттүн баарысы
Жерге түштү жалп этип.
Калды Манас короюп,
Жалгыз турду сороюп,
Жалгыз өзү турганда
Кыйынсынган кырк баатыр
Өлгөндөй болду тороюп.
Ат менен Манас турганы,
Алтын доол урганы.
Жайнап калган көп баатыр
Ачып көздү жумганча
Аттаныптыр таптакыр,
Адамдан жетпейт эч акыл.
Сулап калган көй төрө
Үзөңгүгө аяк салбады,
Атка минип алганы,
Атка кандай мингенин
Адамдар көрбөй калганы.
Жаандагы көпчүлүк
Жардап карап турганы,
Жана доол урганы,
Кашындагы Кыргыз чал,
Кыйладан ашык дыңгыл чал
Кары бою тебетей
Кайытып көккө ыргытты.
Асмандай түшүп тебетей
Кайра тартып калганы.
Кайра келе жатканда
Кан Бакай тосуп атканда
Мергендик чыкты көркүнө,
Ок тийип ошо бөркүнө
Көтөрүлүп көк жакка,
Түшүрбөс болду көп чакка.
Кайра тартты бер жакка,
Тебетей келет жер жакка.
Бакай кандын соңунан
Бар иши келген оңунан
Кыргыз чал түзөп атканда
Кырданды бөркү асманга.
Жана келет бер жакка,
Тебетей келет жер жакка.
Алмамбет тосуп бир атты,
Алардай кылып ким атты!?

Тебетей жерге жетпеди,
Арстан заада кырк баатыр
Атканы жазып кетпеди.
Алмамбет аткан Алмабаш,
Алмабаш огу жеткени,
Мурункудан дагы өөдө
Найза бою кеткени.

Кайра тартты калпагы,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Бу да артынан атканы.
Асмандагы бөркүңүз,
Андистерди көрүңүз.

Артынан атты Ажыбай,
Ашыкпай атат жаймажай.
Тебетей жерге жеткен жок,
Тербелгенде көй баатыр
Атканы сая кеткен жок.

Андистер мылтык октотуп,
Милтенин баарын чоктотуп,
Бир калпакты эт бышым
Асманга атып токтотуп,
Түк келтирбей бер жакка,
Түшүрбөдү жер жакка.

Арстан Манас баатыры
Аңдап туруп акыры
Эл айран таң болгондо
Эт бышымга толгондо
Кагып доол салганы,
Калпак жерде калганы,
Калпакта чолоо калбады.

Башында төрө турганы,
Барс дедире дагы да
Манас доол урганы.
Алиги турган сексен төрт,
Ат койгон жагы кызыл өрт,
Жыйырма бирден бөлүнүп,
Жыластар минтип көрүнүп,
Төрт тарапка турганы,
Төрө доол урганы.

Боз жорго аты теңселип,
Ак күбө тонун белсенип,
Агала сакал сеңселип,
Кашында жыйырма жолдошу,
Казатка* көнгөн жолборсу
Качырды Бакай Кыргызды,
Кара жемсөө дыңгылды.
Анын да жыйырма жолдошу,
Андис болгон жолборсу.

Аңдап көрүп тургандын
Калар эмес акылы,

Карыя Кыргыз акырды,
Каар төгүп бакырды,
Бакай канды бет алып
Баатыр Кыргыз качырды.
Бакайдан найза жеткени,
Эмчекке найза неткени,
Кыйынсынган Кыргыз чал
Кырданып аттан кеткени.
Бакай чалдын жолдошу
Баары соо-саламат,
Баары журтту таң кылып
Баатырың кылган аламат.
Кыргыз чалдын жолдошу
Кылайып бири калган жок,
Абаң Бакай жолдошу
Аттан тайып алган жок.
Манас токтоп турганы,
Дагы доол урганы.
Сарала атты моюндап,
Томогону коюндап
Алмамбет баатыр жеткени,
Кыргыз чалдын жолдошун
Бөрк эңгендей илишип
Атына коюп кеткени.
Кыргыз чалдын кишисин
Акылына киргизип,
Ачып көздү жумганча
Аттарына мингизип,
Адамдардын баарына
Андистигин билгизип
Алмамбет андан өткөнү,
Алдыңкы кеткен Бакайга
Аламан коюп жеткени.
Кыргыздын баарын жыкканда,
Кырданып жаңы чыкканда
Атынын башын бурганча,
Андистиги бир канча,
Алмамбет баатыр жеткени,
Абакеси Бакайды
Аңтара салып кеткени,
Алмамбеттин жолдошу,
Андис жоонун жолборсу,
Аман-эсен кеткени.
Аркасынан Ажыбай
Ат койгон бойдон жеткени,
Алмамбетин баш кылып
Алар сайып кеткени.
Баары аттан кулады,
Узунунан сулады.
Артынан жетип эр Бакай

Улак эңген эмедей
Алмамбетти эңип алганы,
Атына коё салганы.
Абаң Бакай баш болуп
Жерде киши калбады,
Көргөндүн чыгар арманы.
Көтүнөн келип Бакайды
Көк ала сакал Кыргыз чал
Көмө коюп салганы.
Жалгыз Бакай жыгылбай
Жан жоросу калбады.
Абаңыз аттан учканы,
Баары да жерди кучканы.
Алардын иши оңунан,
Ажыбай жетип соңунан,
Бакайын атка мингизди,
Маштыгын алар билгизди.
Баягы Манас да турду,
Алтын доол бир урду.
Маңдай-тескей турушту,
Алеңгир жаа, сыр жебе
Аңдасаң сонун жумушту.
Оройпо* жебе чалганы,
Окторду кездеп алганы,
(Ошолордун баары өткөн
Опосуз дүйнө жалганы)
Оён Манас баатыры
Сокту доол акыры,
Ошону көргөн капыры
Калган эмес акылы,
Шарт этип саадак тартылды,
Өнөрү журттан артылды.
Саадактын огу жеткени,
Бөркүнө* таккан чогуна,
Үзгөн бойдон кеткени.
Саадактын көрдү огуну
Баары кыркып өтүптүр
Тебетейдин чогуна.
Али да аман сексени,
Артынан Манас жеткени,
Атагы чыккан кырк баатыр
Андистиги эмей неткени,
Жана доол урганда,
Кылычты кындан суурганда,
Кылычты кындан чечишти,
Кызылдай жандан кечишти,
Кыйкырышып жетишти.
Таң болду кылым ойнуна,
Чапканда кылыч мойнуна
Тийгизбестен кагышып,

Кылычка кылыч чагышып,
Кыпкызыл жалын жагышып,
Кылыч менен кырк катар
Кыйкырышып чабышып,
Кызык оюн салышып,
Кылган өнөр ишине
Кылым журт айран калышып.

Денесинен чийгизбей,
Жалаңган албарс кылычты
Жалгыз жерге тийгизбей,
Кырылышчуу немедей
Кылычты колго алышып,
Аз болгондо аш бышым
Аркы-терки салышып,
Ал ишин көргөн адамдар
Айран азыр калышып.

Кырк баатыр баары мыкты экен,
Ал заманда сексен төрт
Өнөр үчүн чыкчуу экен,
Бир жерине так түшсө
Өкүмөттөн жыкчуу экен.
Так түшүрбөйт боюна,
Ушу кулду жыксам деп
Күнүчүлүк кусамат
Кай бирөөнүн оюнда.

Өрттөнүп кеткен бу кулду
Өлтүрсөм экен деп жүргөн
Өчмөндүүсү дагы бар,
Өлтүрөйүн деп чапса
Өнөр менен кылычын
Тийгизбей жүргөн чагы бар.

Кесиреттүү бу кулду
Кетирсем деп дүйнөдөн
Сексен төрттүн ичинде
Кезеңгени дагы бар,
Андистик менен кылычты
Чаптырбаган чагы бар.

Эл карашып толгондо,
Эч болбосо урушу
Эт бышымдай болгондо
Жана доол салганы.
Ай балта колго алганы,
Акырышып бир-бирин
Аркы-терки салганы,
Шилтеген жакка калканы
Азыр болуп калганы.
Калканга балта кагылып,
Караган эстен жаңылып,
Кара кызыл от чыгып
Кара жерге жабылып,

Мусулман, капыр мынча журт
Карап турду зарылып,
Кандай ушу жандар деп
Эстен танып сабылып.

Түрдүү оюн салганы,
Түмөн журт айран калганы.
Дүмөктүү Манас баатырдын
Түбүнөн күткөн зардалы,
Түртүшкөн душман ким болсо
Түгөнүп чыккан далдалы.

Түш эңкейген бешимде
Жамбыны оюна алганы,
Башка журттун баарысы
Жалгыздан огу калбады.
Өзүндөй көрүп өзгө журт
Жамбы калган экен деп,
Жалгыз Манас нетер деп,
Аткан менен ок жетпейт,
Алыстан тиккен экен деп
Карап турган жардашып,
Канкор эрге таңдашып,
Атпай капыр, мусулман
Аңгемеге карашып.

Салтанаттуу сай кашка,
Сайышы журттан бир башка!
Кызыл байрак кырк кашка,
Кырааны Манас бадыша,
Кылыгы журттан бир башка!
Кыйгактуу найза, көк түпөк*
Кылымды бузган кырк бөрү,
Кыраан эрдин жөкөрү
Катарлап карап турганы,
Карс дедире эр Манас
Доолду катуу урганы.

Эң астында эр Бакай,
Эрдиги ашык бир далай,
Бозжоргону моюндап,
Ак сакалды коюндап,
Көкчыбык мылтык сундуруп
Кыраан чал жөнөп бергенде
Кырк баатырдын баарысы
Кыйкырык кулак тундуруп.
Көк милтеден чок жетип,
Көкчыбыктан ок жетип,
Көкчыбык мылтык тарс этти,
Танаптын бири чарт этти,
Кыя аткан бойдон кыйкырып
Кырааның Бакай да кетти.

Аркасынан акырып,
Ак сакал Кыргыз бакырып

Жазайылы тарс этти,
Жана бир танап чарт этти,
Аркасынан токтолбой
Алмамбет баатыр да жетти.
Ак милтеден чок жетип,
Алмабаштан ок жетип
Жана бир танап солк этип.
Артынан барды Ажыбай,
Андистин бири Чалыбай,
Кара токо Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Саргыл аттуу Сатайы,
Шагыл бийдин Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Баргандардын баарысы
Бир танаптан кайсады.
Жамбысы бийик зоо экен,
Кырк эки танап боо экен,
Алтын жамбы жоо экен,
Аларда болбойт соо кеткен,
Аткан сайын кыркылып
Бир-бирден танап боо кеткен.
Алардын арка жагынан
Аргын Каракожосу,
Акылы бирге кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү
Манаска кошо пикири,
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөн уулу Төрттайы,
Төлгөчү кара *Төлөгү,
Төрөлөрү бир-бирден
Танап кыркып жөнөдү.
Агыдай далы көрүүчү —
Ар кандай келер жумушун
Ашкере айтып берүүчү.
Топ башкарган Токотой,
Калк текшерген Калкаман,
Эл башкарган Элеман,
Манаска нөкөр болгондор
Сырттан Сыргак, Сереги —
Кысылышкан жерлерде
Кыйла тийген кереги.
Коңгуроонун кош Абыш,
Кош текшерген бала Ыбыш,
Алымшаа уулу Алакен —
Ашкере мерген бала экен,
Арстан Манас бар экен.
Караңгыда кол жүрсө,
Казатка алыс жол жүрсө,

Карсактын изин жаңылбас
Кадыр жайнак Шууту бар,
Кашкая мерген ушу бар.
Түн ичинде кол жүрсө,
Түмөн кыргыз жол жүрсө,
Түлкүнүн изин жазбаган,
Түн деп жаза баспаган
Түмөн жайнак Шууту бар,
Түбүнөн мерген ушулар.
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы
Бир-бирден атып салганы,
Бир-бир сыйра атышып
Минтип чыгып калганы.
Аркасында арстаны
Асмандан алтын жамбыны
Атарына баштады.
Алтын кемер салынып,
Алдасына жалынып,
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы — жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү Ыспан,
Кароолу дажаал, огу ажал
Аккелтени колго алып,
Жамбыны көздөй жол салып,
Арасы алыс, ат чабым,
Арчатору күлүккө
Арзан эмес иш табым,
Атка камчы салганы,
Арстан эр жөнөп калганы.
Арчатору закымдап,
Жамбыга жетти жакындап.
Көтөргөндө мылтыкты
Көк түтүнү бурады,
Көктөгү жамбы кулады.
Түркүгүн түптөн сындырды,
Дүйнөнүн көөнүн тындырды.
Туура таңган жыгачын
Туйгунуң Манас сындырды,
Душмандын көөнүн тындырды,
Тууганга кубанч кылдырды.
Түшүрдү көктөн жамбыны,
Түмөнгө сөзүн даң кылды.
Арчатору чуратып
Арстан Манас жеткени,

Тоголонуп калганча,
Көктөн түшкөн жамбысы
Токтоп орун алганча
Чапкан баатыр жеткени,
Кыргый илген торгойдой
Илип алып кеткени,
Арстан Манас баатырдын
Андистиги эмей неткени!
Ошол жамбы атканда,
Ошол ашта жатканда
Бири да эмес, баары бар,
Катаган Кошой кары бар,
Казак Көкчө дагы бар.
Элемандын Төштүк бар,
Эштектерден Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир чалдын Агышы,
Кара сакал эр Үрбү,
Кандын жээни Жүгөрү,
Калайык ашта жүргөнү,
Көкөтөйдүн ашына
Көрмөк үчүн тамаша
Көп адамдар дүрбөдү.
Көкмөк уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайы,
Көкөтөйдүн ашы деп
Көрүп кызмат кылышкан
Көңкү журттун далайы.
Ошол ашта жаткандар,
Ойноп жамбы аткандар
Кыйындардан кыйла бар,
Кытайлардан Коңурбай,
Кырмус шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайдан бар Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы.
Солондон бар Алооке
Доңуз кыял эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондук,
Түңша кытай Ороңгу,
Ойлонгус бенде олорду.
Алда билер бул ишти
Арты кандай болорду.
Ороңгу жүрөт ороңдоп,
Желке чачтын түбүндө
Жетимиш чычкан сорондоп.
Олорду таштап салыңыз,

Оён Манас баатырдын
Алда эмне сөзү бар
Аңгеме тыңшап алыңыз.
Жеткирген кудай арбагын,
Көрбөдү беле көзүңүз
Жерден жамбыны алганын.
Козгойлук эрлер даңктарын,
Колуна алып жамбыны,
/Коё элек кыргыз нарктарын/,
Баабединди айтып бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Колундагы жамбыны
Колго тамам көргөзүп,
Арбагы журттан артканы,
Ак сакалдуу Кошойго,
Алп агасы ошого
Апарып тартуу тартканы.
Абаке муну алгын деп,
Ак сакалдуу карымсың,
Калк көтөргөн канымсың,
Касиеттүү жанымсың,
Мына ушуну алгын деп,
Батаңды берип салгын деп
Кошомат сөзүн айтканда
Кошой абаң кеп айтып,
Койгун балам деп айтып,
Кашыңдагы бир чалды,
Карып калган бир жанды
Өзүңдөн азиз көрбөгүн,
Артты журттан өнөрүң,
Тырмак асты олжоңду
Алган бойдон жөнөгүн!
Мылтыкты атсаң мындай ат,
Кошоюң айткан кошомат.
Жамбы атылып, кеч кирди,
Манастай өнөр билбей деп
Жаанга далай эс кирди.
Ал күнү анда жатканда,
Эртеңки таң атканда,
Керней-сурнай тартканда,
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Чылмардан согуп шакылдап,
Кулак тунган көп чуусу,
Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап.
Жер майышкан калың кол,
Мусулман, капыр оң мен сол.
КОШОЙ МЕНЕН ЖОЛОЙДУН КҮРӨШКӨНҮ.
ЖОЛОЙДУ КОШОЙ ЖЫККАНЫ

Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Ырамандын Ырчы уулу
Жар чакырды баркылдап.
Майдан тартып баары журт
Барып турган жери ошол.
Көргөндүн көзү айнышып,
Көпчүлүк турду жайнашып.
Айтып сөздү жыйганча,
Аны-муну кылганча,
Эки балбан чыксын деп,
Кабар ушул уксун деп,
Жыкканы мөрөй алсын деп,
Жыгылган куру калсын деп,
Алты жүз жылкы, бир жүз төө
Байгесинин саны деп,
Аз десеңер аны деп
Эки жүз сыйыр, беш жүз кой,
Көңкү журтуң жыйылып
Көкөтөйгө берген той.

Балбандан чыгып калсын деп,
Майданга күрөш салсын деп,
Жыгылганы калсын деп,
Жыкканы жыргап алсын деп
Айтып айгай салганда,
Ар жердеги аш тойдон
Болбойт мындай жалганда,
Күн батыштын капыры,
Күн чыгыштын капыры
Күлдү баары жыйылып
Биригишти акыры,
Бир балбанды салууга
Бирдей болуп акылы.

Капыр калкы бир жагы
Дарбый түшүп жазылды,
Ара жери ачылды.
Ошондо көрдүк тамаша
Оңбогон Жолой капырды.
Орто жери ачылды,
Топосу тоодой чачылды,
Тозоң учуп ачылды,
Ошондо көрдүк акыры
Оңбогон Жолой капырды.
Баары капыр баалаптыр,
Балбанга аны каалаптыр.

Тырмагына караса
Ак жолборстун салаадай,
Муруттарын караса
Тегирмендин күпчөгү*
Текши каккан барадай,

Өлчөөсү жок өзгөчө,
Чечекейи чарадай!
Атасы бар, бата жок,
Айтканы бар ката жок.
Энеси бар, нике жок,
Элде мындай бөкө жок!
Туурасы жоон, бою бас,
Дулдугуй беттүү, өңү саз.
Комдонуп жаткан кара иттей
Маңдайында кашы бар,
Козголуучу дөө эмес,
Даш казандай* башы бар,
Артында түшкөн айдары —
Кыл чылбырдай чачы бар,
Кырктын орто жеринде
Кызталактын жашы бар.
Мунарадай бою бар,
Бу жаандын балбанын
Койбойм деген ою бар.
Кулагы калкан — кол чатыр,
Калмактан чыккан бир баатыр,
Майданга басып келатыр.
Кулактын көркү калкандай,
Кирпигине караса
Киричке чыккан чалкандай,
Колуна тийген душманы
Боло турган талкандай.
Кейпин адам караса
Эки ийиндин арасы
Кере кулач төш жары,
Кан Коңурбай баатырга
Көңүлгө жакын өз жары.
Эки ийнине караса
Эки киши конгондой,
Эки бетин караса
Эки даңгыт тойгондой.
Караса көздүн чуңкуру,
Казылган кал ороодой,*
Көзүндөгү чылпагы
Мергендердин табакка
Кайнатып алган шородой.
Балтыры өгүз белиндей,
Оозунан чыккан илеби
Орто белдин желиндей.
Кол жагына караса
Кырк жылдык терек чынардай,
Кабагына караса
Качырганын куткарбас
Кара кашка тынардай.
Төш жайыгын караса

Тоого жакын керидей,
Ар мүнөзүн аңдаса
Ачыккан көк жал бөрүдөй.
Арка жагын караса
Ат жарышчу талаадай,
Эки эмчегин караса
Он беш жашар баладай.
Балбан үчүн бекинип,
Байкаган душман шекинип,
А дедирбей ант ургур
Басып чыкты чечинип.
Көк теректе бедер жок,
Көпчүлүктө нелер жок,
Айтса кепти шыбырап
Алыстан уккан тыңчы бар,
Көпчүлүктүн ичинде
Көргөндү билчү сынчы бар,
Жыгат эле деп турду
Көркүн көрүп капырлар.
Сынчылар сынап кеп айтат,
Чыккан экен дүйнөдөн
Бир азамат деп айтат.
Өгүз көөдөн, өкүм сөз —
Өрдүк жери дагы бар,
Өткүр кылыч, куу найза —
Эрдик жери дагы бар.
Өз билгенин бербеген
Бектик жери дагы бар,
Бу күрөшкө Жолой дөө
Журт каалаган чагы бар.
Булчуңу буура санындай
Балбандык жайы дагы бар,
Музбурчакты бир жыгып
Алгандык жайы дагы бар,
Өлөрүн өзү билбеген
Айбандык жайы дагы бар.
Калмак, кытай, тарса, жөөт,
Карап турган канча көп, .
Өз дининче окунуп,
Күн чыгышка бет алып
Көкө теңир* колдо деп
Батасын кылды чокунуп.
Көркүн көргөн бенденин
Оно бою дүркүрөп,
Майданга кирип олтурду
Мас болгон пилдей күркүрөп.
Жез казандай канжасы
Көк түтүнү буркурап,
Кекиртек, кызыл өңгөчү
Куйган суудай куркурап,

Кубанып капыр айгайлап
Кулак тунду чуркурап,
Каар менен караса
Көз жалындап шыркырап,
Олтурду Жолой очоюп,
Ортого жалгыз чочоюп.
Абакең Кошой акырат,
Балдар бириң чыккын деп,
Мактантпай итти жыккын деп
Айгай салып бакырат.
Жүндөй аскер токтолду,
Түшөр бенде жок болду.
Көркүн көрүп Жолойду,
Жолойдун түрүн көргөн соң
Жакындап адам жолойбу:
Ырыска кемчил жакыр кул,
Ыйманы жок капыр кул!
Азезил анык сайган кул,
Намысы жок айбан кул!
Калкы каалап калганга
Кан башы менен бу доңуз
Түшкөнүн кара балбанга!
Топ башкарган дөөлөргө,
Тоо көтөргөн жөөлөргө
Бет-бетинен айтмакка,
Жообун алып кайтмакка,
Ак сакалын сеңселтип,
Ак сур жорго теңселтип:
Жоо көргөндө кан төгүш
Жоодарынын эр Чегиш!
Боло турган бала элең,
Борумуң башка жан элең,
Жазира, Жемси каны элең.
Барсаң кантет балбанга,
Майданда Жолой капырга
Барып күрөш салганга?
Айтып оозун жыйганча
Жооп берди Кошой абаңа:
Жолобоймун Жолойго,
Жолу каткан капырга,
Жооп берди Кошой баатырга.
Абакең андан өткөнү:
Кабарыштын калкысың,
Бир атадан жалкысың
Саяттын Абдыраманы!
Азыр болуп калыптыр,
Келме көйдүн баарысы
Кайрат кылар заманы.
Балбанга Жолой чыкты деп,
Жолоюбуз мыкты деп,

Кубанды капыр тамамы.
Жолобоймун Жолойго,
Жолуга албайм андайга,
Жообун берди Кошойго.
Ак сакалын жаркытып,
Аксур атын аргытып
Абакең андан өткөнү,
Керкөкүлгө жеткени.
Сен кандайсың дегенде,
Жетип абаң келгенде
Жолобойм деп Жолойго,
Тийишпейм деп ондойго,
Абаң андан өткөнү.
Эр Жамгырчы баатырга
Жетип абаң келгенде,
Сен кандайсың дегенде
Жолобойм деп Жолойго
Жообун берди Кошойго.
Абаң андан өткөнү,
Таздын уулу Үрбүгө —
Кычака кыйын үлгүгө
Сен кандайсың балбанга,
Жыгып мөрөй алганга?
Барып айтып салганда
Жашынан кылган иши экен,
Тили куу киши экен:
Аттиңе, Кошой, абаке,
Акылыңыз канаке?
Буластаган бу Жолой,
Майданга кирген куу Жолой
Булчуңу жатыр булкактай,
Мунуң үчүн майданга
Олтуруун көр жайма-жай,
Буга кайсым чак келет?
Балтыр эти баладай,
Барган менен абам ай,
Бас келе албас биздин шай,
Булчуңу буура санындай,
Муруту балта сабындай,
Колуна тийсем кокустан
Калабы деп ойлоймун
Түлкү шимширге немем табылбай.
Чакмак эти чаначтай,
Көбүк эти көнөктөй,
Чекенин эти челектей,
Кол мүнөзүн карасак
Эскирген чынар теректей
Тарамышы таяктай,
Эки энегин карасаң
Үч карыш кырган аяктай.

Көрүп туруп өзүмдү
Кор кылба бекер сөзүңдү.
Угуп алып эр Кошой
Ушундай чунак бала деп,
Уяты мунун кана деп,
Абакең андан өткөнү,
Эр Көкчөгө жеткени.

Сары-Арканы жайлаган,
Сандатып казак айдаган,
Келиштирип кермеге
Кертөбөлдү байлаган,
Кезенишкен душмандын
Келдесин үзүп жайлаган
Казактан Көкчө эр элең,
Кайратың бар неме элең!
Жолой чыкты балбанга,
Жоодон намыс алганга,
Капырлар турат камданып
Балбаны жыкса бир жолу
Басырыкты салганга.

Барып абаң сөздөдү,
Көзөл Көкчө Кошойдон
Кутулар жагын көздөдү:
Кулжа көөдөн, таш коркок,
Курган киши мен өзүм,
Күчтүүсүң деп күүлөгөн
Абаке, Кошой не сөзүң?
Казактан Көкчө барды деп,
Калмактын Жолой балбаны
Капшырып жерге салды деп
Жаманатты жаман кеп,
Жолобоймун Жолойго,
Жоо бөрүсү ондойго.

Алты батман дан жесе
Тойбой турган ит деген,
Алышканды аман-соо
Койбой турган ит экен.
Жети батман данды жеп
Тойбой турган ит деген,
Жекелешкен душманды
Койбой турган ит деген.
Жети каптан буудай жеп
Дан жыттанган чоң Жолой,
Жетимиш дөөнү бир союп
Кан жыттанган чоң Жолой!
Алты каптан буудай жеп
Дан жыттанган чоң Жолой,
Алтымыш алпты бир союп
Кан жыттанган чоң Жолой!
Ал сөздү Көкчө салганы,

Абакеңиз Кошойдун
Ачуусу келип калганы:
Атаңдын көрү ит Көкчө,
Алдың жерге жит Көкчө!
Адам болбой кет Көкчө,
Бу кандай айткан кеп Көкчө.
Мусулман уулу баарысы,
Улук-кичик карысы,
Башка журттун калысы
Байкап карап турбайбы,
Айтканыңды угуп албайбы,
Түшкөнү турган эр болсо
Жүрөгү чыгып калбайбы,
Көңүлү коркуп алган соң
Барганы турган балбаны
Ушу сөздү сен айтсаң
Батына албай калбайбы?!
Типти жаман сөзүң деп,
Түшпөсөң түшпө өзүң деп,
Өлүңкү турат көзүң деп,
Өзүң түшпөй койгон соң
Өзгөдө барбы өчүң деп,
Эр Көкчөнү жемелеп,
Ак сур атын жебелеп
Эр Кошой өтүп кеткени,
Эр Төштүккө жеткени.
Кашында калың жыйыны,
Кыпчактардын кыйыны
Төштүккө сүйлөй кеткени:
Тогуз уул кенжеси,
Элемандын эркеси!
Башкы атасы маңгулдан,
Басташканын нан кылган
Балбанга Жолой түшүптүр,
Байкап көргөн адамдар
Жыгуудан күдөр үзүптүр,-
Намысы жок капырга,
Ыйманы жок жакырга
Түшөсүңбү, эр Төштүк?
Намысты түшпөй сап кылба,
Жыгылып жылас Жолойдон
Көңкү турган мусулман
Көкүрөккө так кылба!
Бу сөздү айта салганы,
Барганың соң эр Төштүк
Барбаймын деп айта албай,
Бабаңдын сөзүн кайтарбай:
Атсыз калып эчен жөө,
Алышканым кыйла дөө,
Менин уруш кылганым

Дөө-пери, жин деди,
Ошону жеңген Төштүктү
Төмөн кылчуу ким деди.
Ай качабы жылдыздан,
Айрылып кетип кыргыздан,
Көйкапта көп канча жан,
Алптар менен алышып,
Дөөгө кыргын салышып,
Пери менен беттешип,
Капыр пери журтуна
Канча жылы кектешип,
Көрбөгөнүм калган жок,
Көптөп душман алган жок,
Жүдөп калган табымда,
Сапардан келген чагымда
Жүзүңдү көрдүм арман жок!
Айткандан уктум сөзүңдү,
Азып кетип айылдан
Абаке Кошой, акыры
Аман көрдүм өзүңдү!
Көрүшкөнүм кубанчым,
Көтөрүлгөн Жолойдон
Көңүл айнып турбасмын!
Калк бетин аман карасам —,
Абаке менин тилегим,
Ордуна келсин тилегиң,
Карып калган чагыңда
Бу ишиңе жарасам.
Ал сөздү Төштүк сүйлөгөн,
Арманым жок деп дүйнөдөн.
Айтканын угуп алганы,
Кайратын көрүп кан Кошой
Батын* көзүн салганы.
Батынын салып байкады,
Башын Кошой чайкады.
Балам Төштүк, кеп тыңда,
Кеп тыңдасаң бек тыңда.
Жетпес жерге жетипсиз,
Жетимиш жылдык жол басып,
Жети жыл кетип эл азып
Тартыпсың азап көп жылда.
Жолойго түшө коём деп
Балам Төштүк, сөз кылба!
Бооруна басып кымырып,
Бир жылдык жолго бир күнү
Учкан экен зымырык.
Жараткан жардам бериптир,
Жаның тирүү келиптир.
Көшүң калып көк жашык,
Каның калып бир кашык,

Карууң келбейт деп ойлойм
Калмак менен кармашып.
Ал сөздү айтып эр Кошой
Андан өткөн жери ошо,
Алигиче олтурган
Майданда Жолой эр ошо.
Көргөндү кантип тим коём,
Көрүнөө чыккан бир оён —
Көкбөрү уулу Көккоён,
Абасы Кошой барганы,
Астында кол куушуруп
Абакеңиз Кошойго
Саламын айта салганы,
Аликти Кошой алганы.
Ээ, кулунум, Көккоён!
Кызыл чок ойрот, кытайдан
Кызыгып балбан салганы,
Кан боло туруп бул акмак
Калмактын кара жолтою
Жолой чыгып калганы,
Кандайсың деп балбанга
Карыя Кошой барганы.
Карап алып, аба деп,
Кайрат-күчтү ким берди
Как шу жерде мага деп,
Жыгылып калсам жыластан
Капырдан канар таба деп,
Биздин күч булкак* болгондо,
Сиздин күч артып турбайбы
Көрөңгөлүү саба деп,
Көккоён айтты мындай кеп.
Абакең Кошой дагы өттү
Болбодуң, Коён бала деп.
Андан өтүп алганы,
Акбайды көздөй барганы,
Мүнөзүнө карады:
Жарга ойногон улактай,
Кайратына караса
Таштан аккан булактай,
Жанган көзү чырактай,
Сандыргалуу эр Акбай.
Оюлган кара кашы бар,
Он жетиде жашы бар,
Жан казандай башы бар,
Жайылган кара чачы бар.
Жетип Кошой келгени,
Балам, сен кандайсың дегени.
Курчтук кылып куу бала
Куп сүйлөдү бу бала:
Бендеден качар нээтим жок,

Мен барбайм дээр бетим жок,
Кааласа калың турган эл
Качууда жок биздин бейил,
Не да болсо тобокел,
Барса бара салсам деп,
Түшсө-түшө калсам деп
Акбай жан айта салганы.
Батыны ачык эр Кошой
Байкап карап калганы:
Орто бойлуу, он беш жаш,
Кобул колдуу, колоң чач,
Өрдөк моюн, түймө баш —
Таанышкан кызы Зыяндаш.
Сулуу катын алыпсың,
Көп асылам деп жүрүп
Көк жашык болуп калыпсың.
Көшүң калган көк жашык,
Каның калган бир кашык,
Карууң келбес, Акбайжан,
Бу Жолойго кармашып.
Балтыр этиң толо элек,
Балбан кезиң боло элек,
Жүрөк этиң толо элек,
Жүткүнөр кезиң боло элек.
Балапан жүнүң маңдайда,
Эненин сүтү таңдайда.
Боорутку жүнүң боорунда,
Боло элегиң кезинде,
Күч, кайратың чыңалып
Толо элегиң кезинде,
Чырымтал жүнүң соорунда
Түшө элегиң кезинде,
Жыгачтан чыбык сындырып
Үзө элегиң кезинде
Толукшуган Жолой дөө
Барып калсаң басып жөө
Колуңду жулуп албасын,
Коргоп кирип мусулман,
Койгулашып канча жан,
Коога* чыгып калбасын!
Бутуңду бутап салбасын,
Мынча турган мусулман
Былчылдашып калбасын!
Жолой деген зор балбан,
Согушта далай жоону алган,
Арзан го деп ойлобо,
Ал капырга ойнобо,
Агер балам беттешсең
Болом соо деп болжобо,
Кызыкпа деп олжого

Абаң андан өткөнү,
Буудайык уулу Музбурчак,
Буга кезек жеткени.
Абаң Кошой келгенде,
Сен кандайсың дегенде:
Жайым менин кеткен деп,
Жашым менин өткөн деп,
Жолобоймун Жолойго,
Жолу катуу капырга,
Барып бенде болобу
Майданда Жолой баатырга!
Абаң Кошой өткөнү,
Арман кылып кеткени,
Манаска жакын жеткени.
Салтанаттуу сай кашка,
Сайышы журттан бир башка,
Кызыл байрак, кырк кашка,
Кылыгы журттан бир башка,
Кырааны Манас бадыша.
Боз жорго менен теңселип,
Ак сакалы сеңселип,
Салып Кошой барганы,
Сандыргалуу эр Манас
Салам айта салганы.
Абакең алик алганы.
Намысы жок капыр кул,
Айбаты бар баатыр кул.
Ыйманы жок жакыр кул,
Ырысы жок такыр кул —
Кедердин уулу Жолой дөө,
Балбанга чыкты басып жөө.
Беттешер бенде жок болуп,
Бек зааданын баарысы
Бейли кетип токтолуп,
Калайык качып ыктады,
Калабалуу капырдын
Каршысына чыкпады.
Канкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең!
Мырдар Жолой майданга
Мурун келип олтурду,
Бу жүргөн журттун баарысын
Жүрөгүн алып болтурду.
Карысам да карпандап,
Карт буурадай тартаңдап
Мен түшпөсөм капырга,
Канкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең
Сен түшпөсөң капырга,
Кандай адам катылат

Кабылан Жолой баатырга!
Бу сөзүн Кошой салганы,
Бу сөздү угуп эр Манас
Мукактана калганы:
Келгениңиз эп эле,
Айтканың айтар кеп эле,
Аянып калсам капырдан
Анда мени жемеле!
Айтайын жооп сөзүңө,
Абаке, Кошой өзүңө,
Ат үстүндө турганда
Ажалга тууган ок элем,
Эзелден жөөгө жок элем,
Кырдагы кыргыз уулунан
Кыялым чата шок элем.
Жыгылсам соко болбосмун,
Сырттан Кошой жолборсум!
Жыксам соо койбосмун,
Карыя Кошой өзүң бил,
Канкорундун сөзүн бил.
Намыс үчүн бекинип,
Арбак үчүн чечинип,
Балбанга беттеп чыгармын,
Барсам итти жыгармын.
Арт жагынан арбайып,
Атка минип дардайып,
Тулпар минип суйсалып,
Тура албай колго найза алып,
Сайышка кантип чыгамын?
Эгем таала жар болсо
Эзелки күчүм бар болсо,
Сайыш менен балбанын
Экөөнү бирдей алармын,
Элинен салбай койду деп
Эриш сөзгө калармын!
Урушса да алармын,
Олжосуна карайт деп
Ушак сөзгө калармын!
Жообун берип салганы,
Зор Кошой абаң зардады,
Кайгыланып калганы,
Карыя Кошой бабаңыз
Бу сөздү айтып салганы:
Кара кыргыз калкынан,
Кайраты бар алпынан
Бели катуу, бек айбат,
Бейли катуу, кара нээт
Белдүүнүн бирөө чыкпады,
Бейбактар качып ыктады,
Пери урган итти жыкпады!

Кайрат кылып баарына
Канчалык айтсам укпады,
Карарган кулду жыкпады!
Кара оозуңа кан толгур,
Кайрылгысыз күн болгур,
Куру оозуңа кум толгур,
Кубангысыз күн болгур,
Кара жолтой мусулман
Качса баары ушундан
Кара журтка ээсиң деп,
Карысаң да дөөсүң деп
Каалап өзүмдү албады,
Калбалуу кулга салбады!
Ол сөздү алып оюна,
Касиеттүү абаңдын
Кайраты толуп боюна,
Ээрдеги чагарак
Кылдырата кагыптыр,
Кара жерге багыптыр.
Кабылан Манас баатыры
Кайратын билип акыры
Карчыгадай кагынып,
Кабыландай чамынып,
Кайыптан акыл табылып,
Жайдары Кошой баатырды
Жандай түшүп акыры:
Коң карга үчүн тор кылбай,
Башкага башты кор кылбай
Карыкан да карпандап,
Карт буурадай тартаңдап
Сен түшпөсөң капырга,
Калк ичинде ынагың,
Канкор Манас чунагың
Мен түшпөсөм капырга
Жолойго киши жолойбу,
Жолосо соо коёрбу?
Жолоочу киши өзү жок,
Тең келүүчү көзү жок,
Өлөрүн санайт өздөрү,
Өлүңкү турат көздөрү,
Байкап турам баарысын
Мас немедей сөздөрү!
Карчалышкан бул ашта
Кандыктын жөнү бир башка.
Капырдан камоо көрдүк деп,
Кан аба, өзүң түшпөсөң
Жылас болгон Жолойго
Чыкпай байге бердик деп,
Балбанды макул көрүңүз,
Барып күрөш салууга

Бап келбесе көөнүңүз
Байгесин айдап бериңиз!
Арстан Манас баатыры
Ал сөздү айтты акыры,
Ол сөздү угуп эр Кошой
Ордуна келди акылы.
Аттигине дүнүйө,
Жашаган сайын шайманың
Бошойт экен күнүгө!
Көкөтөйдүн ашы деп,
Көрүүгө сонун ушу деп,
Карасынан кандар көп,
Карап турсам жер жайнап
Канча түрдүү жандар көп.
Кичигинен улук көп,
Эсеп жетип болгусуз
Эчен түрдүү урук көп.
Ушинтип турган чагымда
Убара кылдың канкорум
Сакалымдын агында.
Арманым арбын, дартым зор,
Ажал деген чиркиниң
Туюк соккон темир тор,
Азыркысын абаңыз
Жаш жагынан болду кор!
Бабаң Кошой баш болсо,
Жылас болгон Кошойдо
Жыйырма беште жаш болсо,
Чын ушундай аш болсо,
Жолой чыкса жолумдан
Башы таштан болсо да
Соо кетпес эле колумдан!
Отуз беште жолукса
Ойрондобос эр белем,
Ошол иттен кем белем!
Обдулуп найза салышса,
Ойду-дөңдү алышса,
Оролтуп аяк чалышса
Оңдобой турган мен белем,
Оосурак иттен кем белем!
Кырк бешке чыгып калышса,
Кыйгактуу найза алышса,
Кызышып күрөш салышса
Кыйып кара башыны,
Кызып-кызып чыгарып
Оозунан ичкен ашыны,
Кустурбай турган мен белем,
Кутурган кулдан кем белем!
Элүү беш жашта кезиксе
Эптебей турган эр белем,

Эптеп жердин тешигин
Көктөбөй турган эр белем!
Эсирген кулдан кем белем!
Абаңдын шайы кеткенде,
Сексен бешке жеткенде,
Арасынан отуз жыл
Арманда өтүп кеткенде
Калкымдын каалап калганы,
Канкорум айта салганы,
Карап турсам опосуз
Кашайган дүйнө жалганы!
Капырдын көөнүн тындырбай,
Канкорум шагын сындырбай,
Калкыңа уят кылдырбай,
Төгүлбөй турган кан барбы,
Өлбөй турган жан барбы,
Булуттан чыгар муздак жел,
Мырдар кул мынча келген соң
Карысам да тобокел!
Тобокелге салайын,
Токтолбоюң, барайын!
Бирок сизге айтарым:
Алда билет капырдан
Намыс албай кайтарым,
Алармын деймин намысты,
Абыдан керсем арышты,
Арманым катуу, дартым зор,
Арылбаган менден шор.
Кара сакал агымда,
Карып калган чагымда
Катыным чоркок киши эле,
Калдыратып көтүмө
Кылып берген иши эле.
Арык эчки териси,
Атасынын көрүсү,
Ашаткыга жатыптыр,
Чыгы менен катыптыр,
Ийи катып алыптыр,
Кылдыр ийлеп салыптыр.
Арбак урган дөө Жолой,
Ат көтөрбөс жөө Жолой
Аласынан албасын,
Айра тартып салбасын,
Али да болсо абаңкы
Абийри кетип калбасын!
Тартынбайын балбандан,
Дардайган кулга баргандан.
Корунбайын балбандан,
Коржойгон кулга баргандан.
Кагылайын, канкорум,

Калк чайкаган анткорум,
Кара журт калың, көрчү деп,
Кандарыңды чакырып,
Как шу жерге келчи деп,
Калк ичинен маа батар
Кандагай* таап берчи деп,
Чоюлса токтоп айрылбас,
Бош турганда жайылбас,
Тартып көрсө чоюлган,
Коё берсе жыйылган,
Кылдай өөнүн байласа
Адамдын бели кыйылган
Кандагай калкта барбы деп,
Карыя Кошой айтып кеп
Карап тура калганы.

Кокондон келген Санжыбек
Сары жаргак шым менен,
Эр Кошой айткан чыр менен
Бура тартып алганы,
Муну көрүп эр Манас
Мырдар, бери тарткын деп
Буйрук кылып калганы.

Бура тартып Санжыбек
Мандайына барганы,
Мунун шымы кандай шым,
Батар бекен, аба деп
Баатыр сүйлөп калганы.

Сандыргалуу кулунум,
Сарысын көрүп мунуңун
Киесиңби дегениң,
Жайын көрүп турумун,
Согончок өтпөй калбайбы,
Катуу тээп мен кийсем
Как жарылып албайбы,
Байкап айткын, баатыр деп,
Батпайт мага акыр деп
Абаң Кошой айтты кеп.

Оң тарапта туруптур,
Оён Көкчө баатыры,
Ойрон Кошой абаңыз
Көзүн салып акыры:
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кесе, бото кур,
Наалы алтын, жез өкчө,
Айдаркандын баласы
Ала көөдөк эр Көкчө!
Көргөндөрдөн көп угам,
Кербендерден мен угам,
Сенин зайбың Акеркеч
Иштүү киши деп угам.

Көкчө күйөө келгин деп,
Шымыңды чечип бергин деп
Эр Кошой сурап калганы.
Казактын Көкчө зардалы
Шыпырып шымын алганы.
Абаке Кошой мына деп,
Кандагайын калдайтып,
Керип-чоюп далдайтып
Кошойго бере салганы.
Кара кыргыз зардалы,
Каары катуу балбаны
Карыя Кошой абаңыз
Оң жаккы бутун салганы,
Ойрон Кошой абаңдын
Балтыры батпай калганы.
Сол жаккы бутун салганы,
Согончок өтпөй калганы.
Шыйрагынан шыпырып
Шымды колуна алганы:
Муну кылган катынды,
Мууну кеткен капырды
Оң бетинен тилбейби,
Тирсегинен илбейби,
Оң чачынан кыркпайбы,
Ордого уруп жыкпайбы,
Кер байталга мингизип,
Кементайды кийгизип,
Атасынын колуна
Апарып берип салбайбы,
Алы келген азамат
Жаңыртып зайып албайбы.
Түндө басып лыпылдап,
Күндүз күлүп шыпылдап,
Кымыруу болуп жүрөргө,
Кыз-келинге кирерге
Жаштык жериң теги жок,
Чучуктай куу шым киерге
Ушу күндө эбиң жок.
Басташып жоого калышсаң,
Майданга чыгып салышсаң,
Душман менен сайышсаң
Жер таянып окустан,
Жыгылып калып кокустан
Кайтып ыргып минерде
Капталып калат дегендей,
Жоодон ибеп жегендей
Найзакерден сен эмес,
Берер кишиң мен эмес,
Куучуйган шымың баткандай
Курусса да эр Кошой

Куурай шыйрак кем эмес!
Бу сөздү айтып абаңыз,
Капа болду караңыз,
Шымың менен кургун деп,
Оолак кет, ары тургун деп,
Томолоктоп турганы,
Башына шымын урганы.
Көргөндүн көөнү тынганы,
Көкчөнүн шагы сынганы.
Кандагай чыкпай Кошойго,
Капаланып ошого,
Батарга шымы жок болуп,
Баатыр Кошой токтолуп,
Баянсыз дүйнө жалганы,
Бабаңар токтоп калганы.
А дегенче болбоду,
Арбак азыр колдоду,
Колдобосо неткени,
Кошойго Манас жеткени,
Барып сүйлөй кеткени:
Каныкей экен мыкты деп,
Каныкейдин колунан
Кандагай бир шым чыкты деп.
Казат үчүн сакташып,
Катып алып тапташып,
Ажыбай менен Чалыбай
Жүрөт эле макташып.
Алдырып кийчи, баатыр деп,
Байкайлык аны акыр деп,
Батса ошо батар деп
Манас айтты мындай кеп.
Канкор эми болбоду,
Катынын мактап койбоду.
Тим турууга болбоду,
Тийишкенин койбоду.
Ажыбай менен Чалыбай,—
Айтты Кошой жайма -жай,
Алып келгин шымын деп,
Билейин калпын, чынын деп,
Как шу жерде көрөйүн
Катынынын тыңын деп,
Эр Кошой сүйлөп салганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Буйрукту Кошой айткан соң
Бура тартып калганы,
Көрпөчөнүн астынан,
Көмкөрө ээр үстүнөн
Кандагай шымды алганы,
Кан Кошойдун колунан
Алып бере салганы.

Ойрон болсун Кошой дөө,
Аттан түшкөн баары жөө,
Оң жак бутун салганы,
Балтыры батпай калганы,
Сол жаккы бутун салганы,
Согончок өтпөй калганы.
Батырууга бу шымды
Аракет Кошой кылганы,
Аягы чыкпай бу шымдан,
Ажыбай менен Чалыбай
Экөөнө көзүн ымдады:
Эки кул, бери олтур деп,
Эптеп муну батыр деп,
Батпай калса бу шымы,
Мага берген куу шымы,
Жайыл Манас көрбөсүн,
Жаңы келген келиндин
Жакшылыгын көмбөсүн!
Оң бетинен тилдирип,
Нур сыпатын бүлдүрүп,
Ордодон сүйрөп чыкпасын,
Оң чачынан кыркпасын,
Кер байталга мингизип,
Кементайды кийгизип,
Кыргыздын журтун сыдыртып,
Аяк башын кыдыртып,
Каракандын колуна
Кайтарып берип салбасын.
Кара кыргыз оңбо деп
Каныкей айтып калбасын.
Таңдайында мөөрү бар,
Тамагында сөөлү бар,
Кайсы түрдүү иш кылса
Кадыр алдам эптеген,
Кас кылып бенде жетпеген,
Каргышы катаа кетпеген,
Катындардын баарысын
Калыңдык менен тепсеген
Каныштан каргыш албасын,
Кара кыргыз баласы
Кайгылуу күнгө калбасын!
Эки кул, бери олтур деп,
Эптеп муну батыр деп,
Не болор экен акыр деп
Эр Кошой айта салганы.
Энтелешип эки дөө —
Ажыбай менен Чалыбай
Оң жагында бири бар,
Сол жагында бири бар,
Шымы батса экен деп

Ал экөөнүн дили бар,
Агер антип батпаса
Арстан Манас баатырдын
Айтканын кылма жини бар.
Батыра албай жатканда,
Байкуштар минтип тартканда,
Чыгара албай шыйрагын
Чытыратып атканда
Жыйындын тыяк четинде,
Ажыдаар түгү бетинде,
Кыраакы көздүү кыраан эр
Балбанга көзүн салыптыр,
Бастырып келип калыптыр.
Батпаганы чынбы деп,
Баатыр Кошой шымы деп,
Мактап жүрүп мына бу
Эки доңуз кылды деп,
Каракан кызы Каныкей
Катышкан экем бепбекер.
Бул өңдөнгөн заңгарды
Алганым деп жагдайлап,
Ак күбө чечип тактайлап,
Акырына ат байлап,
Каныкей жүзүн көрбөскө,
Кайта үйүнө кирбеске
Аккелте мылтык огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун,
Шым деп кармап абаке,
Не кылып карап олтурсуң!
Бу сөздү айтып эр Манас
Булкуп алып бу шымды,
Батпай калган куу шымды
Абакеңиз Кошойдун,
Алп агасы ошонун
Аягынан жулуп алганы,
Арстан Манас бу жерден
Кайра басып калганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Аларга көзүн салганы:
Мактап жүрүп башынан
Кылмак элең эки кул,
Кыянатың мына бул!
Каныкейди сойбосмун.
Канкор Манас атагым,
Кан ичүүдөн тойбосмун.
Калабалуу эки кул,
Экөөңдү тирүү койбосмун!
Бу сөздү айтып эр Манас,
Бура басып калганы.
Муну көрүп Ажыбай

Ордунан тура салганы:
Чоңдугуң да курсун деп,
Чоң болгонуң мен болсом
Чогоолдор сазай берсин деп,
Алп, атактуу дөөлөрү
Азыр ушу жалганга
Аз-аз эле келсин деп,
Келгендин кейпи курусун,
Он жашабай өлсүн деп,
Ушу түрдүү кордукту
Кандай бенде көрсүн деп.
Сунган бутун тарта албай,
Жумган көзүн ача албай,
Кошой калды далдайып.
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Кой Манас деп айта албай
Кошой абаң далдайды,
Ажыбай менен Чалыбай
Бул экөө да шалдайды,
Өлүм келип эсине,
Эки чоро бирдей тең
Караңгы түшүп көзүнө,
Жаан келбеди эсине.
Шашып турган кезинде
Эми түшүп эсине
Эр Чалыбай кеп айтат:
Ээ, Ажаке! — деп, айтат,
Кандагай тегин болгон жок,
Каныкей тегин койгон жок!
Жаан көрүнбөй көзүмө,
Жаңы түштү эсиме.
Андан бери карата
Таамай алты жыл болду,
Жаанга бу сөз чын болду.
Баштаганы бу шымды,
Батпай турган куу шымды
Жаңы аракет кылганга
Так он эки жыл болду.
Анжыяндын ар жагы,
Айым-Мүнсөк бер жагы,
Даңдуң баштын тоо теке,
Аң уулап адам көрбөгөн
Сырты кара, зоо теке,
Абыкени баш кылып
Алтымыш мерген аткарып,
Териге залал кылдырбай
Бир-бир көзгө аттырып,
Күндүн жүзүн чалдырбай
Кургатканын кундуйтуп
Ак сандыкка каттырып,

Ашаткысын эринбей
Аярлык менен Каныкей
Жез челекке жаткырып,
Алма кабык алдырып,
Алты ай малма* салдырып,
Анжыяндын Шагыл сарт
Боёкчусун алдырып,
Катын бычып, кыз тигип,
Оймоктуудан уз тигип,
Өңкөй уздар иштеген,
Кайып бектин Арууке
Токсон кызга баш болуп
Тогуз күнү тиштеген.
Тиштегени билинбей,
Кайсы түрдүү иш кылып
Иштегени билинбей,
Карап көрсөң өлчөөсүн
Кайыгы көзгө илинбей,
Жымырата тиктирген,
Жылан боор буктургөн.
Кош кобулдап тиштеген,
Ичине буулум ичтеген.
Найза тийсе тешер деп,
Бышыктабай койгондо
Мында да ишим бекер деп
Болот эгеп ширеткен,
Жетимиш балбан бөкөгө
Жеке шу шым каранды
Алым салып ийлеткен,
Боёгун каныш бийлеткен.
Сынамакка бу шымды
Сыр бараң атсам ок өтпөйт,
Так үстүнө карандын
Табылгы жаксам чок өтпөйт.
Бүктөөсүн адам таппаган,
Уздар көрүп мактаган.
Бабам Кошой кийсе деп,
Бала үчүн жүрөм ынтызар,
Батасы мага тийсе деп
Арнап кылган абаңа,
Андай жөнүн айтпаган
Аралаш жүргөн адамга.
Кандагай тегин шым эмес,
Калкка бу сөз сыр эмес,
Абакеме бергин деп
Айткан мага кеби бар,
Акыры болду-болбоду,
Манаска чактап бир жерин
Катырып койгон чени бар.
Кадырың жетик Ажысың,

Кара бөрк эмес, таажысың,
Баатырыңа жүрчү деп,
Кандагай сурап көрчү деп
Чалыбай айта салганы.
Ал сөзүнө Ажыбай
Айран азыр калганы.
Андан мурун эр Манас
Жаман камап калганы.
Камаганын көрүптүр,
Ал Чалыбай баатырдын
Айтканына көнүптүр.
Не да болсо жүрөлүк,
Эр Манастын бу шымын
Экөөлөп сурап көрөлүк,
Каар кылса канкордон
Казаа жетсе өлөлүк,
Кайта сурап көрөлүк,
Айланып акыл чыгарса
Айтканына көнөлүк.
Сен кексесип, Чалыбай,
Кебиңди айтып салбагын,
Мени түртүп бейжайга
Кетенчиктеп калбагын.
Келген кыстоо башыма,
Жолдош бол деп кашыма.
Ажыбай менен Чалыбай
Кол куушуруп кожурап,
Коёндой көзү жоодурап,
Манаска барып айтып кеп:
Колуңдагы кандагай,
Баатыр, бере турчу деп,
Алда салса башына
Адамга түрдүү керим* бар,
Кандагайды кайта бер,
Өктөлүү калган жерим бар.
Ушу шымды чыгарган
Каныкей сындуу келин бар,
Башта бир уккан кебим бар,
Мына шу шымды башынан
Айткан экен Каныкей
Баатыр Кошой киер деп,
Ыраазы болсо кызматка
Бир пайдасы тиер деп,
Чактаган экен Кошойго,
Жүргөн менен тургандан
Өлчөөсүн угуп, ошого.
Кыргыздарга ата деп,
Кызматка болсо ыраазы
Келиним эркек туусун деп
Берер бекен бата деп

Ойлоп кылган шым экен.
Бере тур, баатыр, шымды деп,
Шыйрагына шым батпай
Абаң Кошой сынды деп
Ажыбай сүйлөп калганы,
Аны көрүп эр Манас
Колундагы кандагай
Бурай кармап салганы.
Шымың менен кургун деп,
Оолак алып тургун деп,
Башкадан шагым сынды деп,
Душманым көөнү тынды деп,
Мактай берип шымды деп
Ал сөздү айтып салганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Кандагай шымды алганы,
Чатына көзүн салганы.
Алаасы турат бүгүлүп,
Багалекке жеткенче,
Байкаса бенде тигилип
Бүктөлгөндөй көрүнөт,
Көргөндүн көөнү бөлүнөт.
Ажыбай айтты тигиш деп,
Чалыбай айтат кириш деп,
Каратоко сүйлөдү
Өнөр менен өткөрө
Кылып койгон бир иш деп.
Калайыкка чыр кылды,
Каныкей кандай шым кылды,
Өнөрү болсо көрүнсүн,
Өчмөндүүлөр көмүлсүн,
Ачуулантпай канкорду,
Айрылсын да, бөлүнсүн.
Ал сөздү айтып Ажыбай,
Кел бери деп Чалыбай,
Олтуруша калышып,
Алаасынан алышып,
Алп күчүнө салышып
Тамандашып тартканда
Шарт деп чыгып жазылды,
Көрдүк мындай асылды,
Арасынын баарына
Желдүү желим куюптур,
Жыйылган бойдон жыласың
Жымырайып туруптур.
Ажыбай көөнү басылды,
Чойгонунда кандагай
Карыш сөөм жазылды.
Кайра басып келгени,
Карыясы Кошойго —

Калк атасы ошого
Кандагайды бергени.
Аба, кийип көрчү деп,
Алдырап калды балдарың,
Айтканын кылып берчи деп
Колуна берди Кошойдун,
Алптыгын аңда ошонун.
Оң жаккы бутун салганы
Ойроттун Кошой балбаны,
Атанын шымын алгандай,
Аягына бала салгандай
Балбалактап калганы.
Сол жаккы бутун салганы,
Кыраан Кошой карыя
Кыргыздын кыйын балбаны.
Аганын шымын алгандай,
Иниси бутун салгандай,
Баары бою тең болуп,
Балбалактап кең болуп,
Кийип Кошой алганы,
Көбөөлөрү көйкөлүп
Куп жарашып калганы.
Бабаң Кошой сүйүнүп,
Оң багалек түрүнүп
Жоон санга барганы,
Ойрон Кошой абаңыз
Багалектин ичине
Оң гана колун салганы,
Оң имерип алганы,
Сыртын көздөй кергени,
Капталына кол келип,
Кайра коё бергени.
Жыйылып этке жеткени,
Жылас болгон бу шымдын
Асылдыгы эмей неткени.
Сол багалек түргөнү,
Жоон санга сүргөнү,
Сол жаккы колун салганы,
Сол имерип алганы.
Сол бөйрөккө кергени,
Бөйрөгү тушка кергенде,
Кайра коё бергенде
Калыбына барганы,
Канча түрлүү чакырлап
Доош чыгып калганы.
Асылдыгын билгени,
Кыл муруту солк этип
Мыйыгынан күлгөнү.
Мактанып Кошой балбактап,
Манаска көздөй далбактап

Басып бабаң барганы,
Кашаттан шымды кармады:
Каары катуу канкорум,
Калк чайкаган анткорум,
Дүнүйөнүн жүзүндө
Не түрдүү тери толуптур,
Байкап билдим ушундан —
Баары армандуу болуптур.
Териден асыл чыгарып
Жеткириптир, коюптур.
Бу кандагай бу шымды,
Бул өңдөнгөн куу шымды
Кандай түрдүү жан кылды?
Иштеген киши ким эле,
Тиштеген киши ким эле?
Жайын-күйүн бу шымдын
Айта кой деп тим эле
Эр Кошой сурап калганы.
Токтолбостон эр Манас
Жооп берип салганы:
Иштеген киши табылар,
Тиштеген киши табылар,
Келиниң жүрөт бир куу баш,
Абийири качан жабылар?
Бу Каныкей келиниң
Бир жарым жыл иштеген,
Кайыптын кызы Арууке
Бир ай жарым тиштеген.
Иштегени Каныкей
Өңүнө сарысы өтүптүр,
Ошо күндөн ушу күн
Оргуй албай кетиптир,
Тиштегени келиниң,
Тишине заары өтүптүр,
Тиш саргарып кетиптир.
Касиеттүү карысың,
Бата берсең нетиптир!
Төрөбөгөн зарпынан,
Барзанынын дартынан
Баатыр абам көрөр деп,
Көрсө бата берер деп,
Ишенсең аба сөзүмө,
Ашка келбей койсоң да
Каттоочудан байланып
Жибермек экен өзүңө.
Ал сөзүн угуп эр Кошой
Каныкей балам кайда деп
Айтып муну салганы.
Кундактай бели ийилип,
Тизеси жерге тийилип

Каныкей басып барганы.
Абакеңиз Кошой дөө
Сын көзүн эми салганы:
Атаганат, канкорум,
Ушу балам Каныкей
Күйүп турган чок экен,
Дегеле ак жоолукта жок экен.
Желке чачы жүн экен,
Өзүңдүн көзүң өткөндө
Эмгекке тууган күң экен!
Азиздер мында келсин деп
Айгай салган жери ошо.
Атпай журттун баарысы
Аңгемеге барышты.
Абакеңиз эр Кошой
Дастарын* кыйгап чалынып,
Жаратканга жалынып,
Алакан жазды буркурап,
Атпай журттун баарысы
Бата кылды чуркурап.
Көп жыйылган өзү ушул,
Көпчүлүктүн көзүнчө
Кошойдун айткан сөзү ушул:
Тилекти берсе бир алда,
Туулса мындан бир бала,
Ургаачы болбой, эр болсун,
Аюу болбой, шер болсун!
Атышканын алсын деп,
Күрөшкөнүн чалсын деп,
Өлөңдүү жерди өрттөгөн,
Өзүнөн бенде өтпөгөн,
Тулаңдуу жерди тутантып,
Туугандын баарын кубантып,
Кара сууга кан куюп,
Кайратын калк — эл туюп,
Суу ордуна кан төгүп
Катылышкан душманын
Өгөөлөсүн темирдей,
Акыры тууса эркеги
Аты болсун Семетей.
Арууке келин баласы
Акылдашы ар качан,
Ага болсун чын жоро,
Аты болсун Күлчоро.
Кыдыра кырчын тал болсун,
Кырга чыга бергенде
Семетейге кылуучу кудай жар болсун.
Ак болотун майласын,
Ачуусуна келгенде
Абыке, Көбөш, кан Жакып.

Ошолорду жайласын!
Көк болотту майласын,
Кыйыгына тийгенде
Кырк чороңу жайласын!
Кара болот кайрасын,
Каарына келгенде
Кан Коңурду жайласын!
Кошой бата бергени,
Капыр менен мусулман
Кошо бата бергени,
Жер дүңгүрөп калганы!
Ал сөздү айтып абаңыз,
Бата кылып, жүз сыйпап
Басып калды караңыз.
Баатырга бата бергени,
Баскан бойдон майданга
Бабаң Кошой келгени.
Олтурган Жолой оксоюп,
Олут алып соксоюп,
Жолойду көздөй бет алып
Абакеңиз Кошойдун
Жолборстой көзү тутанып,
Алты-жети кадамдай
Аягын жерге салганы,
Баса түшүп эр Кошой
Токтолуп тура калганы:
Койгулашып майданга,
Намыс бербей ар жанга,
Алышып жүрүп жашымда,
Акдөө, Көкдөө заңгарга
Салышып жүрүп башында
Күлдү журтка жообум бар,
Күрсү тийген жонум бар.
Кылыч тийген кыйлача,
Кабыргам жаман кайышкан
Кыргыздын журту ыйласа.
Азыркы күндө карасам
Көзүм барат чекчейип,
Белим барат мекчейип,
Мойнум барат кекжейип.
Арканы алып сары суу,
Омуртка менен кабырга
Ойлоп турсам бул кезде
Ортосунун баары суу,
Куймулчак, жамбаш ашташы
Толгон деймин сары суу.
Калмактын Жолой дөөсүнө,
Каалап журтум калыптыр
Балбан күрөш жөөсүнө.
Мен турамын бу жерде

Бир алдага сыйынып,
Белим барат ийилип,
Карылыктын зардабын,
Бери келиңер, балдарым.
Беш-алты бала келиңер,
Белимди басып бериңер.
Белимди бектеп басыңар,
Курушуп калган кургурдун
Боюн эптеп жазыңар.
Ол сөздү айтып болкоюп,
Абакеңиз эр Кошой
Жатып берди солкоюп.
Узунунан узарып,
Арстандай көзү кызарып.
Карап турган кара журт
Тебелөөгө камынды,
Желдеттен жетөө жабылды.
Абаң аны билбеди,
Өңкөй эргежээлиби,
Кел бери деп тилдеди.
Кошойду көздөй камынды,
Токтолбостон жонуна
Тогуз киши жабылды,
Аянбай басып бар күчүн,
Так он алты кишини
Көтөрүп абаң бүпбүтүн.
Кара жан камын жеп бас деп,
Калбалуу балдар, кантесиң,
Кара жан карыштап бек бас деп
Эр Кошой айтып салганы.
Не болду Кошой баатыр деп,
Мусулмандар жыйылып
Кандай иш кылып жатыр деп
Жүзгөндүн уулу Каманбек
Аралап келип калганы.
Калмак экен ал өзү,
Калкка тийди бу сөзү:
Кужулдаган бурутту,
Дүнүйөдөн көрбөдүм
Мындай арсыз журутту,
Өзүлөрү тепкилеп,
Курган чалын курутту.
Чалынын шору катты деп,
Өзүлөрү тебелеп
Өлтүргөнү жатыр деп,
Ошондо да коёбу
Биздин оён Жолой баатыр деп
Каманбек айтып салганы,
Коюңарчы балдар деп
Кошой сүйлөп калганы.

Ошо сөзгө арданып
Окторулуп эр Кошой
Ордунан тура калганы.
Жонундагы жүргөндөр
Томолонуп алганы.
Чоң кишээ чыккан балдардай
Кыйрап жерге калганы.
Кылымдын Кошой балбаны
Агала сакал сеңселип,
Нар буурадай теңселип,
Алышууга белсенип
Аста басып барганы.
Арбак урган Жолой дөө,
Алышмак болгон экөө жөө,
Ооздон оту буркурап,
Көздөн жалын шыркырап,
Кармагандан кан чыккан,
Карагандан жан чыккан,
Ордунан турду күр этип,
Аны көргөн адамдын,
Оно бою дүр этип.
Кошойду кордоп кеп айтып,
Компойбой калгын деп айтып,
Кара сакал агында,
Каруундун кеткен чагында,
Казааң жакын табында,
Буурул сакал агында,
Муунуң кеткен чагында,
Өлүм жакын табында
Ажалыңдын жеткени,
Абийриңдин кеткени,
Кетпегенде неткени,
Жашыңдан киши чыга албай,
Жакшыраактан ыйгарбай
Карганда түшүп балбанга,
Карап көрсөм өзүңө
Каргыш тийип калган да!
Атым менин — Жолойдур,
Ар душман качып колойдур!
Жолойго киши жолоорбу,
Жологон бенде оңорбу?!
Бир башыңда, Кошоюм,
Миң жаның болсо коёмбу,
Ичип канга тоёмбу!
Бу сөзүн айта салганы,
Абакеңиз Кошойдун,
Ачуусу келди ошонун:
Атаңдын көрү капыр кул,
Ыйманы жок жакыр кул,
Наадандыгың мына бул!

Үкүрчүнүн оюнда,
Үч-Капкактын боюнда,
Үйшүнбайдын тоюнда,
Ушу күнчө оюмда,
Өлтүрбөй сени тирүү алдым,
Үйүңдөн байлап бир алдым.
Балчакайдын белинде,
Айлым арбын дегенсип,
Мыктылык кылган жериңде
Айтышып сөздөн бир жеңдим,
Алыша кетип урушуп,
Ач бөрүдөй жулушуп
Ат үстүнөн бир эңдим.
Кулусунга кууратып
Өңөрүп бардым өзүңдү,
Көрбөй жүргөн кишидей
Эмне үчүн мага айттың
Өкүмат кылып сөзүңдү.
Оболдон бери, доңузум,
Оё жүрдүм көзүңдү,
Ойрондоп жүрдүм өзүңдү,
Ойлонуп айткын сөзүңдү!
Кулжа-Тоонун оюнда
Кутман байдын тоюнда
Казактын Калдар беги бар,
Калкка маалым кебиң бар,
Катылам деп Кошойго
Кан жүткүргөн жериң бар.
Бөрү жолдуу Кошойду
Бөлөк болду дейсиңби?
Ар бир жерде алышып,
Арки-терки салышып
Алып жүргөн мен элем,
Наадан Жолой сен элең!
Алың качан жетти деп,
Наадандык айттың кепти деп,
Мына барсам, неттиң деп
Кошой салды билегин,
Кор кылба деп Кошойду
Мусулман тилеп тилегин.
Жолой бекем тутканы,
Колун Кошой булкканы,
Касиеттүү эр Кошой
Бир тартуу менен Жолойдон
Билегин сууруп алганы,
Кол терисин шыпырып
Жолой алып калганы.
Кара калмак, кытайдын
Каалап салган балбаны
Абакеңиз эр Кошой

Ач билектен алганы,
Эки жулкуп эр Жолой
Эптеп сууруп алганы,
Шыпырылып кол тери
Кошойго кетип калганы.
Кайра басып Жолой дөө
Калмакча намаз окуп,
Карк алтын сүрөт буту* бар,
Бурканына* чокунуп,
Кайра басып калганы.
Абакеңиз эр Кошой
Азырланган жери ошо.
Качанкысын ойлошуп,
Карыя Кошой, чоң Жолой
Кармаша кетти бойлошуп.
Абаңды тутуп алганы,
Калмактын Жолой балбаны
Асманды көздөй атканы,
Кармаган бойдон абаңдын
Жолойдон колу кетпеди,
Абакеңиз Кошойдун
Кайраты толгон ошонун,
Аягы жерге жеткени.
Таманы менен тик түштү,
Жазылган талпак ордундай
Тийген жерге жик түштү.
Аяктаган абаңыз,
Ал кубатын караңыз,
Колуна тийген Жолойду
Козголтуп жерден алганы,
Айланып асманга атканда
Кылым кытай балбаны
Кырдана түшүп бадырек
Аяктап тура калганы,
Таманы тийген жерлердин
Далай чыкты далдалы.
Арбытты антип жумушту,
Токтолбостон бир-бирин
Асманга топтой урушту.
Топ аткандай атышып,
Ал экөөнүн жанына
Адам уулу болгондон
Барар эмес катышып.
Карагандар таң болду,
Кара тозоң чаң болду,
Капыр менен мусулман
Көрө албай көбү таң болду,
Чаң жашырды сан колду.
Ал аңгыча болбоду,
Алмамбет баатыр толгонду,

Баскан жери казылып,
Чаң асманга жазылып,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Алышып жүргөн эки дөө
Арстан шердей күркүрөп.
Бирин-бири жыга албай,
Үдөөсүнө чыга албай,
Күүгүм жетти, күн кетти,
Бабаң Кошой канетти?
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн ортосу болгондо
Жолойдун үнү күркүрөп,
Доошун уккан бенденин
Жон териси дүркүрөп.
Таң атса жарык чыгат деп,
Карыган Кошой баатырды
Капыр Жолой жыгат деп,
Майданда балбан Кошойдон
Баары журттун баарысы
Үмүтүн үзүп ошондон,
Не үчүн чыкпайт доошу,
Кобурашат көпчүлүк:
Кошойдун шайы бошогон.
Ээрге көчүк талдырып,
Эче миң чырак жандырып,
Банардын баарын алдырып,
Барпырата жандырып,
Аскерди көрсөң курт кайнап,
Ай талаада жык жайнап,
Аралашкан көпчүлүк
Алтымыш жерге туу байлап,
Туусун карап таанышып,
Турган журт айран калышып,
Балбан Жолой, эр Кошой
Майданга күрөш салышып,
Көтөргөн туусу болбосо
Ажап эмес ал ашта
Көбү адашып жоголсо.
Айчыктуу туусу болбосо
Ажап эмес ал ашта
Адашып киши жоголсо.
Жолойдун колу кандай уу,
Абакеңиз Кошойдун
Жонундагы баягы
Уюп калган сары суу,
Аркасын Жолой эзиптир,
Колдун уусу нетиптир,
Уюп калган сары суу
Кармоосу менен Жолойдун
Боюна тарап кетиптир.

Аткып Жолой жүрүптүр,
Ары-бери сүрүптүр,
Абакеңдин соорусу
Кармаганын сүйүптүр.
Ит чиркин, бекем туткун деп
Имерилтип жүрүптүр.

Кечээги күнү чак түштө,
Кармашкан экөө карк түштө,
Калайык айран бул ишке,
Жыгыша албай түн жеткен,
Күрөшүп жүрүп күн кеткен,
Арадан өттү бир түнү,
Күнү-түнү кармашып
Жыгыша албай ал күнү,
Эртеси чыгып да күнү.

Күн обого толгондо,
Жалган түш жаңы болгондо
Алышып жүрүп абаңыз
Алптыгына караңыз,
Көңүл кетип күүгүмдөп,
Көз илинип бүлбүлдөп*
Көшүп кетип үргүлөп,
Анда-санда бир айтып:
Кыр арканын балык эт
Кыйын кармап жүргүн деп,
Уйкуга абаң кириптир,
Ушуну Жолой билиптир.

Башта күнү бадырек
Балаалуу жумуш баштаган,
Бар бөкөлөр чогулуп
Алачык үйдөй бир ташты
Балбан таш кылып таштаган.
Ал ташка тийген бенденин
Айласы келбес турууга,
Абакеңиз Кошойду
Апарып ташка урууга
Көөнүнө Жолой салыптыр,
Көк ала сакал Кошойду
Көтөрүп колуна алыптыр.

Көрө салып эр Манас
Айгай салып акырды,
Абаке, деп бакырды,
Майдандагы Кошойду
Манас эми чакырды.
Абаке Кошой, нетти деп,
Намысың колдон кетти деп,
Напсиң түпкө жетти деп,
Как баш Кошой, көзүңдү ач,
Кай кара басып кетти деп,
Каманга качпай чалдырдың,

Капырга намыс алдырдың!
Адамдан сонун иши бар,
Арстан кыял, ичи чаар,
Каарданса түсү заар,
Караганда көзү заар,
Каар айтса сөзү заар
Канкордун үнү барыптыр,
Кошой абаң кулагы
Манастын үнүн чалыптыр.
Чың-чың үнү чың чыгат,
Чымырканып бу Манас
Доошу ачуу чоң чыгат.
Каарданып бу канкор
Кайда жүрүп унчугат?
Ойлоно салып ошону,
(Оңой киши дебеңер
Оён абаң Кошойду!),
Ачса көзүн акыры,
Ачканда келди акылы,
Ташка урууга даярдап
Калыптыр Жолой капыры,
Түрмөктөй кармап турмакка,
Даярданып калыптыр
Кошойду ташка урмакка.
Уйкудан көзү ачылып,
Жулкунуп Кошой чачылып
Кайраты толуп кеткени,
Карыя Кошой неткени,
Карыя Кошой абаңдын
Аягы жерге жеткени.
Абакеңиз Кошой дөө
Ачуулана кеткени.
Андан мурун аш-тойдо
Майданга күрөш салмак жок,
Аякты байлап чалмак жок.
Абакеңиз эр Кошой
Артылтып колун салыптыр,
Ар жагынан шымынын
Кашаттан кармап калыптыр.
Көтөрмөккө дөө Жолой
Көңүлүнө алыптыр,
Оң бут менен абаңыз
Астын торгой чалыптыр.
Жалпы журт карап туруптур,
Тоодой Жолой балбанды
Томкоруп жерден алганы,
Көтөрүп жерге уруптур,
Көпчүлүк карап туруптур,
Жолойду кудай уруптур.
Башынан аттап алганда,

Басып Кошой калганда
Аякты тушап алдың деп,
Армандуу бойдон калдым деп,
Бутту бутка салдың деп,
Бурдап жыгып алдың деп,
Бугум чыкпай калды деп
Манастан алган кандагай
Багалектен алаарда,
Булгап-булгап абаңды
Жерге чаап саларда
Сылай-сылай камчы алган,
Сырты кара бөркү бар,
Сырттан Манас каркыбар:
Атаңдын көрү капыр кул,
Ыйманы жок жакыр кул,
Бир жыгылып алдың деп,
Немене үчүн абама
Кол узатып салдың деп,
Чокусунда чогу бар,
Өзөгүнүн ичинде
Көк коргошун огу бар
Толгомолуу камчыны
Сол имерип алганы,
Качырып келип капырды
Жоңгулдата салганы.
Кабыргасы сөгүлүп,
Каны жерге төгүлүп,
Кабылан Манас баатырдын
Кайраты калкка көрүнүп,
Кармаган Жолой колунан
Кан Кошой кетти бөлүнүп.
Мусулман баары дүңгүрлөп,
Кубангандан күңгүрлөп,
Бабаң Кошой баатырды
Арбагын бийик чакырды.
Баштан-аяк кеп айтып,
Балбан көтөр деп айтып,
Көтөрдү Кошой балбанды,
Көргөн журт айран калганы,
Кубанбаса неткени,
Куюлуп аскер жеткени.
Акылы таштын булактай,
Ар мүнөзүн карасак
Жарга ойногон улактай,
Жанган көзү чырактай
Сандыргалуу эр Акбай,
(Намыс эмей неткени),
Абакеңиз Кошойду,
Алп агасы ошону
Көтөргөн бойдон кеткени.

Чатына башын салыптыр,
Алты жашар баладай
Абакеңди эр Акбай
Так көтөрүп алыптыр.
Көпчүлүк көргөн ошону,
Көтөрүп чуркап Кошойду,
Намысын алып берген соң
Аянбады ушундан
Ашка келген канча жан.
Алтындуу таажы кийгизип,
Астына такты мингизип,
Карыяңыз Кошойго
Калк башкартып билгизип.
Байгесин айдап бабаңа,
Баатыр Кошой абаңа
Баары журту келгени,
Сандыргалуу эр Кошой
Санап туруп малдарын
Карыптарга бергени.
Санап туруп баарысын
Жалгызын койбой малдарын
Бечарага бөлүштү,
Бек зааданын баарысы
Карыпка кайыр кылмакты
Как ошондон көрүштү.

МАНАС МЕНЕН КОҢУРБАЙДЫН САЙЫШЫ ¹

Ошоңгуча болбоду,
Ойроттун баары толгонду,
Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Жайнап жаткан көпчүлүк
Атка минди шаркылдап.
Күлүктөн тандап минишип,
Күрөөкө тондон кийишип,
Күчү менен тийишип,
Айтканына көнүшсүн,
Ажалдуусу өлүшсүн,
Найза колго алышсын,
Арага сайыш салышсын!
Сайышка кыйын зардалдан,
Сайышкан жоосун алгандан,
Билеги жоон балбандан,
Кичик эмес, улуктан,
Кир болбогон тунуктан,
Баатырдан сайыш салсын деп,
Жыкканы мөрөй алсын деп,
Жыгылган куру калсын деп
Тобурчак жүз ат байлатып,
Ага кошуп карадан
Тогуз жүз жылкы айдатып,

Байгеде мындай ким болду,
Баарысы жылкы миң болду,
Көкөтөйдүн ашы деп
Көп адамга дүң болду,
Кошой баштап карысы,
Жарчылардын баарысы
Кабар берди элине,
Каны менен бегине.

Кытайдын журту кылкылдап,
Дүйнө толуп былкылдап:
Жарагын мыктап жамдайлык,
Жалтанбай турган баатырдан
Биз да таап камдайлык.
Сайышка андис машынан,
Карысын коюп, жашынан,
Жаманын коюп жакшыдан,
Кирпичин коюп, ташынан
Эрден тандап экчейлик,
Олжого койгон жылкысын
Оңуна келсе биз жейлик.
Алооке баштык карысы
Акылдашып калышты.

Бозкерттик туруп кеп айтат,
Ой, калайык деп айтат,
Кытайдан турат Коң төрө,
Кылымга маалым чоң төрө,
Найзакерден жоого маш,
Сайынганы көөхар таш,
Кырмус шаанын Мурадил
Өткүрлүгү арбын, өзү жаш,
Кызыл чоктуу Нескара
Кыябынан бу кезде
Өткөн экен бечара,
Муруту буурул чалыптыр,
Айдарынын түбүнө
Ак аралап калыптыр.
Калмактардын Ушаңы
Кайратына бу күндө
Каркап толгон кези экен.
Камалган болсо калкыңыз
Салбайсызбы ушуну.

Калмактын Суркан карысы
Кайраттанып айтышы:
Калмак түшүп өң эле,
Кылымга жакшы эмес ко
Кытайдын түшпөй калышы.
Балбанга салдык Жолойду,
Бар экен Манас чоогоолу,
Балбандан Жолой жыгылып
Бактысы качып жоголду.

Чанак Чоюн эр турат
Жаңшаа кытай баласы.
Ал сөздү айтып салганы,
Чоюн баатыр кайсы деп
Чогулуш сурап калганы.
Чоң карагер аты бар,
Адамдан башка заты бар,
Кол чатырдай кулагы,
Мурдунан чыгат булагы,
Аты семиз, бою бас,
Балбандан экен бу дагы.
Балбан күчү мол экен,
Жүрөгү тайкы ол экен.
Сайышка чыгар деп ойлойм
Сансыган кыргыз Манасы.
Амал менен сайышып
Өлтүрүүгө жүрөт го
Алоокенин баласы,
Каалаганы как ошо,
Тиктегени тим ошо,
Темирдүү найза алышкан,
Темишип салышкан,
Тең келер киши теги жок,
Манаска беттеп барышка
Коңурбайдан бөлөктүн
Эч бирөөнүн эби жок.
Жалтаналык, калалык,
Сайышың менен куру деп
Чыкпай жатып алалык.
Капырдын баары кужурап,
Кары-жашы божурап,
Өлөмүн деген барбаса,
Өзгөдөн киши барбас деп,
Ажалы жеткен барбаса,
Асылы киши барбас деп
Кажылдашып айтып кеп,
Айнышып аскер алыптыр.
Алиги сөзүн уккан соң
Алооке уулу Коң төрө
Ачуусу келип калыптыр:
Эки миң жашап өлбөгөн
Элинде киши турабы?
Кыргыздан качып камалып
Кытайды кудай урабы?
Канча жашап өлбөгөн
Калкыңда киши турабы?
Кайгуулдан качып токтолуп
Калдайды кудай урабы?
Жеткен болсо ажалым
Жерге да кирсем кутулман,

Сайышка Манас чыгат деп
Кандай жан айтат кутурган?
Эртеден байкап мен турам,
Баарыңа кошо тең турам.
Көңүлүм кайтып бек турам,
Көк жал Манас канкорду
Сайышка чыкпайт деп турам.
Чын кылгын Манас чыгарын,
Көкө теңир бир билер,
Кайсынысы жыгарын,
Манас чыкса сайышка
Байласаң болбой чыгамын,
Канкор чыкса сайышка
Камасаң болбой чыгамын,
Кантип билдиң капырлар
Кытайды кыргыз жыгарын.
Бу сөздү айтып салыптыр,
Чабылбай калган чоң кара ат
Жарактап токуп калыптыр.
Караган кытай калың журт,
Көпчүлүгү кара курт,
Алооке баштык карысы,
Кашына келди калдайдын
Кайрыдиндин баарысы.
Сакалат, шибе чогулуп
Самсыган капыр барганы,
Сандыргалуу Коңурбай,
Анын жарагына айран калганы
Атышкан жоосун колоткон,
Найзасынын темири
Кулач карыш болоттон.
Жарды сайса эшкендей,
Каарданып бир койсо
Кара ташты тешкендей,
Бөрү тил мизин чыгарган,
Заар менен сугарган,
Кармаган бенде кубанган,
Найзага таккан желеги
Алтымыш түрдүү кубулган,
Сарысы бар, көгү бар,
Жаалданган капырда
Салтанаттын көбү бар.
Ортосу болот, оозу албарс,
Бетке алганы соо калбас,
Көт жагы көк жал алмабаш,*
Көнбөгөн бенде кармабас,
Ат чабым жерге ок учкан,
Атышкан жоосу жер кучкан,
Тарс дегенде доошу
Жер көчүрүп, тоо бузган,

Сүмбөсү коло жез болгон,
Ажалдуу жандар кез болгон,
Алтындан маша салдырган,
Атышкан жоон талдырган
Очогор кара мылтыкка
Огун салып даярдап,
Одурайган чоң Коңур
Сайышмак үчүн аяндап,
Калыңдыгы бир эли,
Кара курчтан бедери,
Кайкы келген учу бар
Байнеги* алтын кылычты
Камданды капыр байланып,
Каруу-жарак шайланып,
Эки учун кайрып ийдирген,
Айбалтанын жүзүнө
Кылкыял чаап чийдирген,
Сабыл менен саптаган,
Бекерче жайда чаппаган,
Чапканы аман таппаган
Айбалта кошо байланып,
Соот менен кыягы
Согушка даяр сыягы,
Самбур шымын* шымданып,
Салтанаттуу Коңурбай
Салышмакка тыңданып,
Капылет туруп окустан,
Кырылтып кыйла журтуну
Качып калып кокустан,
Чакырып алган коногун
Кырып иет ойдо жок,
Шашып качып кечээ күн
Жарагы жалпы бойдо жок
Өкүнүчтө болгон өзү бар,
Өрттөнүп кеткен калчанын
Өрт жалындай көзү бар,
Манас чыкса сайышка
Кезешсем деген кези бар.
Намысты арбын кылыптыр,
Ачуусун бойго жыйыптыр,
Кагышмакка канкорго
Каргышты катуу кылыптыр,
Кайратты бойго жыйыптыр,
Карк алтындан сооту бар,
Денеге араң сыйыптыр.
Муздай темир кийинип,
Лаанатка* сыйынып,
Бурама темир курчанып,
Каарданып сурданып,
Чарайна төшкө тартынып,

Чакчарылып Коң төрө
Көпкөк темир артынып,
Тегин байка ушундан,
Темир тондун тышынан
Көк күбө* чопкут жамынып,
Көсөл баатыр Коңурбай
Көк жолборстой чамынып,
Көк теңир деп жалынып,
Этеги жайык көк күбө,
Найза өтпөгөн бек күбө,
Топчулугу бир тогуз,
Толукшуган чоң доңуз,
Үпчүлүгү бир тогуз,
Үтүрөйгөн чоң доңуз,
Үстү-башын үпчүндөп,
Толо боюн топчулап,
Өнөрүн билген канчанын,
Өңү суук калчанын,
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалынын кайраты
Сарапты тешип өткөндөй,
Көзү сүрдүү темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей,
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Кең көкүрөк, жайык төш,
Кыйындыгы Коң төрө
Кылымга маалым эски сөз.
Кындырдай болгон чоң Кара ат
Кытайча ээр-жарагын,
чууланып ат минип
Кылган ишин карагын,
Өрттөй болгон Алгара
Окторултуп бастырып,
Очогор мылтык асынып,
Көк найзаны колго алып,
Көркүн көргөн таңданып,
Алгара ат менен шаңданып,
Айбатын көргөн таңданып,
Чоң күрсү сабы чочоюп,
Чоң Кара ат менен очоюп,
Найзасы колдо койкоюп,
Алтын наалы, жез өкчө,
Кытайча өтүк чойкоюп,
Кылычы белде кыңгырап,
Көтөргөндө колуна
Көк найзасы зыңгырап,
Ак канжар жанда шыңгырап,
Ач арстандай ыңгырап,
Көк желеги жалпылдап,
Көркүн көргөн душманы.

Барар эмес жакындап,
Даярданып алыптыр,
Салышууга Манаска
Талап кылып калыптыр.
Байкабай туруп башта күн
Басырык көрүп алыптыр,
Ызалыкка чыдабай
Ырастанып калыптыр.
Жаалы катуу мыкты деп,
Сайышка Коңур чыкты деп
Аралашкан адамдар,
Абаң Кошой анда бар,
Жарагын жалпы кийинип,
Лаанатка сыйынып,
Алгара ат токуп салды деп,
Адырайган чоң калча
Чыкмак болуп сайышка
Даярданып калды деп,
Сайышка Коңур чыккандай,
Рүстөм Дастан келсе да
Үйлөп жерге жыккандай.
Көйнөк-дамбал болбосо
Көк темир экен кийгени,
Көзүбүз көрдү биз азыр,
Сайыш болбой калса да
Даярданды таптакыр
Мусулманга тийгени.
Абаке, Кошой, аңдап көр,
Асынды мылтык Акжөкөр,
Очогор мылтык жонунда,
Он кулач найза колунда,
Ушу күндө кайраты
Сыйбады кийген тонуна. •
Угуп Кошой алганы,
Алашбек деген бир адам
Айтып аны барганы.
Аңдайынчы муну деп,
Кылым кытай каны эле,
Кыйын дечү жан эле,
Каарданган экен го
Кара кытай каны деп,
Боз жорго ат менен теңселип,
Ак сакалы сеңселип
Абакеңиз эр Кошой
Аралап атпай кытайын
Азыр барган жери ошо.
Нар буурадай кеңгиреп,
Намыс үчүн зеңгиреп,
Турган экен Коң төрө
Сайышты самап желбиреп.

Найы алтын, башы жез
Колундагы канжага
Кочуштап салып тамеки
Турган экен ушу кез:
Коросондон куу коюп,
Коркурата бир соруп,
Ооздон түтүн буркурап,
Көздөн жалын шыркырап.
Абаң Кошой барганы,
Баянын айт деп ишиндин,
Сайышка түшөр кишиң ким?
Карыя Кошой сурады,
Карыяңыз Кошойго
Кара жалдуу Бороончу
Жообун берип турады:
Иш бүтөрбү чоркоктон,
Чыгабы киши коркоктон,
Саятка тиксең чатыр деп,
Сайыш үчүн камданды
Кан Коңурбай баатыр деп,
Мусулмандан ким чыкса
Майданга чыгар акыр деп
Бороончу жообун бергени,
Боз жоргосун аргытып,
Артынан чаңды баргытып
Абаң Кошой келгени.
Баарысына карабай,
Барган менен баарысы
Көсөл Кошой абаңдын
Көңүлүнө жарабай,
Баатыр менен балбаны
Баарысы жолдо калганы,
Баатыр Манас канкорго
Бабаң Кошой барганы.
Барган жерде кеп айтып,
Бабаң Кошой бек айтып,
Балакет болду деп айтып:
Ээ, кулунум, эр Манас,
Сөз тыңдагын сен, Манас!
Бээжиндиктин Коңурбай,
Мээнет баскан чоң калдай,
Анжы Бээжин Коңурбай,
Арбак урган чоң калдай
Намыстанып алыптыр,
Ачуусу келип калыптыр.
Бутканага* чокунуп,
Булуттай кара ат токунуп,
Азырданып алыптыр,
Алгара ат минип алкынтып,
Алтындуу туулга жаргытып

Сайышты самап калыптыр,
Жаалын жүзгө алыптыр.
Алп болмоктон дөө болсун,
Ат тартпаган жөө болсун,
Пил мингени келсе да
Билгенимди кылам деп,
Миң келсе да кырам деп,
Сайышка самап ким чыкса
Жалмап жанын кыям деп.
Келтирип керик минсе да
Кез келгенин соём деп
Кекенип калган өзү бар,
Кейиштүү айткан сөзү бар.
Кечээ күнү урушта,
Мааникер атты бергин деп
Балакет болгон жумушта
Ызаланып алыптыр.
Кездешкенин алууга,
Кекенген экен бу доңуз
Чыр чыгарып салууга.
Талабына жетсем деп,
Чатакты катуу чыгарып
Өчүмдү алып кетсем деп
Өчөшүп турган өзү бар,
Өткүр калча Коң төрө,
Өрт күйгөндөй көзү бар.
Калабалуу канкорум,
Калк чайкаган анткорум,
Карыса да карпаңдап,
Карт буурадай тартаңдап
Мен түшпөсөм капырга,
Канкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең
Сен түшпөсөң капырга,
Кандай адам бет алат
Кан Коңурбай баатырга?
Боз талабын бөктөрүп,
Болоттуу найза көтөрүп,
Болжоп келдим көз көрүп,
Кара болот байланып,
Кайра жаачуу булуттай
Каар жүзүнө айланып,
Күчөнүп капыр калыптыр,
Күрсүнү күүлөп алыптыр,
Адам түрү жоголуп,
Арыстандай толгонуп
Атка минип алыптыр,
Арбак урган Коңурбай
Ар мүнөзүн карасам
Ачууланып калыптыр.

Кантесиң, канкор баатыр деп
Карыя Кошой айтты кеп.
Айтканын азыр угуптур,
Арстан Манас баатырдын
Көзүнөн жалын чыгыптыр.
Айткан Кошой сөзүнөн
Арстан Манас баатырдын
Айбаты ашты өзүнөн:
Маңдайы жазы, башы кууш,
Бар боюнда турат тууш.*
Кочкор тумшук, кош кирпич,
Көркү калча, көзү тик,
Жалаяк ооз, жар кабак,
Жаагы жазы, ээги узун,
Эрди калың, көзү үңкүр —
Эр мүнөзү көрүндү.
Кең көкүрөк, жайык төш,
Аркасы кең, асты кууш —
Азыр келди алптык тууш.
Айбаты катуу, заар жүз,
Билбей турган өлүмдү
Пил мүнөзү көрүндү,
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну* калың, таш жүрөк,
Жылма кабак, жылдыз көз,
Уккан заман баатырдын
Кайраты толду ошол кез!
Бөрү кулак, шер кабак,
Бөлөкчө шаңын карап бак!
Кайраты бойго карк толуп,
Кайтарып жооп бербестен
Карап турду токтолуп,
Көзү жалын чок болуп,
Көк жолборстой октолуп.
Мурунтан бирөө кеп айтса,
Бу сайышка Коңурбай
Түшөт экен деп айтса
Байге албасам жок элем,
Омоктуу күлүк чоң Кула ат
Чаппай койбос ол белем.
Аккула болсо астымда,
Ак күбө болуп үстүмдө,
Айбатым турса жүзүмдө,
Сыр найза болсо колумда,
Өчтөшкөн ушу Коң төрө
Өзү турса жолумда
Койгулашып бир жолу
Көрбөс белем шорумда!
Андай болсо келгин деп,
Акылды узун кергин деп,

Аттын баары чабылды,
Мен минерге бир атты
Белендеп, аба, бергин деп
Берен эр айтып салганы.
Ат карады Кошой кан,
Карап турган канча жан
Кандай ат жагар экен деп,
Кадиктүү деген аттарды
Камчыланып тепеңдеп
Чубатуу салды көчөгө,
Көргөзүп Кошой көсөлгө.
Калкамандын кара атын
Кара журт көрүп жаратты.
Карыя Кошой кеп айтып,
Кадырын малдын билбейсиң
Кара кыргыз деп айтып,
Карып калган мал экен,
Катуу чыкса кыйкырык
Качып калар ал экен,
Карандай жылкы өзү эмес,
Кайыптык бейли бар экен.
Карап турсам өзү да
Кара жолтой жагына
Чалып калган мал экен,
Өөдө жерде майышкан,
Жүрөгү калган сайыштан,
Өзү калак сан экен.
Минип муну болбос деп,
Качкы атты минсе канкоруң
Кан Коңурбай койбос деп
Өткөрүп аны салыптыр,
Өкүм кара ат барыптыр.
Эр Үрбүнүн малы экен,
Таздын уулу Үрбүдө
Эгиз кара ат бар экен.
Өнөрлүүсүн ыктайлап
Ашка чаап салыптыр,
Өкүм кара ат калыптыр,
Абаке, ушу кандай деп
Алып жетип барыптыр.
Ар жеринде белги бар
Ак жолтой болчу мал экен,
Жарышканда токтолор
Чабалдык жайы бар экен.
Коң төрөдөй капырды
Оңой деп ойлоп билбе деп,
Коюңар муну, минбе деп
Абакең Кошой өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Атагы думар элден бар,

Алтынкөкүл деген бар.
Бир аты бар торкашка,
Айбаты малдан зор кашка,
Бир аты бар керкашка,
Келбети малдан бир башка,
Керкашка чаап салыптыр,
Торкашка топто калыптыр,
Жараар бекен, аба деп
Жайдары Көкүл барыптыр.
Абакеңиз эр Кошой
Аныктап көзүн салыптыр:
Тулпарлык жайы бар экен,
Тулпар да болсо жаныбар
Туушу качкан мал экен.
Капырга бет алышса,
Беш, төрт келип калышса
Жүрбөй калар жайы бар,
Кулунунда байланбай
Куру эмген бойдон союлгур
Жумурунун учунда
Жудуруктай* майы бар.
Майы эрисе кокустан
Баспай калып союлгур
Баатырыңды Коң төрө
Майып кылар окустан.
Муну да минип болбос деп,
Коңурбай деген катуу жоо —
Капаста кара жолборс деп
Жаратпай аны чыгарды.
Жаадай болгон Саралат
Коён сыны бар экен,
Колдо тууду мал экен.
Уй куймулчак Саралат
Уюлгуткан Алмамбет.
Бир катар турган эл айтты,
Минсе кантет деп айтты.
Анда Манас нени айтты:
Ай, калайык деп айтты,
Эркегинин баарысын
Нээти казат караткан,
Ургаачысын ар жерде,
Уруш-кыстоо, тар жерде,
Үлкөн дүмөк бар жерде
Ак түлөөгө жараткан
Камбар боздун үйрүнөн
Кармалбаган мал эле,
Эркелетип каранды
Эң май болпоч ал эле.
Катуу тартыш болгондо
Ката калар бекен деп,

Узагыраак сайышсам
Жата калар бекен деп.
Каалабады калайык:
Атын берип жөө туруш,
Алда-кандай иш болот,
Алмаңа болбос ылайык.
Аны өткөрүп ийгени,
Аркасынан карасаң
Алымсарык киргени.
Кан Көкчөнүн малы экен,
Кара төбөл Жармаңдай
Алым бийде бар экен.
Көчөгө муну салыптыр,
Көңкү журт карап калыптыр.
Көрө салып эр Кошой
Бери кел деп айтып калганы,
Бетине Сарык барганы.
Алымсарык, сен деди,
Атыңдан түшүп кел деди,
Жаадай болгон Жармаңдай
Сайышка, балам, бер деди.
Кара төбөл Жармаңдай
Кара сыны тайгандай,
Мээ кайнаган ысыкка,
Бет алышкан кызыкка,
Бээжин алты ай бузукка
Кырк күн минсе оюбас,
Кызыл чыгып жоорубас,
Өркөчү бийик, зээри пас,
Өрткө кирсе эрибес,
Коё берсе тушабас,
Качкан кайып узабас,
Чөлгө минсе суусабас,
Ак жолтой жайы дагы бар,
Ал кайраты ашкере
Азыр толгон чагы бар.
Жакалыгы сары алтын,
Түймөсүнүн баары алтын.
Ок, найзага ол артык
Ойлогонго баарыдан,
Жеңи чолок карыдан.
Күрөөкө, соот кийинип,
Күч, кубатты бергин деп
Кудайына сыйынып,
Дөөгөр уста баштаган,
Төңөлүгү төрт бөлөк,
Купа* согуп аштаган,
Купасы кумган түбүндөй,
Жаактыгы сары алтын,
Накышы* кыял* түрүндөй,

Курбусун болот эгеген,
Кулак түпкө теңеген
Туулга кийди башына,
Коңурбай, Манас сайышкан
Көкөтөйдүн ашында.
Коңурбай кытай улугу,
Туңша Бээжин уругу.
Башкы атасы Паң болгон,
Басташкан жоосу нан болгон.
Мас жолборстой зеңгиреп,
Кышкы кирген буурадай
Кырааның Манас кеңгиреп,
Жарагын белге чалынып,
Шаймерденге жалынып
Атка баатыр мингенде,
Арыштата бастырып
Арстан эр жолго киргенде
Ак жоолук байлап башына,
Арстан Бакай, эр Төштүк
Кошо чыкты кашына.
Бу Коңурбай чоң төрө,
Алып Какан журттарын
Ар кылган иши оң төрө.
Астындагы Алгара ат
Айбандан шаңы бөлүнүп,
Азыркысын Коң төрө
Үстүнө темир кийинип,
Үрүстөмдөй көрүнүп,
Алгара менен Коңурбай
Айбаты журттан бөлүнүп,
Ат, тону менен бу капыр
Кап тоосундай көрүнүп,
Каары жүздөн төгүлүп
Атка Коңур мингенде
Найзаны алып колуна,
Айгай салып көп кытай
Сүрөөн кылды соңуна.
Алтындан туулга жаркылдап,
Алгара ат менен алкылдап,
Адырайган чоң калча
Найзада желек жалпылдап.
Коң төрөгө кошулуп,
Короздой моюн созулуп
Бозкерттик менен Будаңчаң,
Коң төрөм аман келсе деп
Койдой чуулап канча жан.
Майданга кирип калганы,
Бирин-бири көргөндө
Атка камчы салганы,
(Алда билер бу сөздүн

Чыны канча, жалганы?).
Чымырканып эки дөө
Маңдайлашып алганы,
Мелтиретип найзаны
Бет алышып калганы.
Асабасы желбиреп,
Найзанын учу мелтиреп,
Бөлөк жерин ташташып,
Оң көз менен сол көздүн,
Ойрон кылып жутмакка
Көрөр көзүн жанчташып,*
Мелтирете тигилип,
Тулпардан тизе бүгүлүп,
Өлбөй бири калбас деп
Көргөндүн баары түңүлүп.
Шилтөөгө найза жетиптир,
Көздөрүн өлчөп нетиптир.
Туулганын катебин,*
Катепке найза чак тийип
Жаактарын жанып өтүптүр.
Жаалданып эр Коңур
Мусулман жакка кетиптир,
Жаалданып кан Манас,
Капырга жакын жетиптир.
Бура тартты бу жерден,
Буластаган төрөңдүн
Жалынганы Шаймерден.
Түгү чыгып бетинен,
Мусулмандын четинен,
Бура тартып эр Коңур,
Буластаган оңбогур,
Кара атка камчы салганы,
Кайра тартып канкорго
Качырып бу да калганы,
Кайраттансын төрө деп
Капырлар айгай салганы.
Жармаңдай атты чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Мелтиретип найзаны,
Намыс үчүн чирешип,
Акыры эске келбеген
Аманат кара бир жаны.
Канкор шондо ойлонуп:
Калмак ээр кашы деп,
Как жүрөктүн башы деп,
Алтын кемер чети деп,
Айбалка төштүн бети деп
Өлчөдү Манас акыры.
А да кыйын баатыр кул
Эр Коңурбай капыры:

Алтын ээр кашы деп,
Нак жүрөктүн башы деп,
Ажалдын жетер тушу деп,
Найзадан өлөр ушу деп
Качырып каршы жетишти,
Найза менен бир-бирин
Аянбай коюп кетишти.
Шилтеди найза очоюп,
Астында минген аттары
Олтурган иттей чочоюп.
Ат жалынан алышты,
Күч менен күрсү салышты,
Күркүрөшүп эки дөө
Аман-эсен калышты.
Болотко болот чабылып,
Болгон жалын ширенди
Оно бойго жабылып,
Көргөндүн көөнү жаңылып.
Кыябына иш келип,
Бир-бирине умтулуп
Бир канча кылыч чабылып,
Кызыл жалын өрт болуп
Кыйла жерге жагылып.
Айбалта колго алышып,
Орой төбө тушу деп,
Оюлар бекен ушу деп
Жаалданып жетишти,
Оройго тартып кетишти.-
Туулгасы көтөрүп,
Болотко болот тийгенде
Тутанып жалын өрттөнүп,
Турган журт карап көз көрүп.
Алышууга жеткени,
Андай жумуш эмес деп,
Аламан уруш эмес деп
Абасы Бакай, эр Төштүк
Арстан Манас баатырды
Коштоп чыкты акыры.
Эр Коңурбай баатырды
Бозкерттик менен Будаңчаң,
Коштоп чыкты акыры.
Жакындан жайын көргөндөр
Калбады башта акылы.
Өлчөөсүнө келишти,
Найза менен сайыш деп,
Жана коё беришти.
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Кылымга маалым ушу сөз,
Кыйкырыгы баш жарып
Кытайлардын чоң Коңур

Каарданып бу дагы
Кайра тартты оңбогур.
Кара төбөл Жармаңдай,
Кара сыны тайгандай,
Туякты жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Артынан тозоң бургутуп
Арстан Манас бу дагы
Атына камчы урганы,
Мелтиретип найзаны
Бет алып Манас калганы.
Бери ургандай Коңурбай
Алтын ээр кашына,
Как жүрөктүн башына
Коңурбай найза салганы.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Эр Манас араң токтолуп,
Эңгиреген Жармаңдай
Өтө түшүп октолуп,
Оңолуп баатыр алганы.
Кыйгап өтө бергенде
Кыл чач айдар ачылып,
Кулактан чачы чачылып,
Туулганын чети деп,
Туура чыкчыт бети деп,
Чылк темирден бөлүнүп,
Кулактын арка жагында
Чыкчыты калды көрүнүп,
Жакасынан сооттун
Артылта түшүп алганы.
Туулганын этек жагынан
Туйгунуң найза салганы.
Чыкчытка найза мылгыды,
Чыйраксынган Коңурбай
Алгара аттан ыргыды.
Коңурбай калды жыгылып,
Тозоңго башы тыгылып,
Чыкыйга найза сайылып,
Көк күбө тондун этеги
Көпөлөктүн канаттай
Көп жерге кетип жайылып.
Чыкыйдын каны куюлуп,
Чымырканган кайраты
Бойдон тарап суюлуп,
Коңурбай жерге сойлоду,
Колдон кара ат ойноду.
Көөдөктүк кылып көк жал эр
Коңурбайдын Алгара ат
Коштоп алып койбоду.

Жыкканына кубанып,
Азырет деп чуу салып,
Ногой кандап күркүрөп,
Айгай салып дүркүрөп,
Ураан тартып алышып,
Элемандын Төштүгү,
Эштектерден Жамгырчы
Жандап алып баатырды
Уйгу-туйгу салышып.

Байгенин саны тогуз миң,
Тогуз жүзү төө экен,
Шол кезде Манас дөө экен.
Төрт миң кара малдарын
Карып-мискин алсын деп,
Жана калган беш миңин
Калкка чачты тамамын.

Капырдын шагы сыныптыр,
Касташары кан Коңур
Кара жердей кылыптыр,
Калкынын көөнү тыныптыр.
Казак, кыргыз аш бермек
Кадимден калган кылыктыр.

ЭР ЭҢИШКЕНИ

Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Ырамандын Ырчы уулу
Жар чакырды баркылдап:
Эми мусулман токтоп калсын деп,
Күн батыштын капыры
Кытай экөө беттешип
Алар эңиш салсын деп,
Чабендеси жеңсин деп,
Көкбөрү кылган улактай
Көрүнөө аттан эңсин деп
Калкка кабар салыптыр.
Токсон кара, беш жүз кой
Байге байлап алыптыр.

Күн батыш калкы арбышып,
Ары-бери дарбышып.
Ал аңгыча кытайдан
Шаңдөөгөр чыгып калыптыр,
Туңша кытай нуркунан,
Түп-Бээжиндин журтунан.
Шаңдөөгөр чыгып, ойнотуп,
Ачбуудан аттын иниси
Куучабдарды сойлотуп.

Ал чыккан соң токтолбой,
Күн батыш жаккы капырдан
Чыноончук дөбөт баатыры
Чыгып калды акыры,

Байкап көргөн бенденин
Башында калбай акылы.
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди далбайып,
Эки ийнин жапкандай,
Эки кулак калдайып,
Койтору минип бу дагы,
Кайратын көрүп ушулар
Күн батыш эли чуулады,
Кол чатырдай кулагы,
Жан казандай көздөнүп,
Бери ургандай жүздөнүп,
Темирден тонду кийинип,
Лаайламага сыйынып,
Жалаң кийип соотуну,
Чагылтып көздөн отуну
Жөнөп кирди майданга,
Көрүнөө кирди көсөлдөр
Көз жетпеген көп жанга.
Куучабдар атты чуратып,
Тозоңду тоодой буратып
Шаңдөөгөр беттеп алыптыр,
Маңдайлаша келгенде
Чыноончук колду салыптыр.
Ат менен экөө алышты,
Айрып чыгып, коё берип,
Бирин-бири жеңе албай
Алтымыш кайра салышты.
Күн батыш калкы күңгүрлөп,
Кара жер көчүп дүңгүрлөп
Айкырышып турушту,
(Аңдачы намыс жумушту).
Кытай жагы кыйкырып,
Кытайга калмак болушуп,
Кылымга дүйнө толушуп,
Эки дөө эңиш кылганда
Кылымдын көөнү солушуп,
Күүгүм жетти, күн кетти,
Балбандарың канетти?
Кармаган жерден куюлуп
Кара кочкул кан кетти,
Балбанын айрып алууга
Карыя Күшөң чал жетти.
Күшөңдү көздөп бет алып
Кыргыз Акбай да жетти.
Шаңдөөгөр балам, койгун деп
Күшөң чал айта салганы,
Коштоп бура тартарда,
Коё бербе, туткун деп
Акбай айтып калганы.

Бейкут болгон бастырып
Бээжиндиктин балбаны,
Бастырамын дегенче
Күн батыштын Чыноончүк
Атынан алып салганы,
Алдырып салып балбанын
Кытай журту калганы.
Кеч кирди конок болсун деп
Жарчылар айгай салганы.
Кыргыз, кытай кектешип
Өчтүү болуп калганы.
Каркыранын боюнда,
Кара-Суунун оюнда,
Кайнар-Кашат, Үч-Башат,
Кетменге кеткен эл чети,
Кызыл-Кыя бир чети,
Туура жагын караса
Аягүздүн ашуу жол,
Жетигенин караса
Чабдардын бою дагы кол.
Бир жагы Төтө белинде,
Өзгө журт конок болуптур
Кара кыргыз элине,
Алиги кытай өчмөндүү
Акбайдын айткан кебине.
Мусулман болгон жерине
Кысырак эмген тай берип,
Каканчындын кытайга
Кою менен уюнан
Бышырып аппак май берип,
Жабуу, төшөк кылганы
Торгун, тубар, шай болуп,
Күн батыштын калкына
Кайнатып кызыл чай берип,
Жей турганын бир бөлүп
Жылкы союп, май берип,
Жамысына кой берип,
Өңкөй кыргыз балдары
Көкөтөйдүн ашы деп
Көп ааламга той берип
Ал түнү жатты, таң атты.

ЧАПКАН АТТАРДЫН КЕЛГЕНИ

Ары айдаган алты күн,
Арадан токтоп жети күн,
Элдин баары дегдешип
Атка минди так бүгүн,
Бери келмек эки күн,
Беленденип так бу күн
Арбып-дарбып дүрбөшүп,
Аттана көр, жүр дешип,

Түркүн-түркүн болушуп,
Дүйнө жүзү толушуп
Эл козголуп алыптыр.
Кытайлардан Коң төрө
Кызыл чоктуу ойротко
Кың дедирбес чоң төрө:
Жакыныраак ат келсе
Жаалды катуу салыңар,
Жан аябай баарыңар,
Жашың менен карыңар
Мусулмандан ат келсе
Түк койбоңор, баарыңар.
Жүргүзбөй жыгып салыңар.
Аянбагын баарыңар,
Атын жыгып салыңар!
Айыл жакын турбайбы,
Алакандай чантууга*
Алдырсак арбак урбайбы.
Келсе чантуу атынан,
Кечээги кылган дартынан,
Астынан каршы чыгыңар,
Атын тосуп жыгыңар,
Айтканымды азыр угуңар
Мурунтан берип сурагын
Буруттун бизде бугу бар,
Бу сөзүмдү угуңар!
Ачып азыр баштарын,
Өлүп калган кишиге
Ааламга берип аштарын,
Өз алдынча болгонсуп,
Өнөргө каркап толгонсуп,
Төштүк, Манас болгонсуп,
Дөөлөткө жедеп толгонсуп.
Баштатадан жок кылбай
Катагандын Кошоюн,
Как шу жерге келгени
Кайратын көрдүк ошонун.
Артынан чыгып балдары,
Акылман болуп бардары,
Түркүстөн жери кең болуп,
Кылым кытай журтуна
Кырдагы кыргыз тең болуп
Өтүп кетип баратыр,
Жаккан оту кытайдын
Өчүп кетип баратыр,
Жаандагы балбандар
Жайын таап дүйнөдөн
Көчүп кетип баратыр.
Ашын бузуп чыр кылып,
Атын жыгып сын кылып,

Ушу баштан урушуп
Убатпасак болбос деп,
Урган тамын түбүнөн
Кулатпасак болбос деп,
Улуу-кичүү, жаш-кары
Чуулатпасак болбос деп,
Улук коюп кытайдан
Суратпасак болбос деп,
Гүлбагын бузуп күл кылып
Уратпасак болбос деп,
Баш көтөргөн мыктысын
Сулатпасак болбос деп,
Кумул, Чаган, Агылык,
Эмил, Бөкөн, Тагылык,
Сыябушта калмак бар,
Калмакта Ушаң, Карамар,
Чантууга кылган ызалык
Калайык байкап караңар.
Уркун, Эртыш эки суу
Калмактын жайы мына бу,
Эрименин чөлү бар,
Күн жүрүшү жагында
Ит ичпестин көлү бар,
Баарында калмак эли бар,
Бастан келген төрт бурт
Не деп кылар деми бар?
Ашына азап кылалык,
Айтууга мазак кылалык.
Тоюна тозок кылалык,
Тобуна азап кылалык,
Чоңойтпой журтун кыралык,
Жогорулаган чантууну
Жоготуп алып тыналык!
Уучтайлык ушу жашынан,
Кыралык ушу башынан,
Кызы өспөсүн жашынан.
Бир башы өсүп үч болор,
Үч башы өсүп жүз болор,
Какандын калың журтунан
Кара кыргыз элине
Каяша айтар ким болор,
Казып салып дүмүрүн
Какандын журту тим болор!
Бул сөздү айтып Коң төрө
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Солондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,

Токшукердин Бозкерттик,
Солобонун Соорондук,
Чыраштардын Бедөөнү,
Дагырлардын Көдөңү,
Жалпы кытай улугу
Күлүктөн атын минишип,
Күрөөкө тондон кийишип,
Бармакка кытай тийишип
Кеңеш кылып алышты,
Кесенип жүргөн Коңурбай
Кермекчи болду арышты.
Калмактан Сукал баш болуп
Ороңгу менен Жолойго
Бозкерттик баштап барышты.
Калмактан Ушаң карысы,
Акылга келди баарысы:
Күлүгү келсе окустан
Атты бууп токтотсо
Күйүк чыгар ушундан.
Кылычты кындан чечишип,
Кыргыз, калмак болгону
Кырылышып кетишип
Балаанын оту жанбасын,
Башынан душман кытайдын
Бар табасы канбасын?
Кытай турат камынып
Кыргызга кыргын салмакка,
Кыргызга кылыч чабылса
Кысталаң түшөр калмакка.
Болушпасак болот деп,
Кытайга калмак болушса
Кара кыргыз тукуму
Кайраты каркап толот деп,
Кыямат кайым болгончо
Кыргынын баспай коёт деп,
Кара көздү оёт деп
Кан Ушаң сөздү баштады,
Аягына сөзүн чыгарбай
Жолойду кара басканы:
Ушу жерде бурутту,
Чакырып алып ашына
Келгенден салып кейишти
Ызалантып курутту.
Тууган деп кантип турайын,
Кыя тартып сөз айтып
Кылыксып келип турганын,
Кытай эле болот тууганым,
Аралашып сүйүшүп,
Ат чылбырын түйүшүп,
Өлгөнүнө күйүшүп,

Тирисине күлүшкөн,
Эңкейип бара жатканга
Тирөөч болуп жүрүшкөн
Кытайдан кантип кетейин,
Кыргызды самап нетемин,
Какандан кантип кетемин,
Казакты самап нетемин,
Кан Коңурбай айткан соң
Кара жандан кечемин!

Башкасы турду майышып,
Кантерин билбей кайышып,
Ороңгу, Жолой ол экөө
Болбоду журтка тайышып.
Коңурбай ыза болуптур
Манас менен сайышып.
Балбанга түшүп алыптыр,
Кошой дөөдөн жыгылып
Кордугун көрүп калыптыр,
Аркасын Манас айра чаап
Зордугун көрүп калыптыр,
Ал себептен көжөлүп
Болбой Жолой туруптур,
Калмакты кудай уруптур.

Кытайдын журту кылкылдап,
Чабдардын бели былкылдап
Атка минип алганы,
Жайнап жолго салганы,
Журттун баары чогулуп
Болжогон жерге барганы,
Тарса, жөөт, сакалат,
Аягы барып бул иштин
Ат келишке такалат.

Ат токтолгон жер экен
Түркүстөндүн ары жагы,
Куу-Жекендин аралы.

Аттын баарын токтотуп,
Алтымыш киши калысы
Астын тосуп калышты,
Баарысын кырка тургузуп
Бата берип салышты.

Куу деген бас экен,
Аяк-башы түшчүлүк
Дайрага жакын саз экен,
Саз боюнда жайнаган
Жапан учкан каз экен.
Астында минген жылкыңыз,
Айдап жүргөн мүлкүңүз,
Ашапке айткан бу сөз деп
Аңдасаң келер күлкүңүз,
Балдар жөнөп кеткени,

Ошо чапкан аттардын
Күлүктүгү эмей неткени,
Каркыра бар, казы бар,
Жекендинин сазы бар,
Каркыра менен казынан
Кыргын кылып кеткени.
Көтөрүлүп учканча
Көбүн тепсеп кетиптир,
Ат айдаган алтымыш
Аркасынан жетиптир,
Аттарына артынып
Арбын алып кетиптир.
Кээсинин мойнун кыйыптыр,
Каз, каркыра өлүгүн
Артынан келген алтымыш
Алда канча жыйыптыр.
Кай бирөө сынган канаты,
Калп, чынына көз жетпейт,
Калган экен бу күнгө
Көкөтөйдүн санаты.
Учкан куштай сай тулпар
Урунуп жолго салыптыр,
Оозун жайып балдары,
Оң солдоп камчы салганы,
Шашкеде коё берген ат
Улаан учу Кара-Кум
Кечинде келип калганы.
Алты миң калыс адам бар,
Атка көзүн салгандар.
Атты салып жолуна,
Жибербей оңу-солуна,
Таамай миң ат толгончо,
Миң ат өтүп болгончо
Өткөрүп жолго салыптыр,
Андан кийин өздөрү,
(Муруңкуңдун сөздөрү),
Артынан жөнөп калыптыр.
Алты миң калыс өткөрдү,
Аттын аман өткөнүн
Артынан карап көз көрдү.
Аккан Иле суусу бар,
Ары жагы Капал тоосу бар.
Аттын баары кыдырып,
Кең Иленин суусунда
Улуу өзөн жолго салыптыр,
Чабдарга жакын келгенде,
Өргө тарта бергенде
Өркөчү бийик өр Кула,
Өзү айбандан зор Кула,
Омурткасы оң Кула,

Ойротто жок чоң Кула,
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула
Кара тер басып камыгып,
Кара бою нымыгып
Сөөгүнөн суу чыгып,
Таноосунан буу чыгып,
Тар колтуктан суу чыгып,
Өпкөдөгү канаты
Өсүп жаңы жазылып,
Туяк тийген жерлери
Жер очоктой казылып,
Кара болот суулугу
Жерди көздөй басылып,
Желмаяндай чоң Кула
Желдей учуп бүгүлүп,
Караанын көргөн кара журт
Баш байгеден түңүлүп,
Жети аттын арка жагында
Жетпей келген Аккула
Жебе огундай кыркырап,
Үстүндөгү баланын
Жеңи чолок, сур күрмө
Үзүлүп калчу немедей
Делбиреп этек дыркырап,
Даңкандан аткан таштары
Төө мылтыктын огундай
Төбөсүндө чыркырап.
Асты жакта карасаң
Жолойдун аты Ачбуудан
Жолго түшүп алыптыр,
Көй тулпардан — көп аттын
Астына чыгып калыптыр.
Төштүктүн аты Чалкуйрук
Көрүп Көйкап жерини,
Мээнетин бекем көп тартып
Көп перинин элини,
Арман кылып кайгырып,
Андан келген, жаныбар,
Алты эсе күчтөн айрылып,
Жети жандуу Чалкуйрук
Жел учкандай бурулуп,
Алты жандан айрылган,
Арман кылып кайгырган,
Калбас эле аянып,
Жайы кеткен бу күндө
Жалгыз жанга таянып.
Ачбуудандан өтсөм деп,
Ашка чукул жетсем деп,
Көй күлүктөн чыксам деп,

Көкөтөй туусун жыксам деп
Чалкуйрук чуркап алыптыр,
Жолойдун аты Ачбуудан
Чаң илээшпей калыптыр.
Ачбуудан келет аркырап,
Оозунан карандын
Канды көбүк барпырап,
Туяктын тийген таштары
Асмандап учуп заркырап.
Бир күндүк тери калыптыр,
Билбестиктен дөө Жолой
Тер албай байге салыптыр:
Куйругу кулач бурулуп,
Капталдан тери куюлуп,
Коёндой кулак жапырып,
Даңканын көккө сапырып,
Байгенин алдын талашып,
Чалкуйрукка жанашып.
Аркасына карасаң
Кошойдун аты Чоңсары
Ач маралдай бүгүлүп,
Ач күсөндөй түйүлүп,
Көкүлү көккө шүйүлүп,
Үстүндөгү баланын
Күрмөнүн чаңы күбүлүп,
Арыштап чуркап алыптыр.
Мунун арка жагынан
Будаңчаңдын Салкара ат
Бу да келип калыптыр.
Мунун арка жагында
Музбурчактын Телкүрөң
Удаа келип калыптыр.
Аркасынан арыштап,
Аманат жанды карыштап,
Семиз чаап салыптыр,
Керкөкүлдүн Керкашка,
Келбети малдан бир башка,
Чаткаягы чаткалдай,
Жүгүргөндө чатына
Жүктүү төө баткандай.
Аркасынан караса
Карачтын аты Жаркызыл,
Анын арка жагынан
Алоокенин Наркызыл.
Көкчөнүн аты Көгала,
Көзүн жаштап үстүндө
Чаап жүргөн шум бала,
Заяпкерсинип алыптыр,
Көкөтөйдүн ашы үчүн
Көбүрөөк байлап салыптыр,

Этинен оогон кези бар,
Атты чапкан бу бала
Арбыныраак эси бар.
Өткөрө байлап салдым деп,
Көкчөнүн тилин алам деп
Убалына калдым деп.

Катарында калбастан
Калкамандын Казгара,
Анын арка жагынан
Султакандын Тазгара,
Чегиштин аты Сарала,
Агыштын аты Карала,
Көчпөстүн аты Чабдары,
Көт жагынан чукулдап
Бакайдын аты барганы.

Үмөттүн аты Жаркызыл,
Аркасынан калбастан,
Башы кытай журту экен,
Бакча бийдин Баркызыл,
Багыштын аты Суркийик,
Шыгайдын аты Акмоюн,
Бай Көкөтөй ашында
Кылымга болгон чоң оюн.

Аталабектин Акжамбаш,
Санжыбектин Саркызыл,
Чыноончүктүн Чияла,
Айта берсе аты көп,
Акыр заман журтуна
Аңгемелүү бу бир кеп.
Алтымыш атта байге бар,
Алганга сонун пайда бар.

Эң аягы Кулабээ,
Эң жүгүрчүү курган бээ,
Артынан ичмек түшүптүр,
Алсырап андан алыптыр,
Алтымыш болуп калыптыр.

Бу сөздү таштап салыңар,
Муруңку кеткен буудандын
Алда эминен сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.

Ашып өтүп Чабдарын,
Айдап кытай бардарын
Коңурбай жөнөп алыптыр
Чоң Иленин боюнда,
Короготу, Кош-Көлдүн
Сары-Жазы оюнда.

Коңурбай байкап караса
Короготу, Кош-Көлдөн
Коюу чаңы бөлүнүп,
Суук-Дөбөнүн оюнан

Ат сүрөөчү көрүнүп,
Ат бубагы баары буу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Астындагы Ачбуудан,
Артындагы Чалкуйрук.
Эликтей чуркап Чалкуйрук
Эңкейиш жерде өтүптүр,
Өөдө жерде Ачбуудан,
Өкүм күлүк союлгур,
Астына чыгып кетиптир.
Ал экөөнүн артынан
Эти кызып, бою ысып
Эми Кула ат жетиптир.
Бакайы жерге малынып,
Маралдай төшү салынып,
Атын көрүп эр Манас
Алдасына жалынып.
Аңдабай мурда калыптыр,
Кырк төрт кытай жабылып,
Баш болгону Коң төрө,
Манжулукка чоң төрө,
Аккуланы жыгууга
Аракет кылып калыптыр,
Эки жайсаң чаптырып
Туура тосуп салыптыр.
Арстандын аты Аккула
Абыдан кызып калыптыр,
Арышын керип салыптыр,
Жолдогу эки сундуңдан
Аттап өтүп алыптыр.
Алгара менен чуратып
Коңурбай жөнөп калыптыр.
Алгара ат менен жетсем деп,
Манастын аты Аккула,
Омуроо менен урдуруп
Ойрон кылып кетсем деп
Коңурбай жөнөп калыптыр,
Чаңга аралаш чапкылап
Манас да жетип барыптыр:
Арчатору чуратып,
Артынан чаңын буратып.
Аккулага жетерде,
Алгара менен Коңурбай
Көмө коюп кетерде
Чокусунда чогу бар,
Өзөк кылып салдырган
Көк коргошун огу бар,
Толгомолуу камчыны
Оң имерип алганы,
Атымда, капыр, нең бар деп

Оroidон ары салганы.
Малакайдан чаң чыкты,
Жаак жарылды, кан чыкты.
Эстен танып эңгиреп,
Эрдемсиген Коң төрө
Акылдан танып зеңгиреп,
Аттын жалын кучактап,
Жаагы кеткен жарылып,
Аккан каны бурчактап.
Аккула озуп кеткени,
Аркасынан акырып
Алмамбет баатыр жеткени,
Атка кара санаган
Андай эмес, мындай деп
Жолойдун аты Бууданды
Чокудан ары урганы.
Мүргүп барып жыгылып
Ачбуудан араң турганы.
Чалкуйрук өтүп алыптыр,
Антип-минтип оңолуп
Кайтып жолго киргенче
Үч ат өтүп калыптыр.
Үтүгүңө шоодай деп,
Үтүрөңдөп эр Жолой
Алмамбетке барыптыр.
Аккуланы жыгууга
Коң төрөң калды аракет,
Ат жыгыш мына мындай деп
Алмамбет кылды балакет,
Канетет элең, капыр деп
Кан Алмамбет айтып кеп,
Андан бөлөк сөзү жок,
Аяр кылаар өзү жок
Алмамбет жөнөп алыптыр.
Алиги Жолой капыры
Алеңгир жаага ок кездеп
Атамын деп калыптыр.
Жааны кездеп жатканын
Акбалтанын Чубагы
Көргөн экен бу дагы.
Эшик эндүү айбалта
Белден сууруп алыптыр,
Бейли бузук Жолойду
Оroidон ары салыптыр.
Айбалта башка чабылып,
Жаа кездеп аткан Жолойдун
Акылы кетип жаңылып,
Жаасы колдон түшүптүр,
Жаалданган чоң Жолой
Жанынан үмүт үзүптүр.

Кылчайып артын караса
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы
Жабылышып калгандай,
Башы таштан болсо да
Жайын кылып салгандай.
Аны көрүп чоң Жолой
Качып кирди калмакка,
Ушаң айтса болбостон
Калды бүтүн чатакка.
Аттын баарын өткөрүп,
Алтымыш атты көз көрүп,
Арстан Манас, баарысы,
Ак сакал Кошой карысы
Баш байге кыргыздыкы деп,
Башка элдин атын башкарып
Байгенин баатыр камын жеп,
Келген атты тутууга,
Сак болгун деп ушуга,
Алтымыш бир киши бар,
Арстан Манас баатырдын
Калыстык кылмак иши бар.
Даяр келсе туткун деп
Алтымыш киши коюптур.
(Али да шондой нуска бар
Аты даек болуптур).
Аскердин баарын токтотуп,
Аттын баарын жоктотуп,
Ар кайсыга мал бөлүп
Жүргөнүндө топтотуп,
Челек менен Чарында,
Байге койгон баарына,
Үч-Алматы боюна,
Байге бөлүп токтотуп
Үч-Булактын оюна.
Аяк аттын байгесин,
Ала турган пайдасын
Кызыл-Кыя белине,
Тологодун жерине
Сан кой солоп салыптыр:
(Акыр заман журтуна
Аты Сары-Тологой
Атак болуп калыптыр).
Аттын ээси чапкылап,
Арстан эрди бошотпой
Азапты алар салыптыр,
Айланышып ал элге
Кечигип баатыр калыптыр.

КЫТАЙ-КАЛМАК БАЙГЕГЕ
ЗОРДУК КЫЛЫП, УРУШ БОЛГОНУ

Келген аттын байгесин
Санап бөлүп салыптыр,
Санап көптү таратып,
Эртеси жок кечинде,
Көз байланган кезинде
Көсөл Манас барыптыр.
Үч-Булактын Кара-Суу,
Баш байгени байлатып
Коюп кеткен жери бу.
Келип Манас караса
Он алты чоро калыптыр,
Он алтысын ойрондоп
Башы-көзүн жарыптыр,
Байгени тартып алыптыр.
Жылас кылып, жылдырып,
Калмак өкүм кылдырып,
Кытайдан бар Коң төрө,
Кырмус уулу Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактан бар Ушаңы,
Кара жалдуу Будаңчаң,
Каткалаңдын Сайкалы,
Солондон бар Алооке,
Доңуз кыял эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солон башы Соорондук
Төө айдашып боздотуп,
Жөн малын айдап топтотуп,
Кишинетип жылкы айдап,
Кишисин көрсөң айгайлап,
Тай, кулуну чуркурап,
Талаадан тозоң буркурап,
Уй айдашып мөөрөтүп,
Атыбыз келди, алдык деп
Эр Коңурбай жөнөтүп,
Кой айдатып мааратып,
Талаадагы малчыны
Кокуйлатып таратып.
Астындагы Аккула,
Артынан барган Чалкуйрук,
Үч атым удаа келген деп
Коңурбай айтып чоң буйрук,
Үчүнчүсү Ачбуудан,
Үч аттын алып байгесин,
Кыйгылап кытай мал кууган.
Шол ишин көрүп таң калып,
Жаратканга жалбарып,
Тогуз уул кенжеси
Элеман байдын эркеси
Астынан чыгып акырып,

Чаңды обого сапырып,
Төрт сан* экен жолдошу,
Төрө Төштүк жолборсу
Жөнөтпөскө жол тосту.
Төрт саны кырк миң кол экен,
Кытайдын журту сан жеткис,
Башчысы Коңур зор экен,
Тепсеп кирип барганы
Терс-Маёонун жолу экен.
Терс-Маёо деген суу экен,
Манасты тууй электе
Текес кан турган бул экен.
Тартынбай кытай кол салып
Бай Көкөтөй ашында
Байгесин тартып алыптыр,
Барсылдашып эр Төштүк
Жоболоң жолдо салыптыр.
Кытайдын журту кыжылдап,
Кумурскадай быжылдап,
Калмактын журту кажылдап:
Байге берип нетебиз,
Баарысын алып байгенин
Элге эсен кетебиз.
Тулпардан чапкан экенбиз,
Байгеси эмес, бурутту
Коңурбай, Жолой жооп берсе,
Тундура чаап кетебиз!
Кыргынды кыйын салабыз,
Кызыталак чантуунун
Кызынан тартуу алабыз!
Уруксат тийсе чоңдордон
Уйпалап чаап салабыз,
Уруп кеткен буруттун
Уулунан тартуу алабыз!
Босогосун кыйратып,
Боз уланын ыйлатып,
Боордон байтал туйлатып,
Керегесин кыйратып,
Келин, кызын ыйлатып
Кериден бээсин туйлатып,
Укуругун шиш кылып,
Унуткусуз иш кылып,
Туурдугун ичмек кылабыз,
Туташын койбой кырабыз,
Үзүгүн ичмек кылабыз,
Үлгүртпөстөн кырабыз!
Каралашсак канкорго
Канын суудай төгөлү,
Кабыргасын сөгөлү,
Кыргыз уулу болгонго

Касапташып көрөлү.
Ачбуудандын байгесин
Алдырганча коёлу,
Байге түгүл баарысын
Черикке* салып бөлөлү,
Чекчеңдеген канкордун
Челишкенин көрөлү!
Четине чыгып кеткенче,
Терс-Маёодон өткөнчө,
Эчкиликтин эки чат
Эптеп ошоо жеткенче
Жылдырып малды айдайлык,
Жолуккан чантуу бар болсо
Жылас кылып байлайлык,
Терс-Маёодон өткөн соң
Колдо жүргөн адамын
Койдой союп жайлайлык.
Бу сөздү айтып сөздөшүп,
Бакалыкка көздөшүп
Бара турсун капырлар.
Кыргызга кыргын салууга
Кытай, калмак акылы,
Байге берип таратып
Кечинде келди баатыры:
Сынып жатыр куругу,
Ылайланып тунугу,
Өлөөрчө болгон жарадар
Он алты баатыр улугу.
Кара жандан шекинип,
Кай бир ногой калыптыр
Кайыңга чыгып бекинип.
Каркыранын карагай
Кай бирөө качып кириптир
Калганына карабай.
Ээ боло албай кытайга
Элдирешип калыптыр,
Күн дигерде чагында
Эр Бокмурун барыптыр,
Башка журттун калганын
Баатырга таштап салыптыр.
Бокмурун эми барыптыр
Көкөтөй туусун көтөрүп,
Алмалуу-Сууга барганда
Астынан чыгып эр Төштүк.
Бокмурун алган жүз миң кол,
Бокмурундун кайраты
Болжолун көрсө тоодон мол.
Ушуларды көргөндө
Ушаң баатыр кеп айтат,
Урушпадым деп айтат.

Отуз беш миң жолдошу,
Ол бөлүнүп алыптыр,
Ойрон болгон дөө Жолой
Оройлугун салыптыр.
Кытайдан кырк миң киши алып,
Кыйынсынып Жолою,
Элүү миң аскер өзүндө,
Жан көрүнбөй көзүнө,
Желегин желге жапырып,
Ушанды көздөй качырып,
Чаңды обого сапырып,
Кытайы келет кыйгылап,
Калмагы келет кайгайлап,
Найзага желек туу байлап.
Ал ишти көрө салыптыр,
Будаңчаң, Ушаң бу жерден
Кайра качып калыптыр,
Соңунан кууп калмактар
Токсон бешин түшүрүп
Ат-тонун олжо алыптыр.
Алар минтип жүргөндө,
Бузулуп калмак бул күндө,
Ал кезекте түн экен,
Кара калмак бузулуп
Карсылдашкан күн экен.
Супа садык чалыптыр,
Таң сөгүлүп калыптыр.
Конокторду таратып,
Жай-жайына каратып,
Кечинде барган Манасың,
Кетте, кичик калайык
Кебине айран каласың:
Кытай да болсо кылым журт,
Кыжылдаган кызталак,
Көпчүлүгү кара курт.
Калмак да болсо кандуу журт,*
Кайнаган бу да кара курт.
Акыры тууган болор деп
Ойлосом алыс жумушту
Ойрон болгон ит Жолой
Самаган экен урушту.
Тилегенин берейин,
Жаратканым жар болсо
Талпагын ташка керейин,
Ат байгесин тарттырып
Алдырганча өлөйүн!
Байгени берди дегенче
Манасты өлдү дегиле,
Батаңды кыла келгиле.
Бу сөздү айтып акыры

Буудан Манас баатыры
Эр Төштүктү чакырды,
Төштүк кууп кетиптир
Коңурбай, Жолой капырды.
Байгесин жаңы алыптыр,
Жедигердин Багышы
Жаткырып күткөн айлынан
Жаңы келип калыптыр.
Байгесин тартып алды деп,
Кыргыз уулун кыйратып
Узап кытай калды деп
Уккан жерден күүлөнүп,
Ушу кандай кордук деп
Урган таштай сүйлөнүп,
Айгайлаган чуу менен,
Айчык алтын туу менен
Ал жөнөдү жети миң,
Агыш жүрдү эки миң.
Акбай алды колуну,
Кытайдын түштү соңуна,
Текестин кирди жолуна.
Катагандын Кошою
Кабарын угуп ошонун
Он бир миң аскер алыптыр,
Оёндор жолго салыптыр,
Түн боюнча жыйылып
Түмөн кол болуп калыптыр.
Будаңчаң, Ушаң бул экөө
Кендегердин коосуна
Кез болуп кытай жоосуна
Турган экен бөлүнүп,
Кыргыздарды көргөндө
Түк калбай баары төгүлүп
Оң жактан келип калганы,
Ойрон кылды Жолой деп
Ойбоюн Ушаң салганы.
Ошо күндө эр Кошой
Ак сакалын жайкалтып,
Боз жоргону чайпалтып
Аскердин чыкты астына,
Арстан Төштүк, Бокмурун
Абаңдын келди кашыңа.
Күн жаңыдан чалганда,
Көлөкө тоодо калганда
Көтөрүлдү канча жан
Көк жал Манас барганда.
Аргымак, бедөө жалпоочтоп,-
Азаматты шайдооттоп,
Аккуланы бош коштоп,
Алмамбет, Сыргак, Чубагы,

Ар жакта жүрүп арстандар
Аман калган убагы,
Ажыбай менен Чалыбай,
Кыраан баатыр Кутунай
Эр Манаска кошулуп
Эми келди жайма-жай.
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Төрө Манас баш болуп,
Жер союлуп былкылдап
Баатырлар жолго салыптыр,
Оң жагынан оролуп,
Астын тозуп торолуп
Будаңчаң, Ушаң барыптыр.
Сүмбөдө айлым баатыр деп,
Сүрдөөнүңдө жүрөрмүн,
Азыркысын кытайды
Алганыңды сүйөрмүн.
Ал сөздү айтып кошулуп,
Асманга чаңы созулуп
Куугунчу жөнөп калыптыр.
Кужулдап кытай, калмагы
Кулжага жакын барганы.
Тескей тоосу түгөнбөй
Алтайга кирген учу бар,
Аңгемеси ушу бар,
Күңгөй тоосу түгөнүп
Талаа болгон тушу бар.
Текестин суусу барыптыр
Тегеренип бурулуп,
Тоо түгөнүп калыптыр
Сууга жетип урунуп,
Күркөө, Күйүк жери бар,
Кундактын суун бойлошуп,
Кутурушуп ойношуп,
Кужулдаган калмактар
Кутулдук деп ойлошуп
Как шо жерге барганда
Кара башыл туу менен,
Кара жер көчкөн чуу менен
Каптап кыргыз кол келди,
Кайгайлаган капырга
Кара жанга зор келди.
Йдатып коюп элине,
Жеттим деп калмак жерине,
Аскар уулу Жумабек,
Азыр мында турба деп,
Чанактагы айлымды
Тоодон түшүп алсын деп,
Жолго конуп калсын деп,

Сулуу Кыяш катын деп,
Кан Коңурбай баатырдын
Астын тозуп калсын деп,
Какайдан* канча сойсун деп,
Ак чучугун күрүчтөп
Азыр кылып койсун деп,
Аракты арбын тартсын деп,
Коросон арак тарттырып,
Кош атанга артсын деп
Байгени тартып алганда,
Төрө Коңур баш болуп
Төтөнү көздөй салганда
Чаптырган Жумабегини.
Түн боюнча ол жүрүп,
Ат аябай мол жүрүп,
Бир күн, бир түн жол жүрүп,
Ат аябай жүрүптүр,
Чанактан журтун сүрүптүр.
Убаң тоонун оюна,
Өйүз жагы Кулжа бар,
Курдум суунун боюна
Толо конуп алыптыр,
Кыргызды кыргын кылдык деп
Кыйрына кабар салыптыр.
Кырк уруу калмак баары бар,
Ичинде кыйла кары бар.
Акылмандар кеп айтып,
Ашыгып бекер эл көчтү,
Арстан Манас бар болсо
Алдырбайт эле деп айтып
Кужулдашып калыптыр.
Жумабектин көтүнөн
Жолой жолго салыптыр.
Кара аламан карасы,
Азыркысын айрылбай
Калмак, кытай арасы,
Мал айдашып, жайышып,
Байгени тартып алдык деп
Баатырсынып калышып,
Коң төрө бар кошунда,
Нескара баатыр ушунда,
Кырмус шаанын Мурадил,
Каңгайлардан Ороңгу
Каткалаңдын Сайкалы.
Оң тарабы түштүктө
Оркойгон улуу тоосу бар,
Убайың түзгө келгенде
Артынан жетер жоосу бар.
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,

Асабалар жалпылдап,
Алтындуу туулар жаркылдап,
Атылган мылтык тарсылдап,
Кырк уруу кыргыз буркурап,
Кыргын салып чуркурап,
Төшкө найза коюшуп,
Айбалталап капырдын
Төбөлөрүн оюшуп,
Мойнуна кылыч салышып,
Бейкут бейбакты
Бойбойлотуп алышып,
Алыскысын найзалап,
Кыйрына келген кай бирөөн
Кылыч менен кайсалап,
Мылтык менен атышып,
Капталдан канга батышып,
Белсенип кыргыз кириптир,
Мен-менсинген бектериң
Белин бүктөп ийиптир.
Чоюн баш оюп төбөсүн,
Сойлотту далай төрөсүн.
Бейкам, атка мине албай,
Бекинер жерин биле албай,
Кытайдын көбү кырылды.
Өзүнө канжар салышып,
Өбөктөп жатып калышып,
Өлүп жаткан андан көп,
Өөдө-төмөн жүгүрүп
Жашынарга жер таппай
Шашып жүргөн сандан көп.
Мине качып атына,
Жетер адам жок болуп
Бир-биринин датына,
Кужулдаган капырлар,
Качкандары тыгылып
Курдум суунун чатына.
Чантуудан чабуул көргөнчө,
Чапкылатып өлгөнчө,
Кыргыздан чабуул көргөнчө,
Кылычтатып өлгөнчө,
Казактан каар көргөнчө,
Камчылатып өлгөнчө
Сууга качып жетишип,
Чулп деп түшүп кетишип,
Кутулбасын билген соң
Курдумга боюн ташташып
Агып жүргөн андан көп,
Аманат жанын корголоп
Багып жүргөн сандан көп.
Он беш миң аскер кол менен

Алооке качып жөнөдү
Алкымга кирип жол менен.
Алгара атын миниптир,
Албарсын белге илиптир,
Мурадил менен Коң төрө,
Кызыл чоктуу Нескара,
Жүз элүү миң колу бар,
Ичинде Коңур зору бар.
Ол үчөөнө кошулуп,
Обого чаңы созулуп,
Ороңгу келди ороңдоп,
Кулабээнин куйругу
Көтөрүлүп сороңдоп.
Көк ала болгон башы бар,
Элүү менен алтымыш
Арасында жашы бар,
Колунда атар жаасы бар.
Жаасы өгүздүн белиндей,
Жаадай болгон Кулабээ
Чуркашы сырттын желиндей,
Жоо дегенде эринбей
Ороңгу чыкты ороюп,
Оң колунда капырдын
Токсон кез найза короюп.
Ороңгу менен төрт болду,
Эр Коңурбай калчанын
Эки көзү өрт болду,
Кайраты бойго карк толду,
Калабалуу калчага
Кайрат кылар чак болду.
Майданга кирди бакырып,
Чылабалап акырып,
Чын ураанын чакырып.
Найзасын колдо зыңкыйтып,
Алгара атты кындыйтып,
Көк жолборстой чамынып,
Көк күбө тонду жамынып,
Калканын тартып башына,
Нескараны алып кашына,
Найзаны колдо сойлотуп,
Алгара атын ойнотуп,
Коңурбай түштү майданга
Лаанаттап* акырып,
Лаайламалуу деп
Кан Коң төрө бакырып,
Үзүктөй темир жамынып,
Арстандай чамынып.
Акырып чыгып калганы,
Он тогузда Бокмурун
Ол ишти көрө салганы.

Караганым как ушу,
Кара кытай журтунун
Калаба сүйүп иш кылып,
Тартып алып байгени
Кутурганы так ушу.
Тобокелге салайын
Тогошмокко барайын!
Айбан чалыш нааданга
Алдырсам арбак урбайбы,
Алсырасам качармын,
Атым күлүк турбайбы,
Ок жетпеген Мааникер,
Ороңдогон калчага
Ой калайык, коё бер!
Бу сөздү айтып бууланып,
Муздай жүзү нурданып
Бокмурун чыкмак болгону,
Болжолун көрүп эр Кошой
Кой деп айтып койгону:
Балтыр этиң толо элек,
Балбан күчүң боло элек.
Жүрөк этиң толо элек,
Жүткүнөр кезиң боло элек,
Өрөпкүп, балам, барбагын,
Өчмөндүү болгон доңузга
Алдырып намыс салбагын!
Жетим уул, тул катын,
Жергеңдин баары кападар,
Алсыраган айлың көп
Айрылып калган алынан,
Аш беремин деп жатып
Түк калбаган малынан.
Майдан жакка барбагын,
Баатырлыгы ашык эр деген,
Балбандыгы башкача
Капаста кара шер деген,
Казат десе дегдеген,
Каны суюк сен түгүл,
Канкор Манас жеңбеген.
Урушка барба ага деп,
Уруксат жок сага деп
Эр Кошой айтып турганы,
Ал сөзүн угуп Бокмурун
Кошойдун сөзүн бурганы.
Бурбаганда неткени,
Ачуусу келип кеткени,
Кайраты кармап жеткени:
Ата, кокуй, абаке,
Акылыңыз канаке!
Жазуудан артык жан өлбөс,

Тактада жатып кан өлбөс.
Ажал жалгыз, айда өлбөс,
Адам уулу кайда өлбөс,
Өлбөгөн бенде не көрбөс.
Өзү кадыр алданын,
Өкүмүнө ким көнбөс.
Абаке, Кошой, акылман,
Ак сакалдуу болгондо
Айрылдыңбы акылдан?
Жалпы кыргыз балдары
Өлгөн ашка чакырып
Келгенинче дарманы,
Кызыталак итиңдин,
Сайыштан Манас жыкканга
Калган экен арманы.
Айылым жакын жерим деп,
Айланасы бар калмак,
Кылым кытай элим деп
Кылып турган кордугун,
Көзүң көрүп турбайбы
Көпсүнүп кылган зордугун.
Катагандын калкысың,
Карыса да алпысың.
Мындан теги аяба
Көкөтөйдүн жалгызын!
Намысым үчүн жөнөйүн,
Адырайган калчаңа
Ат салышып көрөйүн.
Абаке, Кошой, бата бер,
Ажалым жетсе өлөйүн!
Ал сөздү айтып салганы,
Абакеңиз эр Кошой
Батасын берип калганы.
Камалган кытай канчасы,
Кан Коңурбай калчасы,
Байгемди айдап алганы,
Балаага өзү калганы.
Манас ойлоп кыйла кеп,
Кызыталак калчага
Баруучу киши жоктур деп,
Бек Коңурбай калдайга
Пери барар, жин барат,
Бендеден адам беттейби,
Менден бөлөк ким барат?
Бу сөздү айтып эр Манас,
Бокмурун чыгып калганын,
Кошойдун коргоп салганын,
Аны менен иши жок,
Бокмурун минтип жатканын
Теги билген киши жок,

Ооздугун чыгартып,
Октой болгон Аккула ат
Кара суудан сугартып,
Кара боюн каптатып,
Кандагайга чаптатып,*
Кечип жүрсө чок өткүс,
Кездеп атса ок өткүс,
Атка тердик салдырып,
Ак каңкы ээр* алдырып,
Арстан Манас баатыры
Айнектей көзүн жандырып,
Кандагайын шымданып,
Кара боюн чыңданып,
Кайраты каркап толуптур,
Камданып баатыр болуптур.
Канкор минтип калыптыр,
Атка минер кезекте
Казактардан Жоорунчу
Баатырга жетип барыптыр.
Мааникер минип алды деп,
Бабаң Кошой кой десе
Жаман көрүп салды деп,
Көкөтөйдүн Бокмурун
Көпкөк темир тон кийип
Майданга кирип калды деп
Барып айта салганы.
Айтканын угуп арстаның
Манас да чочуп калганы:
Алда кандай шумурай,
Алаптабай тим турбай,
Намыстанып алган го,
Сыйласа сыйрып турганга
Ачуу келип калган го.
Ал сөздү айтып эр Манас
Алып кел бери атты деп
Аккуланы тарттырып,
Алтындуу жарак артынып,
Жаалы чыгып сөзүнөн,
Жалыны чыгып көзүнөн,
Күркүрөшү күн болуп,
Карарышы түн болуп,
Бетинен чыгып заары
Беш байпактык жүн болуп,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы,
Кыялына баатырдын
Айран азыр калышты.
Калмак, кытай колунан,
Чаң созулуп жолунан,
Алгара атын ойнотуп,

Атырылтып толгонтуп
Коңурбай чыкты тыяктан.
Мааникерди кындыйтып,
Бадананы зымпыйтып
Бокмурун чыкты быяктан.
Кара кан ичсем тойбойм деп,
Челишмекке жекеге
Чыкканың чынбы, Бокмурун?
Ал сөздү айтып акырып,
Желегин желге жапырып
Качырып калды Коңурбай,
Каршы турду Бокмурун
Жүрөгү сезбей жайма-жай.
Ак эле боо ишим деп,
Ат байгесин алган соң
Ачынган эле ичим деп,
Кадыр алда жар берсе
Оңолбос капыр ишиң деп
Желеги жибек найзаны
Жетимдин колго алганы.
Жебе огундай Мааникер
Көз жумганча жетиптир,
Эр Бокмурун жаш бала
Жүрөккө найза нетиптир.
Күлүк экен Мааникер,
Күүлөп найза алганча,
Бокмурунга салганча
Буйдалып калып Коң төрө,
Мурунтадан мындайды
Көрө элек экен чоң төрө.
Колуна найза алганы,
Оңдолгончо Бокмурун
Төшкө коюп калганы.
Бокмурундун найзасы
Чарайнага чак этип,
Катуу тийип шак этип,
Эрдемсиген Коң төрө
От көзүнөн жарк этип.
Жанагы тийген найзадан
Шашкан экен Коң төрө,
Кызыл чоктуу ойроттон
Кыйынсыган чоң төрө:
Эрдин минип көтүнө,
Каар толуп бетине.
Эргип ээрге мингенче
Эр Бокмурун жетиптир.
Керектүү жери темир тон,
Найза өткүсүз баары тоң.
Ээриме минем деп
Көтөрүлүп алыптыр,

Көтөрүлгөн көт жакка
Соо жери деп Бокмурун
Жана коюп калыптыр.
Найза жарып өтүптүр,
Кара самбыл кытай шым
Канга толуп кетиптир.
Андай азап көргөн соң
Адырайган чоң Коңур
Намысынан кечиптир,
Башын буруп кара аттын
Колун көздөй кетиптир.
Коёндой чуркап Мааникер
Дагы артынан жетиптир.
Өлчөөсүнүн тушу деп,
Өлөөр жери ушу деп,
Сооттун жогор чети деп,
Туулганын катеби,
Как чыкыйдын бети деп
Бокмурун найза салганы,
Жакасына сооттун
Найза илинип калганы.
Алгара мойнун кучактап,
Артынан каны бурчактап
Коңурбай качып калыптыр,
Кошо келген Нескара
Эр Бокмурун балага
Кыйкырып кылыч салыптыр.
Өзүн чаппай найзасын
Коңурбайдын дартынан
Кыя чаап салыптыр.
Найза колдон кесилди,
Эр Коңурбай жутканча
Нескара кылды кесирди.
Ал ишти көргөн эр Манас
Кейиштен боору эзилди.
Аккула камчы салганы,
Атаңдын көрү кырк баатыр,
Кырылдыңбы таптакыр?!
Ал сөздү айтып эр Манас
Аккула атты чуратып,
Артынан чаңын буратып
Алда деп жөнөп калганы.
Манас күткөн кырк бөрү
Баары койду аламан,
Чаң обого бурады
Чаталактын талаадан,
Өкүмдүк кылган кытайлар
Кутулуп көрсүн балаадан!
Бозжоргону аргытып,
Артынан чаңын баргытып

Кошой кирди урушка,
Самсып турган кара журт
Кошо кирди урушка.
Чалкуйрукту чуратып,
Чаңды артынан буратып
Төштүк кирди урушка,
(Азыркыда аштын аягы чыр,
Аңдап көргүн калайык,
Атаңдан калган жумушка).
Калмак, кытай карабай,
Кайрылышка жарабай,
Олжосу калды талаага,
Олжо түгүл жолукту
Ойрон болчу балаага.
Коңурбай качып алыптыр,
Коржоңдогон Нескара
Колго түшүп калыптыр.
Чатак кылам деп туруп
Капырлардын бу күндө
Башынан качып сыймыгы
Жерге түштү жылдызы.
Ат соорусун салганда,
Капырлар качып калганда:
Айбалта башка шак тийип,
Найза жонго так тийип,
Кылыч тийип мойнуна,
Кан куюлуп койнуна
Шылкыйганы дагы бар,
Эбак өлүп жан чыгып
Зыңкыйганы дагы бар,
Жуушаган койдой кыргыны
Болуп калган чагы бар.
Напат болду канча жан,
Аз кутулду ушундан.
Чылбырын сүйрөп ат калды,
Зыңкыйып ээси жатканы.
Төгүлгөн жерде кан калды,
Чөгүп кыйла жан калды.
Качканы качып кутулду,
Карарган малдын баарысы
Кыргызга бүтүн тутулду.
Чылбырын сүйрөп ат жүрөт,
Чыр чыгарган эл билет.
Эл билбесе неткени,
Эр Коңурбай жарадар,
Каспаңга качып кеткени.
Байгесин тартып алганы,
Көпсүнөм деп отуруп
Балаага башы калганы.
Кара калмак калкыны

Койбостукка алганы,
Коюңар, балдар, тууган деп,
Айткан тилге ынабай
Кокус болуп турган деп
Кошой тыйып салганы.
Койбойбуз, аба, сизге деп,
Кордугу өткөн бизге деп
Бакай баштап карысы,
Кырк чоронун баарысы
Чаталакта Жолойго
Чабуул коюп барганы.
Аңдаңар, балдар, аста деп,
Келиңер акыр артта деп
Аккула менен чуратып
Арстан Манас барганы.
Коңурбайды тозууга,
Башын, малын кошууга
Улуу-Өзөккө барыптыр,
Уютуп айлын кондуруп
Убарага салыптыр.
Таң атпай тосуп барам деп,
Калкына айтып канча кеп,
Катынынын кашында,
Очогунун башында,
От жактырып кактанып,
Катынына мактанып:
Кантейин кара журутту,
Калкты кууруп курутту,
Казасын окуттум белем
Канкор Манас бурутту!
Кетирдим анык айласын,
Алып келдик ал түгүл
Аккуланын байгесин.
Кырк жигитин кыйраттым,
Кызыл канга бөлөдүм
Кыйынсынган кыйласын,
Кыз-катыны ыйласын!
Кылдым белем канкорго,
Кылымды бузган анткорго!
Кырк жигитин кыйратып,
Кыз-катынын ыйлатып,
Босогосун кыйратып,
Боз уланын ыйлатып,
Аш берүүчү бурутту,
Аскер талап курутту.
Курутпаса неткени,
Кужулдаган кытайлар
Кол салган соң мен өзүм
Куп кана талап кеткени.
Коюн айдап мааратып,

Койчуларын байлатып,
Уюн айдап мөөрөтүп,
Уй караган уйчусун
Уруп-согуп жөнөтүп,
Жылкысын жылас алганы,
Мылтык атпай, жаа тартпай
Жылдырып жолго салганы.
Ээн жаткан малыны
Эңгиреттик баарыны.
Алсыраттык алыны,
Такалуудан тай койбой,
Тамгалуудан кой койбой,
Айдап келдик баарыны.
Иш ойлобой сактанып,
Олтуруп отко кактанып,
Катынына мактанып,
Айтып көңүл тындырып,
Айлын минтип тундуруп,
Жолой келип калганга
Айлынын келип баарысы,
Жалпы келип олтурган
Жашы менен карысы.
Акылман-аяр катыны,
Айганыш¹ дээр атыны:
Түпкө жеткен экенсиң
Түгөнгүрүм акыры!
Манаска кусур айтасың,
Байкап турсам өзүңдү
Балакет баскан шайтансың.
Бээжин кайда, жер кайда?
Белиңе таңуу кыласың,
Кытай кайда, эл кайда?
Кыргызды душман баалайсың,
Кытайды тууган каалайсың.
Кытай түбү карабас,
Караса да түбүндө
Азыркысын Манаска
Сен дегенге жарабас!
Калмак сенин атагың,
Башкы атаң маңгул болсо да
Басылбады чатагың.
Бу сөзгө келип калганы,
Атаңдын көрү катын деп,
Ажылдайсың капыр деп,
Карагын сөздүн соңуна,
Камчысын алды колуна.
Камчысын колго алганы,
Катынды жонго салганы.
Кайкалактап катыны
Качып чыкты акыры.

Калкын коюп токтотуп,
Кан Жолойдун бейилин
Көрмөк үчүн акыры
Үйүнүн турган тушунда,
Кебин угуп ушунда.
Катын качып чыкканы,
Артынан куба чыкканда
Ай балта менен бир салып
Как шу жерге жыкканы.
Жыгылды Жолой жер кучуп,
Акылы баштан чын учуп.
Арстан Манас акырды,
Аскерди жүр деп бакырды,
Аңдып турган кара журт
Асманга чаңын сапырды.
Доол согуп карса-карс,
Мылтык атып тарса-тарс,
Былчылдатып калмакты
Ар кайсы жерде барса-барс.
Колдун баары күңгүрлөп,
Алты жүз миң аскери
Каптап кирди дүңгүрлөп.
Баатыр Кошой бакырып,
Өлтүрбөгүн балдар деп
Айгай салып акырып.
Айгай салып абасы,
Ак сакал Кошой бабасы:
Жамандык мындан болсо да,
Жайлабаңар, балдарым!
Душмандык кылып жүрсө да
Тушунда көрүп каларбыз,
Жуда кырып салган соң
Кайдан оңуп аларбыз!
Малын ал да, башын кой,
Баарысында жазык жок,
Бадырек Жолой көзүн ой!
Бу сөздү айтып эр Кошой
Арачалап калыптыр,
Арстан Манас баатыры
Жалгыз ууру баштанып
Жалгыз келип калыптыр,
Алигидей Жолойдун
Айтканына каныптыр,
Ай балта менен бир салып
Ал жерде башын жарыптыр,
Нак өлтүрөр кезекте
Абакеси эр Кошой:
Соогат баатыр, соогат деп
Жанын сурап алыптыр.
Жаткан жерде коркурап,

Жарыктан каны шоркурап
Жатып Жолой калыптыр,
Жардактагы калмакты
Тундура чаап салыптыр.
Ак сакал Кошой кары бар,
Абакең Бакай дагы бар,
Башына залал кылба деп
Арачалап карысы
Айрып койгон чагы бар.
Түбү бизге тууган деп,
Түшүнө албай турган деп,
Не кыласың өлтүрүп,
Ой, эси жок урган деп
Өлтүрбөстөн коё берип,
Элин чаап Жолойдун,
Эки күн жатып той берип,
Өзүң кылган иш деди,
Абаң Кошой кары айтып,
Ак сакалдын баары айтып
Башыңа тийген муш деди.
Коңурбайын кор кылып,
Жолоюнун шилисин
Айбалта менен чор кылып,
Катагандан кан Кошой,
Казактардын Көкчөсү,
Элемандын Төштүгү,
Эштектерден Жамгырчы —
Аш башкарган төрт баатыр
Аман-эсен кайтты акыры,
Бадыша Манас башында,
Баатырдын баары кашында.
Кошой журттун карысы,
Кол салам деп кыргызга
Кор болуптур баарысы,
Атын укса Манастын
Өңкөй калмак, кытайдын
Өңүнөн чыгып сарысы.

АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

А а л ы м — (кээде аалим формасында да айтыла берет)— окумуштуу, билимдүү адам.

Алгачкы маанисинде көбүнчө диндик илимдердин өкүлүнө таандык айтылган.

А б а й ы —1. Кылдан, жүндөн токулган одуракай кездеменин түрү. 2. Кооздолгон ат жабуу, абайыдан жасалган ат жабуу.

Абу замзам — Касиеттүү замзам (суусу), Замзам ата (суусу).

А з а р — (азар — түмөн кол) — азар — иранча он миң; түмөн — түрк, монгол тилдеринде он миң. Экөө бирге айтылганда кош сөз катарында он миң деген маанини берет. Бирок бирге айтылганда, көбүнчө, эсепсиз көп (аскер, кол, эл), сансыз көп деген туюнтмага жакын.

А й р ы —(Айры менен нар калды)— төө деген мааниде (бир өркөчтүү нардан айырмалап төөнү айры өркөч, же айры деп да атай беришет).

А й ч ы к — жарым ай сүрөтүндөгү белги.

Айчыктуу туу — бетинде жарым ай сүрөтүндөгү белгиси бар туу.

Ак каңкы ээр — ээрдин өзүнчө түрү — алдыңкы кашы жазы жана тегерек формада, анын бети оюу, күмүш менен кооздолот. Ак каңкы ээрди кээде кыргыз ээр деп да аташат.

А л а ң — (Көңүлгө салды аланды) — санаа, капачылык. Көңүлгө салды аланды — капа кылды деген маанини билдирет.

Алаткак — 1. Турмушта жок, жөө жомоктук айбанаттардын биринин аты, түпкү теги байыркы түрк тилиндеги адих-аюу деген сөз менен байланыштуу болушу ыктымал. 2. Кээде жапайы адам маанисинде да айтыла берет.

Алашем — 1. Чала кургаган (орто). 2. Жаш, толуп жетиле элек. 3. Орточо (алашем эт — орто семиздиктеги эт).

А л е ң г и р — 1. Кыйратуу, талкалоо. Алеңгир кылуу-айласын кетируу. 2. Алеңгир жаа — жаанын өзүнчө бир түрү.

Алдо акбар — 1. Улуу кудай — Алдо — алла, акпар — улуу. 2. Бул сөз эл арасында жолуң ачылсын, баштаган ишиң ийгиликтүү болсун деген мааниде да колдонула берет.

Алмабаш — баатырлардын мылтыгына берилүүчү, эпитеттик мааниге жакын сөз — мылтыктын аты.

Алчын байыр — кол менен токулуучу кездеменин түрү.

Алып коюу — (сөөктү алып коюу)— адам өлгөндө сөөктү өзүнө таандык (мисалы: эркектин сөөгүн боз үйдүн эр жагына — кире беришинен сол тарапка, аялдын сөөгүн эпчи жакка, б.а. аялга таандык болгон казан-аяк коюлуучу оң жак капшытка), же башка ылайыктуу жерге тиешелүү даярдыгы, камы, ритуалы менен жаткырып коюу. Адатта өлгөндү жоктоо, ый сөөк жайына алып коюлгандан кийин башталат. Аманат жан — диндик түшүнүккө байланыштуу чыккан ишеним: адамдын жаны болот, ал денеден бөлүнүп кеткенде, б.а. жанды кудай жан алгыч периштеге тарттырып кеткенде адам өлөт. Ушуга байланыштуу жанды адамга кудай убактылуу берген аманат деп түшүнүү.

А м б а р — буюм-терим, тамак-аш, эгин, ун-талкан ж.б. сакталуучу атайын жай — склад.

Аминиңе даним — балит сөздөр менен сөгүнүү.

А м ы р — буйрук, өкүм.

А н д ис — адис, чебер.

Анжы (Бээжин)— бөлүм, бөлүк. Анжы Бээжин — бөлүмдөргө бөлүнгөн Бээжин (бөлүк-бөлүктөрдөн турган чоң Бээжин деген мааниде).

Апторой — бардык, бүт, бүтүндөй.

А п ы — дары, айла, себеп — арга.

А с а б а — туунун чүпөрөгү, кээде туу, желек маанисинде да айтыла берет.

Атасында бата жок,

Энесинде нике жок — никесиз туулган деген мааниде. Бул эки сап ыр кээде: «Атасы бар, бата жок, энеси бар, нике жок»— деген формада да айтылат. Маанисинде айырма жок. Экөөндө тең ата-энеси никеде болушкан эмес, никесиз туулган бала дегенди билдирип турушат.

А т п а й — баары, жалпы. Атпай кыргыз калкым — бардык кыргыз элим.

Ат коюудан кызганып — бул жерде сөз жалгыз балалуу, же баласы токтобой жүргөн адамдар жаңы төрөлгөн балага аны болор кырсыктан сактоо үчүн жаман ат коюу, же өз атынан чакырбай башка ат (адатта начар маанидеги) менен чакыруу ырымы жөнүндө. Узакка эркек бала көрбөй жүргөн Көкөтөй да ушул ырым боюнча баласынын атын Бокмурун койгон.

Б е й — (бейорун)— жоктукту билдирүүчү сөз мүчөсү. Бейорун — орунсуз, бейсарамжал — сарамжалсыз.

Белдемчи — баатырлардын жоо кийиминин бир деталы, аталышынан эле көрүнүп тургандай алды жактан тартылып, ичти, табарсыкты ж.б. сактоо милдетин аткарат. Металлдан, кээде териден, булгаарыдан, калың кийизден жасалышы мүмкүн. Бербердигер — кудай аттарынын бири.

Б и д и я — билим, акылмандык.

Бир жерге эки кондурбай

Койчулар айдап жылдырып — мурдагы кыргыздардын койду багып семиртүүдө пайдаланган ыгы жайылган койду эрки менен кое берип, артынан ээрчип олтурушкан, түн кирген жерге конуп, эртеси койду кечээ жайылып оттогон жерге эмес, жаңы жерге жайган.

Б и я б а н — чөл, кээде ээн талаа маанисинде да колдонула берет. Эпосто көбүнчө чөл-биябан, же биябан-чөл түрүндө кош сөз катары айтылат.

Б о к ч о — аялуу, баалуу буюм-теримдер салынып сакталуучу сандыкча, куржун, баштык.

Б о р о — өтө чоң, эби-сыны жок, көрксүз чоң. Көбүнчө салыштыруу формасындагы бородой деген түрдө колдонулат. Мындагы мааниси деле өтө чоң, эпсиз, кебетеси бузулган чоң дегенди билдирип турат.

Аяк менен башымды

Кымкап менен буудуруп — бул жерде сөз өлгөн адамды орогон кепиндин аяк жагы менен баш жагын бууп коюу адаты (көргө койгондо аны чечип салат), же сөөктү көрүстөнгө алып бара жатканда ороп алып баруучу ак кийиз, же башка таза жана баалуу материалдын аяк-башын бууп коюу салты жөнүндө бара жатат.

Б а а н ы (дүйнө)— жалган (дүйнө), убактылуу (жай).

Б а да на — кооздоп жасалган, баатырлар кийүүчү ок өтпөс сырткы кийим, кээде соот маанисинде.

Бадирек — орой, кара ниет, акмак — айбан. Кээде бул сөз белгилүү даражада мактагандыкты билдирген мааниде да колдонулат.

Б а й н е к — кылычтын кынынын учундагы металлдан жасалган кутуча. Кээде шакекче маанисинде.

Б а к а р — уй.

Б а ң с а т — (кээде паңсат)— Беш жүз аскердин башчысы — командири. Кээде административдик мансап катарында да айтыла берет.

Барайыз — мусулман дининин эрежелерин баяндаган китептин аты.

Б а р ч а — кымбат баалуу кездеменин түрү, парча.

Б а т м а н — Оордук өлчөмүнүн бирдиги (бир батман — 4 пуддан 16 пудга чейин, себеби, түрдүү жерде ар башка өлчөмдө эсептелет).

Б а т ы н — байкагыч, сезгич, кыраакы, билгич (көзү ачык деген мааниге жакын).

Б а п и к — чок (кооздук).

Бото кур — Жибектен жасалган кур, жоолук кур.

Б ө г ө л — жигит, чоро деген мааниге жакын сөз.

Б ө з — пактадан кол менен токулган кездеменин түрү.

Б ө к ө — балбан.

Б ө р к — баш кийим, тебетей.

Букарай шарып — касиеттүү Букар, ыйык Букар.

Б у л к а к — чылгый кайыштан жасалган, узун, ичке моюндуу идиш (ички сыйымы чаначтан кичирээк, көөкөрдөн чоң).

Бурак ат — 1. Эпосто, жөө жомоктордо кезигүүчү канаттуу ат. 2. Талбас, чарчабас күлүк ат маанисинде да колдонула берет. 3. Өлгөн адамдын тигил дүйнөдө минүүчү аты. Мындай ат ээр-токулгасы менен өлүк коюлуп жатканда берилет, аны молдо алат.

Б у р к а н — будда дининдегилердин сыйынуучу атайын жасалган сөлөкөтү — идол.

Эпосто, адатта калмактардын кудайы деген мааниде колдонулат.

Б у т — сыйынууга, табынууга арналып колдон жасалган кудайдын сүрөтүнүн кебетеси-сөлөкөтү, идол.

Б у т а — баалуу кездеме, же ошол кездемеден тигилген кийим.

Буткана — будда дининдегилер сыйынуучу атайын жай — бут коюлган жай.

Б у р у т — кытай, калмактар тарабынан кыргыз деген сөздүн ордуна колдонгон этнонимдик маанидеги ысым.

Б у у л у м — кымбат баалуу кездеменин аты, кээде ошол кездемеден тигилген кийим.

Д а е к (кармоо)— кыргыздардын улуттук оюндарындагы жеңгендерге берилүүчү байге, адатта андай байгени калыс, кадырлуу адам таратып берген. Ошол байгени берген адам даек кармаган адам делет (кээде даекти бир эмес, бир нече адам кармашы, ал турмак чабылган аттарга сайылган байгенин ар бирин бирден адам кармашы мүмкүн).

Д а с т а р — селде, кээде баш кийим маанисинде.

Даш казан — чоң казан.

Дейилде — кымбат баалуу кездеменин аты, кээде ошол кездемеден тигилген сырт кийим.

Д и л д е —1. Беш сом наркындагы алтын тыйын; алтын акча. 2. Кээде жалпы эле алтын маанисинде да колдонула берет.

Д и р а м — күмүш тыйын — күмүш акча.

Д о о л о н — баалуу кездеменин бир түрүнүн аты.

Д о о р а н — өлгөн адамдын сөөгүн коёрдун алдында анын тирүүсүндөгү күнөөлөрүн жеңилдетүү максатын көздөгөн атайын диндик ритуал. Өлгөндүн жашына жараша дуба окулуп, күнөөлөрүн сатып алуу үчүн акча, кээде мал да коюлат. Коюлган акчаны молдо дооранга олтургандарга (адатта дооранга жармач, бечара адамдар олтурушат) үлөштүрүп берет.

Дүкөн куруу — аңгемелешүү, эрмектешүү, сүйлөшүп олтуруу, кээде кеңешүү маанисинде.

Д ү р д ү н — дүр — кымбат, дүрдүн — кымбат баалуу кездеменин бир түрү.

Д ү р ү й ө — жибек кездеменин бир түрү.

Ж а а н — аалам, дүйнө жүзү, жер жүзү.

Жаандан көчтү — өлдү, бул дүйнөдөн кетти деген мааниде.

Жабинийин жагы — чочугандыкты, таң калгандыкты билдирген калмак сөзү.

Ж а б у у - ж а б у у — калмактардын согуштук урааны. Жабы-жүр, жабы-жабы-жүр, жүр! Жабуу-жабуу-жабы-жабы деген сөздөрдүн кыргыз тилинин закондоруна ылайык бурулуп айтылышы.

Ж а г ы н а — конокко күндүз берилүүчү тамак, күндүзгү жеңил тамак.

Жазайыл — замбиректин бир түрү; чоң мылтык.

Ж а й с а ң — башчы, начальник, кээде айыл башчысы, же өзүнчө топтун башчысы.

Түпкү теги калмактардын зайсаң-князь деген сөзү менен байланыштуу болушу ыктымал.

Ж а к у т — кызыл түстүү асыл таштын бир түрү.

Жалпооч — кооздолгон ат жабыгы (ээрден башкасы). Жалпоочтоо, же жалпоочтолгон ат — кооздолгон ат жабуу жабылган жетектеги ат (жетектеги атка ээр токулбайт, жалпы эле ээрчен атты жетектеп жүрбөйт, анткени бош салаңдап жүргөн үзөңгү термелгенде аттын бутуна тийип майып кылуусу мүмкүн). Ошон үчүн ээрчен атты жетелеп жүрүү зарылчылыгы туулуп калса үзөңгү канжыгага бекитилип байланып коюлат. Жалпоочтун составына ээрдин кирбеши да ушуга байланыштуу болушу мүмкүн.

Ж а м б ы — түрдүү формада боло турган, акча ордуна жүрүүчү уютулган күмүш, кээде алтын жамбы да болот.

Ж а н а з а — мусулман динине байланышкан өлүк көмүүнүн алдында иштелүүчү

атайын ритуал — өлгөндүн күнөөсүн жеңилдетүү максатында ага арналып окулуучу атайын дуба. Жаназа окугандыгы үчүн молдого атайын акы берилет.

Ж а н ч — майдалоо, талкалоо. Эпосто бул сөз, адатта, саюу (найза менен) маанисинде колдонулат.

Ж а н-ж у н — генерал-губернатор, провинциянын башкаруучусуна жакын маанидеги мансаптык чен.

Жебилге — кооздолгон ат жабуунун чачысы.

Ж е з и т — арамзаа, жек көрүмчү, бузуку. Кээде турмушта жок, пери түрүндөгү өзүнчө эл маанисинде.

Ж е з н а й — үйлөө ыгы менен күүгө келтирилүүчү музыкалык аспап.

Ж е к е — кооздолуп тигилген өтүктүн түрү. Көкжеке, жеке өтүк делип да айтыла берет.

Жекесан — 1. Төөнүн мойнуна тагылуучу коңгуроонун түрү. 2. Баатырлар кийүүчү кооздолгон өтүк.

Ж е с е т — 1. Дене, турпат. 2. Сөөк (өлгөн адамдын денеси).

Жетиген жак — түндүк жак, түндүк тарап.

Ж о к т о о — (келин-кызым жоктошуп) — өлгөн адамга арналган кошок, өлгөндү эскерүү.

Ж о р у н — далы, далынын үстүнкү бөлүгү. Кээде жалпы эле арка жак, жон.

Ж у д а — баары, такыр, бүт. Кээде эң, абдан маанисинде.

Ж у д у р у к — муштум.

Ж ы д ы м а к — ордо оюнундагы канды жаткыруучу жай — чийилген тегеректин дал ортосу. Кээде тегерете чийилген чийиндин өзүн да жыдымак деп атай берет.

Замзам — Мекедеги дарылык сапаты бар деп эсептелген касиеттүү булактын аты. Теги сам — суусунду кандыруучу, булак деген мааниден. Замзамдын суусу — 1. Ошол Мекедеги касиеттүү булактын суусу. 2. Сейрек кезигүүчү, же өзгөчө баалуу, дартка даба болуучу нерсе (көбүнчө суусун, ичимдик).

З а н г а р — түрү суук, эбегейсиз зор, абдан чоң, кээде өңү кара адам деген маанисинде.

З а р — алтын, кээде баалуу буюм, мүлк маанисинде да айтыла берет.

З а р д а л — башкаруучу, жетекчи. Кээде терең ойлуу, акылман же мыкты, баатыр деген маанилерге да ээ болуп колдонула берет.

Зерисабар — зер-алтын, сабар-кооздук буюмдары, зерсабар — алтындан жасалган кооздук буюмдар маанисинде.

Зумурут — асыл таштардын бир түрү — изумруд.

И н ж и — бермет, жемчүг.

Кабыргадан кагынуу — оорунун аты, өпкөсүнө суук тийип ооруунун бир түрү.

К а д е к — кездеменин аты.

К а з а т — согуш, кээде жортуул, согуштук жүрүш маанисинде.

К а з ы н а — (кээде казынак) — көрдүн өлүк коюлуучу атайын жайы.

Кайыптан күттүм баланы — Көкөтөй эркек баласыз жүрүп Бокмурунду талаадан таап алган экен. Сөз ошол жөнүндө болуп жатат.

К а к а й — доңуз.

Как чеке — (Как чеке болгон тайлардан) — жылкы оорусунун аты. Как чеке болгон тай — ооруп, арыктап жүдөгөн тай.

К а л — таз.

Калдай — 1. Штаб офицери. 2. Административдик мансап.

Кал ороо — төрт бурчтуу кылып казылган эгин сактоочу чоң ороо.

Кандагай — 1. Тоо текенин терисинен жасалган баатырлар кийүүчү атайын шым. 2. Ок, кылыч өтпөй турган ат жабуу (калың териден, булгаарыдан иштелген согуштук ат

жабуу). 3. Кээде жалпы эле калың тери, калың булгаары.

Кандагайга чаптатып — сөз атка согуштук ат жабууну жабуу жөнүндө, же бир нерсени булгаары, тери менен каптоо жөнүндө.

Кандалча — кылычтын бир түрү (узун жана жазы канжар).

Кандуу журт — (Калмак да болсо кандуу журт)— каны бар эл, б.а. уюмдашкан эл, түптүү эл, көп эл деген мааниде.

Кан заада — кан тукуму.

К а р а а ш — өлгөн адамды көмүү үчүн чогулган элге берилүүчү тамак. Бир жылдан кийин берилүүчү чоң аштан айырмалоо үчүн кээде кара ашты кичине аш, өлгөндүн кичи ашы деп да атайт.

Кара байыр, казанат — жылкы тукумунун түрлөрү. Кара байыр — таза кандуу жылкы менен жөнөкөй жылкыдан туулган тукуму. Казанат — күлүк аттардын тукумунун аты.

Бул сөз кээде мыкты күлүк деген мааниде да колдонула берет.

Кара кийүү — күйөөсү өлгөн аялдын аза күтүү үчүн кара жоолук салынып, кара чапан кийүүсү. Кара кийип олтуруу — күйөөсү өлгөн аялдын аза күтүп олтуруусу. Мындай аза күтүүнүн мөөнөтү адатта бир жылга созулган.

К а р а (мал) — ири мал; уй, жылкы, төө ж.б.

К а р к а п — толук, кеңири, бүт.

К а р ы п ч ы — баатырлардын согуш учурунда колго кийүүчү сооту, жең кап.

К а с а (каза) — тагдыр, ажал. Кээде каса ажал түрүндө айтылат. Мында каса менен ажал кош сөз маанисине ээ. Каса ажал жетип өлөрүндө — өлөрүнө жакын калганда, ажалы жеткенде.

К а с а (тулпар) — чыныгы, мыкты, өзгөчө. Каса тулпар — чыныгы тулпар, мыкты тулпар.

Касийда — сыйкырдуу күчкө ээ болгон дубалардын жыйнагы түрүндөгү китептин аты.

Катаалга мүрзө ойдуруп — Элдик эски ишенимдердин бири — өлгөн кишиге көрдү катаал, кара мүртөз киши казса, көр казылып жаткан жер таштуу эмес, топурагы жумшак болуп, мүрзө тез казылат делет. Жер жумшак болсо көрдү терең жана кенен казуу үчүн шарт түзүлөт. Ыр сабынын мааниси ушул багытта.

К а т е п — тоголок шарча түрүндөгү кооздук.

К а ш к а — мыкты, акылман, билги, жетекчи, башкаруучу деген маанилерде.

Келе молдо — чоң молдо, касиеттүү молдо (келем шарып (курап) билген молдо деген мааниде). Келе деген сөз кээде курап деген мааниде да колдонула берет.

Кеперет — акталуу, төлөп кутулуу. Кеперетин чыгарып — ашыгы менен төлөп кутулуу. Ырдын контекстине караганда сөз күнөөдөн, карыздан кутулуу жөнүндө.

Балким бул өлгөндү коюу ритуалдарына байланышкан ырым-жырымдардан болуусу да ыктымал.

К е р и к — бир мүйүздүү, териси калың айбан,— носорог.

К е р и м —1. Кудай аттарынын бири, мааниси — мээримдүү. 2. мээримдүүлүк, ак көңүлдүүлүк, боорукерлик.

К е р э э з — өлгөн адамдын артында калган жакындарына калтырган кеңеши, акыл-насааты, өтүнүчү.

К е т е — баалуу кездеменин бир түрү, же ошол кездемеден тигилген кийим.

К и е — чөп.

К и с е — калың кайыштан кооздолуп жасалган, оттук таш, куу ж.б. салынуучу, курга боосунан бекитилип, же илинип коюучу тегерек кутуча түрүндөгү жалпак баштык. Кисе кур — бычактын кыны, оттук, куу салынган баштыкча ж.б. керектүү майда буюмдар илинип коюлган белге курчануучу кур.

К и ш — 1. Териси кымбат, суусарга жакын кичирээк жапайы жандык (соболь); 2. Ошол жандыктын териси, же киштин терисинен жасалган буюм, кийим.

Козу түрк болуу — түрк — семиз, чоң. Козу түрк болуу — козу семирп, чоңоюу.
Койчагыр — эски мылтыктын бир түрү, кээде бул же тигил баатырдын мылтыгынын аты.

К о о г а — уруш, жаңжал, чыр-чатак, дүрбөлөң.

Коросон — 1. Курч, өткүр. 2. Оттук, курч оттук. 3. Ачуу, күчтүү. Бул сөз кээде мыкты, чоң деген мааниде да колдонула берет.

К ө й — жалаң, өңкөй, чылк, абыдан, жеткен.

Көкө теңир — асман кудайы.

К ө л ү к — унаа, ат.

К ө н — колдон жасалган булгаары.

Көөр таш — (кээде көөхар) — асыл таштардын бир түрү.

К ө ө х а р — (көөр таш) — асыл таштардын бир түрү.

К у п а — тоголок шарча түрүндөгү металлдан жасалган кооздук.

К ү б ө — 1. Ок өтпөс соот кийимдин бир түрү. 2. Сооттун алдынан кийиле турган жумшак жана калың атайын кийим. 3. Баалуу сырт кийим.

К ү б ө к — суусарга коюлуучу атайын таш капкан (суусар ичине кирип кайра чыга албай калгандай кылып жасалат — оозу кууш, түп жагы кеңири, терең чуңкур формасында).

К ү л д ү — бүт, бардык. Күлдү журт — бүт эл, бардык эл.

Күрөөкө — кымбат баалуу кездемеден тигилген сырт кийим. Кээде күрөөкө соот формасында да айтыла берет. Бул учурда кооздолгон соот деген мааниге ээ болот.

К ы б ы л а — 1. Меке шаары тарап (Меке шаарындагы мусулмандар ыйык туткан атайын жай. Намаз окуганда ошол жайга карап окулат). 2. Кыргыздар үчүн батыш тарап (Меке шаары жайгашкан тарап).

Кыбыла кылып бетимди — өлгөндү көргө койгондо баш жагын түндүк тарапка, бутун түштүккө карата сундуруп, чалкасынан жаткырып туруп, бети кыбыланы карап тургандай кылып мойнун бир аз буруп коёт. Сөз ушул ырым жөнүндө.

К ы й г а к — найзанын учунан ылдый, саптын темир уч менен бириктирилген жерине бекитиле турган бычак сымал курч миздүү металл, мизи сыртты карап бекитилет (душманды найза менен сайганда ал найзаны колу менен кармабасын үчүн).

К ы л ы ч м е н е н к ы р д ы р ы п,

Кымыз менен жуудуруп — сөз өлүктү коюунун байыркы салты жөнүндө го. Ыр саптарынын мааниси бизге так белгилүү эмес. Балким бул саптардын мааниси бир кездердеги өлүктү коюуда денени бүт койбостон, жалаң сөөктү гана тазалап, эттен арылтып туруп коюу салты менен байланыштуудур.

К ы м к а п — алтын, күмүш зым кошуп жасалган кымбат баалуу кездеме, кээде ошол кездемеден тигилген кийим.

К ы р м ы з ы — 1. Кызыл; 2. Кызыл жибек. Кырмызы килем — кызыл жибектен токулган килем.

Кыябын кымкап — кымкаптын түрү (узун, чоң, жазы кымкап маанисинде).

К ы я к — ок өтпөс соот, чарайна.

К ы я л — (кыл кыял) — оюу-чийүүдө колдонулуучу өзүнчө түрдүн аты.

Л а а н - а т — будда дининдегилердин кудайы.

Лайлама — калмактардын кудайы.

Л а г ы л — асыл таштардын бир түрү — рубин.

Мажилис — топ, кеңеш, чогулуш.

М а к а н — эт.

М а л м а — терини ийлеш алдында жүнүн жыдытып, май-сайын кетириш үчүн атайын чоң идишке салып айран, сүт ж.б. суюктуктарга чылап коюу (теринин сапатына таасир этүү үчүн керектүүлүгүнө жараша түрдүү чөптөрдүн тамырлары, жыгачтын кабыгы

ж.б. да кошо чыланышы мүмкүн).

М а н а т — колдон жасалуучу түктүү кездеменин түрү, көбүнчө кызыл түстө болот. Кээде ак өңдө да кездешет. Ак манатты боз үйгө жабуу катары да пайдаланат.

М а р — жылан.

М а р ж а н — кымбат баалуу шурунун түрү.

М а р и а т — бермет.

М а ю т — өлүм, өлүү.

М ө н д ү — калмакча «кел» деген сөз. Эпосто көбүнчө калмактардын уруш урааны катары колдонулат.

Мубакүлдү — күчтүү, коркунучтуу. Мубакүлдүү найза — коркунучтуу найза.

М ү р ү — беш тыйын.

М ы р д а р — 1. Өлүк; 2. Тарп, сасык. Эпосто адатта, өлүксүз маанисиндеги, кемсинтип тилдөөнү билдирген сөз катары айтылат.

М ы р ш а п — жигит, жасоол.

Н а а л — өтүктүн такасына кагылуучу темирден, же жезден жасалган алкакча — така.

Най үмүт — үмүтсүз, айласы кеткен.

Н а к ы ш — оюу (орнамент).

О й р о т — жалпы, баары деген мааниде.

О л п о к — баатырлардын сырткы жоо кийиминин түрү (жүндөн, же кебезден жасалган калың кийим). Аны соот менен кошо киет. Кээде олпоктун өзү эле соот түрүндө, б.а. кебез, жүн кийимге металл тор ж.б. кошулуп жасалат, мисалы, Манастын ак олпогу.

О о л а т — урук, тукум.

Ордодогу мүлкүмдү

Кара журтка көргөзүп

Калкайтып жыйып койбосун — өлгөн адамдын кийимин, ага таандык буюмдарды элге көргөзүп илип коюп, сөөк коюлгандан кийин сөөк кармаган — өлгөндү жууш расмисине катышкан адамдарга бөлүп берген. Сөз ошол жөнүндө.

Ордолуу шайы, көк жеке — Кокон шаарынын эпитеттеринин бири (мыкты шайы, кооздолгон өтүк чыгарган чоң Кокон деген мааниде).

О р о й п о — жаанын кергичи. Кээде жалпы эле жаа деген мааниде.

О ч о г о р — эски мылтыктын түрү.

Ө к ч ө — (жез өкчө)— 1. Өтүктүн такасы. 2. Өтүктүн апкыты.

Ө л ү к т ү (сөөктү) карматуу — өлгөн адамды коюуга (көмүүгө) даярдоо ритуалдарынын биринен болгон сөөктү жууганга катышкан адамдар сөөк кармаган адамдар делет.

Ө т ү р ү к — жалган, калп.

П у л — акча, кээде жалпы эле дүнүйө, мүлк деген мааниде.

С а й — 1. өңкөй, жалаң. 2. эң, өтө мыкты.

Салооту намаз — жаназа намазы. Салооту — сыйынуу, кудайды, пайгамбарды мактоо (намаз).

Самбур шым — калмакча тигилген шым.

С а н — он миң, көбүнчө эсепсиз көп, эң көп деген мааниде.

С а р б а п — жибек кездеменин бир түрү.

С а р п а й — сый тон, аш-тойлордо сыйлуу адамдарга кийгизиле турган кийим.

С е б и л — 1. Ок өтпөс кийим; 2. Курал-жарак.

Сегиз сай мөндүр — (кээде алты сай мөндүр) — катуу жааган мөндүр.

С е ж и д е — намаз окуу ритуалынын бир учуру — эңкейип чекесин жерге тийгизүү сежидеге баш коюу делет, демек сежиде чеке тийген жер. Сежидесиз намаз окуу —

эңкейип жерге баш уруу ритуалысыз намаз окуу (адатта жаназа намазы ушундай окулат).

С о о л а н — кымбат баалуу кездеменин бир түрү.

С о о т — баатырлар согуш учурунда кие турган ок өтпөс кийим (көбүнчө металлдан жасалган тор түрүндө болот).

С ө ө к — өлгөн адамдын денеси.

Сөөк чыгаруу — өлгөн адамды көмүүгө алып жөнөө учуру.

С у н д у н — аскердик даража, кээде административдик мансап.

Супа садык — таң эресеси, таң ата баштаган учур. Супа садык салганда — таң сүрө баштаганда.

Сурайыл — суусар, киштерге жакын, шамдагай, териси баалуу жырткыч айбан. Сурайылдай суналган — сулуу, сындуу, келишимдүү деген мааниде.

С ы й ы р — уй.

Т а й п а — уруу, бөлүк.

Т а ш — аралык өлчөмү (бир таш — 8 км).

Тегирмендин күпчөгү — суу менен жүрө турган тегирмендин ташын айлантуучу бараларды бекиткен жери.

Текбир — 1. Кудайды мактоо; 2. Алдо акбар — улуу кудай деген сөздүн жазылыш формуласы.

Т и п т и — такыр, бүт.

Тобурчак — жылкы тукумунун бир түрү (күчтүү, чыдамдуу ат).

Т о п — замбирек, кээде замбиректин огу деген мааниде да колдонула берет.

Мисалы, «Жазайыл мылтык тобундай» — делген саптагы маани (замбиректин огундай).

Т о р г у н — кымбат баалуу жибек кездеменин бир түрү.

Т о р к о — жибек кездеменин бир түрү, же ошол кездемеден тигилген кийим.

Төбөдөн сезгенүү — оорунун аты (башка суук тийип ооруунун бир түрү).

Төө мылтык — чоң мылтык — төөгө жүктөп жүрүп атууга ылайыкталган кичирээк замбирек.

Төрткүл — кыйраган, бузулган эски жай, кыйрап калган эски топурак дубалдын нугу.

Т у л — 1. Өлгөн адамдын сырткы кийимдерин кийгизип койгон анын кеби — сөлөкөтү (эри өлгөн аял ошондой кептин алды жагына олтуруп күйөөсүн жоктогон); 2. эри өлгөн жесир аял. Тул калуу — жесир калуу.

Тул салуу — 1. Өлгөн адамдын кебете-сөлөкөтүн жасап коюу. 2. Өлгөн адамга таандык буюм-тайымдарды көрүнөө жерге илүү, жаюу.

Тулга олтуруу — өлгөн адамдын атайы жасалган кебете-сөлөкөтүн кайтарып олтуруу — аза күтүү.

Т у у л г а — баатырлардын согуш учурунда кийүүчү металлдан жасалган баш кийими.

Туусары — 1. Абыдан семиз, май баскан. Малды кыл деп туу сары малды абыдан семирт. 2. Телегей тегиз, баары бар. Элдин баары туусары. Эрке өстүрдү балдарды — элдин турмушу жакшы, баары жетиштүү, ошон үчүн балдарды эркелетип өстүрүштү.

Т у у ш — күч, кубат.

Т ү м ө н — он миң. Көбүнчө эң көп, эсепсиз көп деген мааниде колдонулат.

Т ү п ө к — сайылган найзаны кайра сууруп алуу оңой болсун үчүн аны терең киргизбей токтотуп кала турган топ кыл. Ал белгилүү өлчөм менен найзанын сабынын уч жагына тагылат.

Т ү р к — 1. Күчтүү, чоң. 2. Ашып-ташыган, өсүп жетилген. Койду түрк кылуу — койду семиртүү, жетилтүү. Козусун саабай түрк кылсын — саабай коё берип козуларды семиртсин, жетилтсин.

Т ы й т а й — аскердик даража.

Убара чаркөө — жез тумшук сымал, турмушта жок жандык, кээде жапайы адам маанисинде да колдонула берет.

У р у м — легендалык өлкө. Уруму мылтык — баатырлардын мылтыгынын түрү (Урум өлкөсүнөн келген мылтык, Урум өлкөсүндө жасалган мылтык маанисинде).

Ү н с а л у у (үн чыгаруу) — өлгөн адамды жоктоп кошок кошу.

Үтүгүңө шоодай — балит сөздөр менен калмакча тилдөө.

Ү ч ү — ордо оюнунда колдонулуучу атайын термин. Оюнга катышкан ар бир адам үч кезек алуу үчүн беш чүкө кошулушу керек. Ошол беш чүкөнү бирдин үчү, б.а. бир адам үч жолу кезек алуучу чүкө деп атайт. Оюндун башталышында оюнга канча киши катышса ошончо үчү чүкө кошулуу зарыл.

Чабендес — ат үстүндө өтө маш болгон адам, чыйрак адам.

Чакырлоо — (чакырлоонун ташы) — чулу таш, өтө катуу таш.

Ч а н т у у — калмак, кытайлардын мусулмандар (селде оронгондор) дегени.

Чарайна — 1. Ичтен (ич кийимдин сыртынан) кийиле турган, денеге кынаптап металлдан (кээде калың териден, булгаарыдан) жасала турган кийим; 2. Баатырлардын төшүнө, дал ортосуна тартына турган атайын темирлер; 3. Кээде сырттан капталуучу тери, булгаары (жабуу, ороо түрүндө).

Ч е р и к — аскер, кошун.

Ч о т о л а — милте менен атылуучу эски мылтыктын бир түрү.

Ч у к т о о — даярдоо, белендөө, камдоо.

Ч ү ч т ө — жука ак кездеменин бир түрү.

Чыгарбай таштап сөөгүмдү — бир кездерде өлгөн адамды көпкө сактап, кеч койсо аны сыйлагандыктын белгиси катары эсептелген өңдөнөт. «Карынын сөзүн капка сакта, өлгөндө сөөгүн апта сакта» деген макалдын мааниси да ушул ойго жакын. Ыр сабындагы маани мени сыйлап, сөөгүмдү көпкө чейин көмбөй койгула дегенде.

Чылмардан — барабан түрүндөгү музыкалык аспаптын түрү.

Ч ы н ж а й — тигил дүйнө (диндик ишеним боюнча бул дүйнө жалган дүйнө, убактылуу жашай турган жай делип, тигил дүйнө чын жай, түбөлүк жашоочу орун деп эсептелген).

Чыңыроон — турмушта жок, жомоктук жандыктын аты.

Шайинги — кымбат баалуу кездеменин бир түрү (жука шайы).

Шаңшуур — уютулган алтын. Шаңшуур жамбы-алтын жамбы.

Ы ж ы к — үстү калканчылуу, жел тийбей турган сере — атайын жасалган салкын жай.

Ы л о о — 1. Унаа, мингич. 2. Күч менен милдеттүү түрдө берилүүчү ат.

Ыстампул — кездеменин бир түрү.

Э г е й-ш ы г а й — 1. Орой көз чарай, жалпы, бардык; 2. Бири-бирине шай келген, баары бирдей. Элдин баары туу сары — төрт түлүгү шай, баары жетиштүү деген мааниде.